

HERMANNI NOORDKERK,
JURISCONSULTI,
OBSERVATIONUM
DECAS.

IN QUIBUS VARIA JURIS ROMANI
CAPITA EXPONUNTUR AUT
EMENDANTUR.

AMSTELODAMI,

Apud JANSONIO WAESBERGIOS,
M. DCC. XXXI.

HERMANNI MOORDKERE,

JURISCONSULTI,

OBSERVATIONUM

DE CAS.

IN QUIBUS VARIA JURIS ROMANI
CAPITA EXPONUNTUR AUT
EMENDANTUR.

AMSTELÆDAMI,

Apud JANSONIO WASSERGIOS,
M. DCC. XXI.

VIRO ILLUSTRIBUS
GERARDO CORVER,

TOPARCHAE IN VELSEN &c.
CIVITATIS AMSTELAE-
DAMENSIS CONSULI
&c. &c.

S. D. P.

HERMANNUS NOORDKERK.

I dies ille, quo voti
compotes reddimur, fe-
lix atque auspicatus ha-
beri soleat, hic certe, qui
* 2 Te

DEDICATIO.

Te , *Amplissime Vir* , adeundi , & litterarium hoc monumentum nomini Tuo consecrandi facultatem praebet , albo mihi notandus erit calculo. Quam jucunda animo haud degeneri beneficiorum , quae accepit , recordatio esse solet , tanto annitetur studio , ne auctores , qui felicitatem ipsi pepererunt , silentio praeterire videatur ; nihilque tam grave , tam acerbe tulerit , quam temeratae officii religionis notam sibi inuri posse. Nactus igitur hanc occasionem , quam a multo tempore ardentibus expetivi

DEDICATIO.

petivi votis , non illud agam ,
ut gratantium adjungar choro ,
& summum in Urbe patria
Tibi gratuler honorem : mag-
na quidem hinc , sed commu-
nia bonis omnibus gaudia.
Quod praecipuum habeo , qui
tot ac tantis nominibus obstrin-
gor , de persolvendo gratiarum
munere sollicitus sum ; cumque
paria rependere meam longe
excedat fortunam , ut votivis
hisce chartis memorem tester
animum , & perpetui cultus
atque observantiae pignus apud
Te deponam , patiaris comiter.
Est aliquid, natalium splendore

DEDICATIO.

inter caeteros eminere homines, & Patres ciere, quos reliqui mortalium ut fulcra Reipublicae venerantur. Sed ea demum perfecta habetur gloria, quando ipsi, qui Dei personam sustinent, toti se componere velint, ut id, quod Dei est, agant, prosint humilioribus: si, quantum potestatis sibi traditum cernunt, tantum beneficiorum in alios conferre cupiant; iis potissimum, qui, iniquioris fortunae ictibus percussi, ad fidem hujusmodi patronorum confugiunt, dulce malorum solamen & firmum
prae-

DEDICATIO.

praestare gestientes praefidium.
Haec autem si quemquam illu-
strum Virorum, quos Amstela
Curia Patres veneratur, ma-
neat, Tibi quidem, *Amplissi-
me Consul*, & nobilissimis tuis
eam competere Majoribus,
praesens nos argumentum su-
mus. Seculum fere elabitur,
a quo Atavus tuus, Dominus
de Schooterbosch, paternum
meum proavum, ob navatam
fideliter rei Divinae operam
hostium furore bonis omnibus
excussum atque spoliatum, be-
nigne non modo exceperit,
sed ea dignatus est amicitia,
cujus

DEDICATIO.

cujus memoria nunquam obliterari poterit. Hominem enim, ne de facie ipsi cognitum, quando post exantlatos labores, post fugas, speluncas, tenebras, quibus coetus sui reliquiis inservire volebat, tranquilliore sede, Harlemi, iisdem sacris operando destinaretur, beneficiis auxit, consilio, opibus adjuvit. Nec contentus fuit optimus Senex, vivo bene voluisse; raro & memorando omnibus exemplo, post immaturum patris obitum tenellos quoque liberos domo suscepit, educavit, cumque tandem plenus annis

DEDICATIO.

annis ad beatiorum sedes trans-
iret , Nepoti commendavit.
Huic vero , magno deinceps
Consuli , quaenam ac quanta de-
beamus , res ipsa loquitur. A
primis honorum initiis fami-
liam nostram commodis ornare
voluit , inque eadem voluntate
ad seram usque senectutem per-
severavit. Quid Patris ? quid
Fratris ? quid tua denique, *Vir*
illustis , enumerem merita ,
virtutes referam ? Mens conscia
recti panegyricum aspernatur ,
inque os laudari , negat. Quam
omnes in Te perspiciunt , quae-
que vera animi magnitudo est ,
* 5 nec

DEDICATIO.

nec arbitrio popularis aurae
moveri , tua te virtute invol-
vens , nec ullo laudationum ge-
nere capi potes. Grates , quas
referre non licet , habere anti-
quum duxi : idque sincera men-
te , sine fuco , etiam sine ver-
borum ornatu. Hanc si Tibi ,
Amplissime Vir , probaverim ;
si probaverim , Majores tuos ,
instar nobilissimarum apud
veteres Romanos familiarum ,
per annorum seriem in clientela
habuisse , quorum Te nec pigeat
nec pudeat , omne tulerim pun-
ctum. Vive diu ac feliciter ,
Reipublicae decori atque prae-
fidio ,

DEDICATIO.

fidio, amori & deliciis Populo!
mihi que meisque, si digni vi-
deamur, favere perge. Dabam
Amstelaedami xiv. Kalend. O-
ctobr. cio io ccxxxi.

LEC-

LECTORI AEQUO

S.

Post ea, quae ad *Disquisitionem de lege Petronia* praefatus sum, pauca habeo, quorum Te certiore esse volui. Pudore semel perrupto, non difficulter eo adductus sum, ut *Observationum* quoque specimen adderem, quo libri forma in aliquem modum cresceret. Ex iis proinde, quae legenti annotari solent, decadem hanc seposui, & omnibus ad incudem revocatis, exhibeo. In quibusdam delectus habui rationem, quam suis indicabo locis; in aliis haud ita, sed ideo tantum praetuli, quod de hoc vel illo juris antiqui capite differendi praeberent occasionem: a nuda crisi, quae *Viris* tantum primariis competit, mihi abstinendum esse censui. An autem in omnibus viam ingressus sim, nullius

PRAEFATIO AD LECT.

lius ante tritam pede, non ausim affirmare. Indagandis quidem aliorum sententiis omnem me adhibuisse diligentiam, & bonam ubique fidem servasse, sancte testor; sed mihi nondum contigit, omnes perlegisse libros, inque iis etiam, quos excussi, minora quaedam effugere posse, ipso hoc specimine expertus sum. nisi enim memoria fefellisset, de vocabulo consiliari, quo Paulus l. 5. D. de offic. assessor. utitur, post Amplissimum Bynkershoekium aliquid monere, religioni duxissem. Hoc autem & si forte plura irrepperint, velim pro non scriptis habeantur; saltem ut plagii absolvar, obnixè peto. Semper miratus sum, homines eruditos, si tale quid expiscari possint, sibi adeo indulgere, cum nemo mortalium libris emendandis manum admoverit, quin hoc nomine accusari queat; ne eos quidem

P R A E F A T I O.

dem excipio, qui alios carpere amant. Insultat Durando Alciatus, Grotio Menagius, Vinnio Wissenbachius: & quis Alciato saepius commisit, fidei prostratae reo? quis ignorat Menagii lapsus? quid bonae frugis protulit Wissenbachius unquam, nisi quod ab aliis mutuatus est? Hodie autem res eo devenit, ut iis quoque, qui nondum prima juris elementa perdidicerint, gloriae habeatur, summos quosque viros legis Fabiae aut crassae expostulare negligentiae. Non ita Chrysippus, aut mite Thaletis ingenium. Non ita, ut unicum proferam exemplum, Torrentius, licet emendationes suas a Lipsio denuo propositas ipse videret. Hanc sectam sequamur, & quod humanum est, humanitati imputemus: ne alicquin in Cujacios, Hotmannos, Contios, Balduinos, Noodtios, jurisperitorum coryphaeos, ne

AD LECTOREM.

ne in Casaubonos, Salmasios, Spanhemios, Gronovios, Graevios, deos litterarum tutelares, impii ac injurii simus. Caeterum conjecturae sunt, quas hic videbis; si probabiles, nec juri, neque artis adversae regulis, ab aequis rerum arbitris paratam mihi spondeo veniam: certa esse, quae in hoc studiorum genere molitus est, nemo dixerit. Tu, mi Lector, judica, sed uti in formula est, ex bono & aequo. Vale.

ERRATA.

- Pag. 12. lin. 30. *accepisse* leg. *accepisse*,
 13. — 19. *desumtos* leg. *desumtas*
 30. — 6. *Mango* leg. *Magno*
 31. — 23. *tit. 2.* leg. *tit. 21.*
 37. — 1. *de jur. dot.* leg. *solut. matr.*
 101. — 3. *l. 7.* leg. *l. 17.*
 119. — 14. *speciem* leg. *species*
 127. — 3. *Imperatoris* leg. *Imperato-*
 ris Pii
 144. — 14. *Justinianus* leg. *Impera-*
 tor Zeno.

HERMANNI NOORDKERK;
JURISCONSULTI,
OBSERVATIONUM
D E C A S.

CAPUT PRIMUM.

*Restituta lectio apud Ulpianum libro secundo de
officio Consulis.*

ANceps quaestio est, num Critica, quae
in emendandis Veterum libris versatur,
quaque statim a renatis litteris laboranti Ju-
risprudentiae succurrere voluerunt Viri op-
timi, arti legitimae profuerit, an vero ob-
fuerit; cumque damnis, quae dedit, an com-
moda compensari queant. Nihil profecto per-
niciosius est illorum instituto, qui prisci aevi
reliquias ea mente perlustrare incipiunt, ut
inveniant, in quibus corrigendis acumen in-
genii ostentare possint. Hinc pulcherrima
legum facies tetris deformata est cicatricibus;
& tanta emendationum seges enata, ut, quo-
tiens Pandectas considero, additis, detra-
ctis, excisis, quae atroci stylo immutarunt
Eruditi, Pictorem mihi videre videar, qui
ad nutum cujusque praetereuntis eleganter ex-
pressas imagines correxerat, donec non Leo,
A non

2 OBSERVATIONUM

non Castor, non Pollux amplius appare-
rent, sed potius catuli, partu quos red-
didit ursa recenti. Merito igitur in audax,
& legibus parere nescium, Criticorum ge-
nus declamarunt acerrimi antiquitatis Vin-
dices; & animos praecipue juvenum horro-
re quodam percuti voluerunt, quo Divae hu-
jus mysteria non, nisi summa cum reveren-
tia, tangerent. Verum iis imbuto princi-
piis, quod nihil mutandum sit, nisi mani-
festa juris ratio manum corrigentem invocet,
eaeque mitem agat censuram, molestum ac-
cidit, quod vix unquam ad cogitationes, in
quas difficiles Herculeique nodi mentem im-
pellunt, subsistere possim; sed cum altero
Sole altera exoriatur suspicio, quae priorem
damnare videtur, Lemniique Dei altaria fre-
quentibus cogit adolere flammis. Diu me
sollicitum habuit conjectura, qua Hermoge-
niani verba l. 24. *D. de manumiss.* nuper re-
stituere aggressus sum; & quamvis, pro in-
genii modulo, e genuinis Jurisprudentiae Ro-
manae fontibus deductam probaverim, e-
tiamnum tamen me anget. Inprimis autem
discrucior, ne apud Statores illos crimen te-
meratae codicis Tusci auctoritatis incurram,
qui ad periculosissimum emendandi genus,
notas dilapsus fui. Quare consultum mihi
censeo, Digressioni de lege Petronia, ob-
scurae, multisque tenebris involutae, hario-
lam

Iam minus disputationem ad Ulpianum libro secundo de officio Consulis, licet alia occasione elaboratam, subjicere: in cujus quippe expositione aperui, quaenam mihi de istac leges emendandi ratione sententia sit. Verba Jurisconsulti *l. unic. §. 2. D. de off. c. Consul.* ita exhibet Taurellus:

Consules apud se servos suos manumittere possent, nulla dubitatio est. Sed si evenerit ut minor viginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit: cum ipse sit, qui ex Senatusconsulto consilii causam examinat. apud collegam vero causa probata, potest.

Debitis jam diu elogiis praedicarunt Viri insignes veterum Romanorum in sanciendo legibus prudentiam: & inficias non iverim, eas cum mihi perlustrandas sumsissem, magno me affecisse gaudio, quod tantum sapientiae ipsis reconditum cernerem, quantum in iis, quae ab hominibus profecta sunt, cadere potest. Ex hisce autem si quis Villiam, aliasve, honoris capiendi aetatem definientes, considerat, ei procul dubio mirum videbitur, Ulpiano sermonem seri de Consule viginti annis minore. Verum haec fors Reipublicae est: si tristi jugo colla submittat, exultant leges; sacra, profana, ludibrio habentur. Quem nihil ex artibus Tirannicis fugit, verissime dixit, *invalidum esse legum auxilium, quae vi turbantur.* Ipsum Principatum

A 2

tum

4 OBSERVATIONUM

tum non dubitavit Tiberius nepoti relinquere, ejus aetatis, qua nemini in Curiam aditus erat, teste Dione *lib. 59. p. m. 734*. Et a Consulatu ne abeamus, novimus, omnium hunc dignitatum apicem equo fuisse destinatum: quantumque a prisco honore suo tempore mutatus esset, docet ipse Justinianus *Novell. 105. praef.* Scio equidem, quod integra etiam libertate nonnulli, praeclare de Republica meriti, juris vinculo soluti fuerint; sed pauca admodum exempla existisse, antequam effoeta virtutum parens portentum hominis, Syllam, edidisset, isque libertati avitae vulnus lethale inflixisset, aequae compertum habeo. Sub Imperatoribus autem nihil accidisse frequentius, vel Domitii nostri disputatio, quae *l. 57. D. de re judicat.* servatur, demonstrare potest. Neque ejus fuerunt indolis, ut veniam legis postularent, licet, auctore Lampridio *in vit. Commod. cap. 2.* pessimo filio optimus petierit pater: rari quippe philosophantes. Suavis fane est Gilbertus Regius *lib. 1. Enantioph. cap. 30.* legum corruptelis hoc argumento subblandiens, quod Princeps pro sapientia & luce dignitatis indignos non provexerit; cujus vestigia nonnemo e recentioribus pede aulico premit. Dignam scilicet summo magistratu personam gessit Varronianus, adeo puer, ut magno cum vagitu pertinaciter rep-

pu-

pugnaret, ne in curuli sella ex more veheretur ! Et, ne credas turbulentis id temporibus, ac singulari tantum exemplo contigisse, Gratianum, Valentinianum juniorem, Honorium, infantes trium vel quatuor annorum, Consulatum gessisse, testantur leges centum circiter ac viginti, quae A. C. 366. 367. 369. & 380. datae in utroque Codice conspiciuntur; testantur Fasti Consulares & Prosperi Aquitani chronicon. Ut adeo frustra sint Hugo Donellus *lib. 17. Commentar. Jur. Civ. cap. 24* & Antonius Contius in margine *ad l. ult. C. de relationib.* qui eodem modo, quo hodie in Hispania Regum liberi *Infantes* audiunt, successores imperii *Nobilissimorum Puerorum* nomine venisse censent. Veriorem sententiam tuentur Antonius Augustinus *De legib. in Villia annalis.* Jacobus Gutherius *De offic. dom. August. lib. 1. cap. 12.* & B. Brissonus *Comment. ad l. ult. Cod. Theod. de spectacul.* qui videri possunt: nostrum enim non erit, iis amplius inhaerere, cum eadem lex alia habeat, quorum gratia hanc disputationem inchoavimus.

Acris controversia agitur de lectione verborum, cum ipse sit, qui ex Senatusconsulto consilii causam examinat. Convenit inter Principes Senatus juridici, esse corrupta; quo modo restitui debeant, vel pedarii in diversa abeunt. Et quis mirabitur fluctuantes opi-

nionibus animos? certissimis, quae ad restituenda loca corrupta adhiberi possunt, subsidiis, codicibus nempe antiquis, & Basilicorum ope, carere cogimur. Quotquot illorum mihi videre licuit, sentiunt cum archetypo Pisano: Hosce gratis consulueris, quia, ad hanc difficultatem quod attinet, nihil expediunt. Res igitur, ut in depositis fieri solet, ad conjecturas rediit; quarum praecipuas examini subjiciam.

Communis opinio est, Jacobum Cujacium in *Not. ad §. 4. Inst. qui & a quib. manumiss. lib. non fiant*, pro *ex Senatusconsulto consilii*, restituisse *ex lege*. Crisi sane truculenta; quam unde exsculpsit se ignorare, ingenue fateatur, qui unus optime summi Jurisperiti fontes perspectos habet. Nihilominus ita proferunt exemplaria, quae vulgo manibus versantur. ita laudant Wissenbachius *ad tit. D. de offic. Consul. thes. 2.* aliique. Sed salva res est. *Brutam crisin*, ait alicubi in simili casu ipse Cujacius, *Cujacii neque manus expressit, neque mens cogitavit unquam*. Indignor, Virum egregium, & prae caeteris de Jurisprudencia meritum, ob hanc correctionem a Bachovio *ad d. §. 4.* aliisque Commentatoribus peti ac vapulare, cum Ipse *lib. 4. Observat. cap. 31.* testetur, sese in notis ad Institutiones reposuisse, *ex sententia constitutionis*. Addit causam emendandi, siglas S. C. male in-

intellectas. Proinde alterum, quod editiones mentiuntur, vel calami vitio, vel oscitanti imputes typothetae; neuliquam Viro eximio. Idque vel sequentia probare possunt, ubi, eodem modo, in *l. 2. §. 24. D. ad Senatuscons. Tertyll. pro an incidat in Senatusconsulium*, restituit *an incidat in sententiam constitutionis*. Quo fato acciderit, nescio, memini tamen, me & alibi observare, Cujacii emendationes ab Eruditis in deteriore partem acceptas fuisse.

Medicina nonnihil quidem diversa, at ex eodem genere, affectum malo Ulpianum ad pristinam valetudinem reduci posse, existimavit quoque Franc. Hotmannus *lib. 7. Observat. cap. ult.* & conjectura similiter a siglis petita lectionem ita restauravit, *cum ipse sit qui ex sententia consilii causam examinat*. Haec emendatio tantam ostendit veri speciem, ut Bachovii *Comment. ad τὰ πρῶτα pag. 306.* aliorumque assensum meruerit. Verum, quae me ceperat, dum Sacris nostris initia- rer, eadem sollicitudine etiamnum distrin- gor, per hanc viam latus apertum dari Cor- ruptoribus. Ad notas quod attinet, exempla cumulare supersedeo: unum, ut ex ungue leonem agnoscas, accipe. Vidi vocem *pro- curatorio* e litterarum compendio mutari in *Proc. proprio*, *PROc. prio*, *PROcRio* ac *PROcurato Rio*; adeoque codicum fidem in cerebro novaturientis poni. Gravius longe peri-

8 OBSERVATIONUM

periculum imminet a figlis ; nam per illas, e quovis, quidvis, e Deo, Diabolum fingi posse, non semel monuit, qui merito suo primas in arte critica tenet, Amplissimus Bynkershoekius. Et quid, quaeso, firmum aut stabile erit, si e vocabulo *magis* efficias *Marce Antonine Caesar*; quemadmodum sola siglarum ope haud ita pridem efficere potuit egregius profecto Divinator? Plura hujus farraginis si quis videre postulet, suppeditant Valentinus Chimentellius *De honor. bisell. cap. 41.* & Guiljelmus Best *Rat. emend. leg. cap. 1. sect. 12. num. 3.* Nolo tamen haec ita accipias, quasi omnem conjecturam, quae e notis siglisve sumitur, damnem: nil minus. Sedulo cavendum est, ne quis illud Horatii nobis oggerat, *dum vitant vitia* &c. Scio, illarum usum apud Veteres longe lateque percrebuisse, quod Joh. Nicolaus *De sigl. Veterum cap. 3. & seqq.* per varios populos & tempora probare conatus est. Scio etiam facras invasisse paginas, uti multis evicit Clarissimus Pfaffius *De genuin. Nov. Testam. lection. cap. 8. pag. 149.* nedum a Jurisconsultis usurpatas negem; quibus proprias fuisse vel Manilius docet *lib. 4. Astronom. vers. 209.*

— *Legum tabulas, & condita jura*
Noverit, atque notis levibus pendentia verba.
addefis Briffonium lib. 4. Antiquit. cap. 21.
 qui-

quique multa alia observarunt, Ant. Fou-
 quelinum *Praelect. ad tit. Inst. de vulg. & pu-
 pill. substit.* Forsterum *lib. 1. Observat. cap.*
21. Sam. Petitem lib. 2. Observ. cap. 1. &
Octav. Ferrarium De orig. Roman. pag. 12.
 ad quem nonnulla quoque notavit Clarissi-
 mus Graevius *praefat. ad tom. I. Thes. antiq.*
Rom. Denique plurima loca lubens video,
 quorum integritati hisce remediis optime
 consuluerunt Viri docti; inter quos eminet,
 decus nuper scholae Batavae, Gerardus
 Noodt. Sed illud desidero, ut naturam rei
 consideremus; & an crisis, quae instituitur,
 ratione nitatur. Si apud animum revoco,
 quaenam librorum nostrorum conditio sit,
 oportet, ut ejusmodi vitia vel a librariis ori-
 ginem traxerint, opus jam compositum de-
 scribentibus; vel ab ipsis Architectis. Age
 igitur, videamus, quo jure amplam adeo po-
 testatem e compendiaris istac litteras exarandi
 ratione sibi vindicaverint docti Homines. Li-
 brarios dubito an ullus accusaverit, qui co-
 gitat, ob oculos habuisse severam Justiniani
 prohibitionem, qua sub poena falsi sanxit,
ne quis in posterum legum textum per siglorum
captiones & compendiosa aenigmata conscribat.
vid. §. 22. Constitut. De confirm. Digest. ad
Senat. & omn. popul. Ast quid dubito? re-
 rum documentis absoluti eunt; nam siglas
 in codice Hethrusco prorsus non inveniri,

testatur Amplissimus Brenkmannus *Histor. Pandectar. lib. 2. cap. 3.* Idem affirmat alter *ἀνλόπτης* Antonius Augustinus *De legib. & Senatuscons. in Vellejanum p. m. 213.* eaque de causa non dubitavit rejicere conjecturam, cui notae solemnes originem ac fundamentum darent. Horum testimonio cedant jure merito Rad. Fornerius *lib. 3. Rer. quotid. cap. 2.* quique alii contrarium affirmare sustinent, sed sine auctoritate: nisi forsan de vulgatis codicibus, aut quos sequiore aevo Monachi exararunt, aut denique de alio notarum genere, quo de laudatus Senator in sequentibus agit, exaudiri debeant. Omnis igitur culpa redit ad Compilatores; inque eos summi, infimi Interpretes, antesignanum secuti Cujacium *lib. 1. Observat. cap. 22. ad Ulpian. tit. 11. §. 9.* ac alibi, impetum faciunt. Et, fateamur enim quod res est, in tanta librorum mole, totque amanuensium vitiis, quae Veterum scripta depravarunt, si nusquam errassent, Divinum certe, ut cum Justiniano loquar, non humanum fuisset. Ipsi Imperatores Theodosius & Valentinianus *l. unic. Cod. Theod. de respons. Prudent.* agnoscunt antiquitatis incertum, codicum collatione firmandum. Plura ad hanc legem notavit doctissimus commentator, Jacobus Gothofredus: quibus addi possunt, quae Joh. Clericus *Art. critic. part. III. sect. 1. cap. 2.* e Strabone & aliis

aliis protulit, testimonia. Verum ideone licebit, pro lubitu in eos debacchari, quasi omnium scientiarum rudes, atque meras bestias, quaeque aliae hujus generis facetiae sunt, quibus Architectos civilis structurae excipere quidam soleant; dum interim, sub hac Ægide tuti, omnia infestent, & si quae non intelligunt, siglarum obtentu audacter immutent? Sane nostrorum temporum sectae talia non patiuntur: & meliora docuerunt Viri principes, suisque corroborarunt exemplis. Quorum praeceptis dum religiose inhaereo, ita calculum subduxi, ut in omni emendatione, quae e notis instituitur, tria haec observanda censeam.

Primum, ut siglae, e quibus depravatam lectionem restitutam volumus, revera in usu fuerint. Hoc in celebri *legis 7. D. de capite minutis* emendatione non immerito desiderat Franc. Balduinus *Jurisprud. Mucian. p. m. 159.* desiderat alibi amplissimus Bynkershoekius *lib. 1. Observat. cap. 23. lib. 4. cap. 19.* & non raro desiderabit, qui Eruditorum excogitata accuratiore lance expenderit. Redit hac occasione in memoriam vexata *l. 2. D. de servit. praed. rustic.* quae summis ingeniis crucem posuit, quoniam Neratius inter rusticorum praediorum servitutes recenser, licere altius tollere, officere praetorio vicini, cloacam habere licere per vicini domum

12 OBSERVATIONUM

mum &c. quas ipse Imperator §. 1. *Inst. de
 servit. praed.* docet, ad urbanorum praedio-
 rum servitutes pertinere. Varias, quibus
 hanc litem componere possent, distinctiones
 excogitaverunt Goveanus *lib. 1. Var. lection.
 cap. 16.* Labittus *Usus indic. Pandect. cap. 4.
 §. 7.* ibique Schmuccius *in not. Lyclama lib.
 2. Membran. eclog. 8.* Huberus *in Eunom. Ro-
 man. aliique.* Mihi non displicet expositio
 Clarissimi Noodtii *Comment. ad tit. D. de
 servit. praed. rustic.* maxime, quia editiones
 quaedam, uti Hugonis a Porta de A. 1534.
 Chevallonii A. 1548. ita exhibent, *Rustico-
 rum ETIAM praediorum servitutes &c.* Sed
 rem non excutiam, quia altioris indaginis
 est: tantum, quod nunc mihi agere incum-
 bit, de crisi, qua verba Jurisconsulti emen-
 dare conati sunt, paucis monebo. Francis-
 cus Hotmannus *Comment. ad d. §. 1. Inst. de
 servit. praed. p. m. 250.* suspicatus erat, Ne-
 ratii librarium errasse; ac, pro *Rusticorum*,
 legendum esse *Urbanorum praediorum servitu-
 tes sunt &c.* quod deinceps etiam aliis inci-
 dit. Hanc sententiam Vir doctissimus nuper
 quoque suam fecit; utque probabiliorem red-
 deret, addidit, ita exaratum fuisse, *Nera-
 tius lib. IV. RR. U. PR. &c.* id est, *Nera-
 tius libro quarto Regularum, Urbanorum prae-
 diorum &c.* Architectos vero posterius Rac-
 cepisse quasi ad sequentem litteram U perti-
 neret,

neret, hoc modo *lib. IV. R. RU. PR. &c.* & hinc confecisse, *libro quarto Regularum. Rusticorum praediorum &c.* Eruditam laudo diligentiam: ast, pace Viri Clarissimi dixerim, non conjectura, chimaera est. Tribonianus cum vasto operi manus admoveret, non erant fragmenta ita divulsa, uti nunc cernimus; verum ex integris Auctorum scriptis notavit, selegitque, quae sibi ex usu videbantur; atque excerptis nomen Jurisconsulti & libri titulum deinceps addidit ipse Compiler. Qui igitur erraverit in illis, quae nondum in rerum natura erant, sed postmodum ab ipso profecta sunt? Eodem vitio laborat conjectura Marquardi Freheri, qui *lib. 2. Παράγγ. cap. 2.* suspicatur *l. 6. l. 7. D. de offic. Praesid. & l. 2. D. de extraord. crimin.* ex Ulpiani libris *De officio Proconsulis* desumptos fuisse, nunc vero quasi ex libris *Opinionum* laudari, quod siglas O. P. male acceperint Architecti: nam, qui meus stupor est, unde hujusmodi vitia irrepsissent, non capio, cum Tribonianus ipsos Veterum libros tractaverit, inscriptiones in Autographo integris litteris exaratae conspiciantur.

Ab auctoritate ad alterum transeamus requisitum, probabilem errandi causam. Secundo enim loco a Criticis nostris desideraverim, ut veram significationem siglarum, quas legum Compositores perperam intellexisse

xisse & expressisse reantur, talis sit, qualem sine piaculo ignorare potuerunt. Non equidem me fugit, quacnam de Triboniano ejusque sociis Viris quibusdam doctis opinio sit; sed, ni injurii esse velimus, fatendum erit, pro ratione illorum temporum, quibus studia ad interitum inclinabant, satis fuisse peritos. immo cum coaetaneis si conferantur Auctoribus, multis nominibus praecedunt. Facile igitur concedam, lapsos fuisse, e. g. in interpretatione siglarum P. R. si forte punctum intermedium excidisset: de qua nota Clarissimus Schultingius *ad Ulpian. tit. 20. §. 16. num. 50.* monere occupavit. Concedam, similitudine litterarum P. V. quae Vigilum, ac P. U. quae Urbi praefectum denotabant, & antiquis promiscue adhiberi solebant, seductos, hosce magistratus nonnumquam confudisse. Ipse, Numen si voluerit, proferam aliquando loca plus quam triginta, ubi, pro *Divus*, scripserunt *Divi*, quia per angustum temporis spatium, quo inclusi erant, ad quasvis minutias adeo attendere non potuerunt, ut animadvertissent, Jurisconsultum libros condidisse, altero Imperatorum adhuc in vivis degente, ac proinde notam *Div.* explicari debere per *Divum*. Verum quis credet, somniasse in iis, quae pueri cantabant? Nesciisse, testamenti factio publici, an privati juris esset? Aut miscuisse ju-
ra,

ra, quorum auctores integris distabant seculis?

Hisce tertio adjungam, ut sensus, quem Compilatores perperam nobis repraesentasse statuimus, talis sit, qui iis quoque notis exprimi soleret. Constat enim, omnium figlarum significationes anxie conquissivisse Veteres, illasque calluisse, quicumque e Doctis libris tractandis operam darent. Saepius hoc observavit Clarissimus Noodt, uti *lib. 1. De jurisdict. cap. 7. lib. 2. cap. 7. lib. 1. De Usufruct. cap. 21.* & alibi: observavit semper sanior pars Criticorum. Contra peccavit Muretus *Observ. jur. cap. 10.* Raevardus *lib. 1. Varior. cap.* aliique largiter. Illud a nemine probabitur, quod siglas fingere ament, quarum ne vestigia quidem supersunt. Et non dubitavit Amplissimus Bynkershoek, nigro damnare calculo, quod Jacobus Cujacius in *l. 2. §. 4. D. de orig. jur. pro ut possent leges apertius percipi*, reposuerit *unde de plano recte legi possunt.* Notas, e quibus conjecturam formavit, adfert Vir magnus *Comment. ad Pompon. d. §. 4.* Auctoritatem ipsis praestant Ulpianus *l. 11. §. 3. D. de institor. action.* Ausonius in *Gratiar. action. p. m. 722.* aliaque antiquitatis monumenta, quae Briffonius *De formul. lib. 3. p. m. 276.* & Vinetus *ad Auson. l. c.* proferunt: verum ab initialibus receptae scripturae litteris cum nimis discrepent,

pent, merito suffragia denegarunt Eruditi.

Nisi totus fallor, simplici adeo rationi innituntur hae regulae, ut pluribus eas adstruere, supervacuum, & hominis otiosi foret. Haec autem si observari lubeat, tutiore in posterum via procedemus; & simul cadent plurimae suspiciones, quas non recenseo, ne alienae videar infidere famae, quod angue pejus odi atque detestor. Redibo igitur ad Ulpianum, & verbo subjiciam, quid mihi de Cujacii Hotmannique conjecturis, ad Lydium hunc lapidem examinatis, habendum videatur. Veteres Romanos siglis E. S. C. denotasse *ex sententia constitutionis*, mihi nondum comperire licuit; ut tute hanc emendationem missam faciam. Dignior est, in qua haereamus, Hotmanni suspicio, quandoquidem è Probo & Magnone constat, in formulis fuisse D. C. S. id est, *de consilii sententia*. Utitur ea Cicero *De clar. Orator. cap. 22. Cum Consules, re audita, amplius DE CONSILII SENTENTIA pronuntiassent* &c. add. idem Tullius *pro Balb. cap. 8.* Suetonius *vit. Tiber. cap. 18.* & Grotius *Flor. spars. ad d. §. 4. Inst. qui & quib. ex caus. manum.* &c. Verum haec fuit ratio siglarum, ut integram semper formulam adhiberent, ne mutato quidem litterarum ordine, quippe quae transpositae non raro diversa significarent. Hac de causa probare non potui, ingeniosam cetero-

teroquin, Manutii conjecturam, qua censeret, apud Ciceronem *pro Caecina. cap. 33.* exaratum fuisse, *prima actione non L. judicaverunt.* Si vera haec sit divinatio, oportet scriptum fuisse, *prima actione N. L. judicaverunt*, & alteram excidisse notam; quam suspicionem Doctorum judiciis submitto. Deinde nec vestigium nec vola superest, Veteres illa quoque verba, *ex Senatusconsulto consilii*, quae nunc legimus, siglis expressisse; adeoque causam dedisse, ut illarum duplici significatione aberrarent Architecti. Atque haec de probabilitate erroris respectu scripturae: rationem, quae Viros doctos codicum auctoritatem deferere coëgit, infra examinabo. Quo tempore Digestorum Epitome scripsit Hotmannus, in alia fuit sententia; nam *ad tit. de offic. Consul. §. 3.* jubet Ulpiani verba in hunc modum restitui: *cum ipse sit, qui cum suo consilio causam examinat.* Et hoc pacto optimus quidem sensus efficitur; sed dura ac vehemens crisis, quam nec litterarum nec soni commendat similitudo, a nemine, quod scio, assensum impetrare potuit.

Visis igitur atque perpensis, quae principibus hisce Viris placuerunt, superest, ut paucis experiamur, num meliora habeat, qui tertius symbolum contulit, Jac. Raevardus. Affirmat is libro *Protribunal. cap.*

18 OBSERVATIONUM

13. sese possidere exemplar calamo exaratum, in quo legitur; *cum ipse sit qui ex se ee consilio causam examinat*, & hinc conjicit, Tribonianum non notas pro notis accepisse, atque litteras se male per Senatusconsultum explicasse; Jurisconsultum vero scripsisse, *cum ipse sit, qui ex se cum consilio causam examinat*. Sed vereor, ne hic locum habeat magni Calauboni monitum, Viros saepe eruditissimos, amore manuscripti alicujus codicis, quem venerantur, seductos, monstra nobis lectionum obtrudere; & receptam multorum suffragiis scripturam nimis temere impugnare. Tantus scilicet Compositores oppressit stupor, ut hasce litteras pro siglis acceperint, quas eo sensu usurpasse Veterum quemquam, nec scriptum, nec pictum est!

Verum bona fides cum ante omnia servari debeat, ideo lubens fateor, haec Raevar-di commenta ansam dedisse suspicioni, qua veram forte lectionem ad vestigia codicum ita restitui posse, auguror: *cum ipse sit, qui ex Senatusconsulto CUM consilio causam examinat*. Quin hoc modo accuratissime, atque de formula locutus sit Jurisconsultus, nemo negaverit; videmus enim, veteribus Romanis frequentatam fuisse, & saepius ea utitur Cicero, a quo unicum describam locum, nempe *c. libr. V. in Verr. cap. 21.*

CUM

CUM CONSILIO causam Mamertinorum cognoscit, & de consilii sententia pronunciat. Eandem in inscriptione l. 6. C. de Usucap. proemt. quam pleraque exemplaria mendosam proferunt, reponi debere, certatim monent Charondas in marg. Cujacius lib. 18. Observat. cap. 32. Rad. Fornerius lib. 4. Rer. quotid. cap. 10. & Petr. Perenonius lib. 2. Animadvers. cap. 11. Ad emendationem quod attinet, fallunt me omnia, vel librariorum lapsus, frequens aeque ac facilis, eam non difficulter probaverit. Nam diu est, quod Viri eruditi observaverint, ac plurimis exemplis extra dubitationis aleam posuerint, vocabulum *cum* saepissime excidisse. Alios autem si infestaverint Auctores, in Tusco sane codice non est quod hujusmodi vitia miremur. Monuit Raevardus, & exempla sunt obvia, pro *cum*, frequensexaratum esse *con*. Causa est, quod litteras O. & U promiscue usurpaverint librarii, teste Quintiliano lib. 1. Instit. Orat. cap. 4. add. Fornerius lib. 3. Rer. quotid. cap. 11. & Guilj. Best Rat. emend. leg. cap. 1. sect. 3. num. 3. Simili scribendi more *num* pro *non* posuerunt, uti post alios notat Jauchius De negation. Pandect. cap. 4. num. 48. & hinc etiam dubiae lectiones exortae sunt; non tantum apud nostros, sed etiam apud exteros. vid. Heinsius ad Ovid. Heroid. 9. vers. 102. Pone

B 2

igitur,

igitur, praepositionem prima syllaba frequentis vocabuli *consilio* absorptam, seu ex illo geminandas fuisse litteras *CON*, quod Divae Critices arcanum multis hodie in deliciis est, proclivis utique error fuit. Eundem deprehendo apud Paulum *lib. 3. Sentent. tit. 6. §. 26.* ubi prima omnium editio, de qua alibi monebam, exhibet *conjunctim duobus usum &c.* quod Sichardus, eumque secuti Cujacius, Rittershusius, aliique recte explicarunt, *Cum conjunctim duobus &c.* Ex eodem fonte manavit illud *cumnubere*, quod apud Cajum *l. 63. §. 1. D. de condit. & demonstr.* Florentiae legitur, & contra Haloandrum aliosque defendere suscepit Amplissimus Bynkershoek *De legat. poen. nomin. cap. 5.* Nimirum *lò con* apud optimos quosque Auctores abundare, observavit, qui, tristi litterarum fato, nuper diem suum obiit Gothlieb Cortius *ad Salust. De bell. Catilin. cap. 47.* Cicero ipse *pro Quint. cap. 20. cui tu & rem & famam tuam proficiscens commendare & CONCREDERE solebas.* ac denuo *pro Rosc. Amer. cap. 24. poenas a CONCELERATISSIMIS filiis repetunt.* Sic *communire*, pro *munire*, occurrit apud Caesarem *l. 5. De bell. Gall. cap. 49. quam aequissimo loco potest castra COMMUNIVIT.* Et a Jurisconsultis ne divertamur, *condicere*, pro *dicere*, usurpavit Pomponius *l. 66. D. de contrab.*

contrab. emt. In vendendo fundo quaedam, etiam si non CONDICANTUR, praestanda sunt. Librariis autem con & cum invicem mutantibus, hinc accidit, quod cumcurrentem pecuniam legamus apud Papinianum l. 58. §. 3. D. ad Senatuscons. Trebell. ubi Vulgatae editionis exemplaria concurrentem laudant; forsan a manu corrigente. Hinc illud cucurristi apud eundem Papinianum l. 20. pr. D. de praescr. verb. enatum est; & praecucurrit apud Minucii Felicis Octavium p. m. 6. Simile quid videre licet in Novella Theodosii De locis Reipublicae, quoquo modo possessis, Civitatibus restituendis 30. ubi Petr. Pithoeus fide codicis MS. exhibuit cum miseratione; & non debuisset Vir doctissimus librorum auctoritatem sollicitare, ac reponere commiseratione, cum veteris aevi scriptura sit. Etiam in Collat. leg. Mosaic. & Roman. tit. 13. §. 3. pleraque exemplaria proferunt, ut cuiusque cumpatitur aetas: pro quo Josephus quidem Nerius lib. 2. Analect. cap. 19. restituit, ut cujuscunque patitur aetas; verum cum illud cuiusque a Callistrato l. 2. D. de termin. mot. servetur, malletem hic quoque receptam lectionem servare, atque veterem scribendi rationem agnoscere. Cujacius certe edidit conpatitur: manifesto indicio, & ipsum in hac sententia fuisse. Infiniti ac ingrati laboris esset, hoc genus omnia perse-

qui: subsistam igitur, addita inscriptione, cuius ultima linea apud Gruterum *pag. CDLXXV. num. 5.* exhibetur *CONLAC.* cum Boissardus, qui ipse marmor depingi curavit, *part. 6. Antiquit. pag. 67.* repraesentet *CUMLAC.* quod nollem Vir eruditissimus, Thob. Guberleth *Animadvers. ad inscript. Smyrn. pag. 121.* emendari iussisset: vero propius est, locutionem rariorem ab illo, qui Grutero suppeditavit, in vulgarem fuisse mutatam; quam utilissimam in Criticis regulam consignavit Clarissimus Schultingius *ad tit. D. si quis jus dicent. non obtemp.*

Sed gratis videbor tanto molimine hanc emendationem adstruxisse, cum magni nominis Jurisconsulti, Marcellus *l. 4. D. de serv. export.* & Paulus *l. 66. D. de verb. obligat.* Imperator Justinianus §. 4. *Inst. qui & quib. ex caus. manum.* &c. ipse denique Ulpianus *tit. 1. §. 13.* in eam exsurgant, unoque affirment ore, causae cognitionem ex lege Ælia Sentia descendisse. Movit haec difficultas Triumviros restaurandae Jurisprudentiae, ut emendationes, supra ad examen revocatas, instituerent. Et, unus si noster esset locus, facile passus fuisset, lectionem Tuscam tantis auctoritatibus vinci. Verum & alibi, quae hoc legis Æliae caput spectant, e Senatusconsulto deducunt idem Ulpianus *l. 13. in f. D. de manumiss. vindict.*
&

& , qui nullam dubitationem admittit, (video enim Ulpiano litem moveri) Imperator Alexander l. 4. C. qui manumitt. non poss. Si minor annis viginti ad libertatem praestandam hominem tradidisti, SENATUSCONSULTO quod gestum est, irritum constituitur. Tentavit quidem Raevardus, pro Senatusconsulto, restituere sine consilio: sed invitis libris omnibus, & contra Basilicorum auctoritatem, quibus lib. 48. tit. 7. cap. 35. verba aequae perspicua leguntur, ut etiam Charondas animadvertit. Quid ergo est? Bonam copiam ejurabimus? Apertam agnoscemus antinomiam, uti agnoscit aliquis? nil horum. Quemadmodum Senatusconsultum Plancianum ad legem Falcidiam, Libonianum & Claudianum ad legem Cornelianam de falsis; videte l. 59. §. 1. D. ad leg. Falcid. l. 3. C. de his qui sibi adscrib. testam. & plura exempla apud Merillium lib. 5. Observ. cap. 12. ita nostro casu ad legem quoque Aeliam accessit Senatusconsultum: & hinc est, quod nunc de Senatusconsulto, nunc de lege loquantur juris Auctores. Docet haec ipse Cujacius lib. 15. Observat. cap. 13. adeo ut a priore sententia, in qua tamen jam ab initio vacillasse videtur, prorsus decessisse diceres. Adde, quae Viris clarissimis, Schultingio ad Ulpianum d. tit. 1. §. 13. num. 54. & Perizonio dissert. De lege Vocon.

pag. 153. notata sunt. Neque plura cumu-
labo, modo coronidis loco indicaverim l. 6.
C. ad leg. Fab. de plag. quocum si junxeris
Paulum lib. 1. *Sentent. tit. 6. A. §. 2.* exem-
plum videbis evidens.

Unica restat difficultas, quamque Rae-
vardus imprimis urget, quae nempe causa
fuerit, id ipsum, quod lege jam dudum
obtinuerat, & necdum coeperat exolescere,
iterum Senatusconsulto inculcandi. Sed
magnus mihi erit Apollo, qui omnium Se-
natusconsultorum rationes pandere potest,
& quid novi singulis inductum fuerit; tan-
tumque ei debebunt elegantioris Jurispru-
dentiae amatores, quantum homini debere
possumus. Verum hanc viam qui semel cal-
caverit, experiundo sciet, saepissime ad il-
lud ignorantiae asylum, *non omnium quae a*
majoribus tradita sunt, ratio reddi potest, con-
fugiendum esse. Hariolari tamen si lubeat,
dicam, ipsa lege Aelia Praetori mandatum
fuisse, ut consilium praeberet, & cum con-
silio causam manumittendi examinaret; dein-
ceps vero, quando Consulum potestas ma-
gis frangi incipiebat, & a Reipublicae ad-
ministratione ad Jurisdictionem civilem trans-
ferri, ipsis quoque Senatusconsulto hanc
provinciam fuisse injectam.

CAPUT SECUNDUM.

*Conjectura ad l. 19. D. de Ritu nuptiarum.
Sensus Scaevolae l. 45. D. de damno in-
fecto.*

HOc caput quasi mantissa erit praecedentis. Notas enim cum serio cogitarem, & modos, quibus magni Antistites illarum ope sacris Divae Critices operati sunt, apud animum revocarem, inter caetera sese obtulit Marciani fragmentum, quod exstat l. 19. *D. de ritu nuptiarum*. Religioni autem, qua erga Veterum monumenta ducor utque Themidis oracula rite tractentur, dabunt Viri egregii, qui in hoc curriculo defudarunt, si, post exantlatos ipsorum labores, adhuc pauca notare sustineo. Optimi codicis lectionem ita repraesentavit Taurellus:

Marcianus libro sexto decimo Institutionum. Capite trigesimo quinto legis Juliae qui liberos, quos habent in potestate, injuria prohibuerint ducere uxores, vel nubere: vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione Divorum Severi & Antonini, per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare.

Verba initialia, *Capite trigesimo quinto legis Juliae*, multis editionibus abesse, neque

16 OBSERVATIONUM

Basilicis legi, rectissime monuit amplissimus Bynkershoekius *lib. 4. Observat. cap. 13.* Et felices hac parte fuerunt Interpretes antiqui, dum inoffenso pede procedant, uti Valentinus Forsterus *Histor. jur. civil. lib. 1. p. m. 102.* alique, etiam Joh. Corasius, qui amplo admodum commentario Marcianum ornare voluit. Exstant tamen Florentiae; leguntur apud alios quoque Editores: ideoque digna Eruditis visa fuere, in quibus explicandis operam collocarent. Quae Cujacius, Lipsius & Jac. Gothofredus tentarunt, cum Vir eximius recenscat, non repetam. Eandem cum Lipsio ac Gothofredo sententiam colunt Muretus *ad Tacit. d. lib. 3. Annal. cap. 25.* Freymonius *Symphon. jur. pag. 48.* Franc. de Amaya *lib. 2. Observat. cap. 5. num. 8.* & alii. Sed omnibus merito se opposuit laudatus studiorum aequae ac justitiae Praefes, quia dictu absurdum est, legibus Juliis constitutionem Severi & Antonini fuisse comprehensam. Ipse autem suspicatur, prava disputatione laborare Marcianum, & verba *Capite trigesimo quinto legis Juliae*, ab ipso contextu, legis inscriptioni adjungenda esse; utpote quae caput & titulum, unde hanc legem descripserunt Architecti, denotent. Favent conjecturae, ab omni parte ingeniosissimae, quod pleraque in Tusco exemplari, e quo omnes emanarunt

runt inscriptiones, absque distinctionum intervallis exarata conspiciantur : quae conditio effecit, ut plurima hujusmodi vitia veteres occupaverint editiones, Antonio Augustino *lib. 1. Emendat. cap. 4.* notata. Magna quidem diligentia errores tollere conatus est Laelius Taurellus, sed & magnus aliquando dormitat Homerus. Idem sane Curiae supremae Decus protulit exemplaria, quibus haec verba in inscriptionem rejecta sunt : certissimo argumento, vel Politianum, vel Bologninum, aliosve, quibus contigit Pandectas Florentinas adire, optimi libri scripturam hoc modo accepisse. Ad cumulum addo editionem, quae impensis Hugonis a Porta A. 1534. Lugduni prodiit, quaeque apud eundem a Porta & Antonium Vincentium ibidem A. 1558. impressa est : ac denique, quod fortissime stringit, ita hunc locum recitare, qui ipse autographum inspexit, Antonium Augustinum. Verba Viri optimi atque eruditissimi libro *De legib. in Julia de marit. ordinib.* haec sunt : *Refertur etiam libro XXIII. Digestorum Marciani caput lib. XVI. Institutionum capite XXXV. legis Juliae, ita enim inscriptum est. Qui liberos, inquit, quos habet &c.* Ait caput referri, non legis Juliae de maritandis ordinibus, uti Hotmannus *lib. 1. Antiquit. part. 1.* & Brissonus *De jure connub. p. m.*

108. affirmare non dubitant; sed Marciani, qui caput legis Juliae, forsan de maritandis ordinibus, explicat: & hoc caput inscribi, *Libro sexto decimo Institutionum capite trigesimo quinto legis Juliae*. Ab Augustino edoctus videtur Petrus Bertrandus, qui *lib. 1. De Jurisperit. in vit. Marciani* ex hac inscriptione probare voluit, Marciani libros Institutionum etiam in capita fuisse dispunctos; quod, nisi memoria fallit, aliis quoque annotatum legi.

Tantis acquievissē Viris, ut magnis soleo & debeo, mihi utique honori duxissem: nisi scrupulum movisset clarissimus Heineccius *Comment. ad leg. Jul. & Pap. lib. 1. cap. 5.* quod secundum amplissimi Bynkershoekii emendationem Compilatores scribere debuissent *Capite trigesimo quinto de lege Julia*, vel *ad legem Juliam*; non vero *legis Juliae*. Censet autem Vir egregius, ipsius legis Juliae caput a Marciano referri, adque illud sua annotasse Jurisconsultum: quae sententia olim quoque placuit Guiljelmo Grotio *lib. 2. De vit. Juriscons. cap. 9.* sed hunc deinceps ad partes vocabo. Nunc, tanquam familiae ducem, clarissimum sequamur Heineccium, & inspiciamus, cui fundamento hanc suspensionem, quam utroque pollice probari video, superstruxerit.

Quan-

Quantopere urgeat princeps argumen-
tum, a Triboniani sociorumve diligentia
desumptum, non dicam ego: hac de re ju-
dicent, quos actas & assidua lectio docuit,
quid distent aera lupinis. Praetereo & a-
lia, quandoquidem una jam figlarum cura
teneor. Ut legis verba eruditissimo suisque
meritis celeberrimo Antecessori inserviant,
necesse habuit, *lò Proconsules* mutare in
Praetorem: & ipse quidem hanc crisin pu-
tat nihili, quod e male intellectis figlis
PR. vitium irrepere potuerit; sed aliter
sentiendi veniam si Vir praeclarus conce-
dat, mihi videtur durissima. Non ignoro
haec litteras in legibus nostris turbas de-
disse frequentes, uti exemplis aliquot o-
stendit Clarissimus van de Water *lib. 3.*
Observat. cap. 12. ac proinde, ut supra
quoque monui, non prorsus damno con-
jecturas, quae a peritis corruptorum co-
dicum Restauratoribus inde petuntur: mo-
do probari possit, Romanos tali significa-
tione usos fuisse. Huc usque autem in
litteratis lapidibus, qui certissimarum in
hac quaestione probationum vice fungun-
tur, deprehendere non potui, per PR.
designatos fuisse Proconsules; neque in
nummis, quos mihi videre licuit. Dicit
quidem Sertorius Ursatius *Comment. de not.*
Roman. apud Probum PR. notare Pro-
con-

consulem; sed, quae mihi ad manum sunt, editiones Probi fidem denegant. Apud ipsum & alios perpetuo exstat PROC. *proconsul*; & ita lapides, nummi, omnia: nedum pluralem numerum per PR. expressissent. Solus Mango laudat PC. *proconsul*; cujus exempla perquam rara invenies. Verum quid si concedam, PR. denotasse Proconsulem, (negare enim non ausim, qui optime scio, quam mihi curta sit supellex) indeene res in vado erit? Apud omnes, qui severa lege in libris emendandis proficere volunt, plurimum valet codicum auctoritas: hi autem magno consensu retinent *Proconsules*. Et quin retinere debeant, dubitare non finit Imperator Leo *lib. 28. Basilic. tit. 5. cap. 11.* qui vocabulo τῶν ἀρχόντων utitur: idem, quod apud Harmenopulum *lib. 4. Promptuar. tit. 4. cap. 11.* legimus. Dices forte, codicum auctoritatem hic nullius esse momenti, cum ipsi Compilatores in culpa fuerint. Et sane ita est; quaecunque e notis & siglis orta statuimus vitia, ea, ut capite praecedente probavi, ipsis imputantur Architectis: sed hac ratione ab iis temperandum esse, monuerunt Eruditi. Nam quo, quaeso, argumento negaveris, egregie stultos fuisse, qui juris, si Diis placeat, periti, jura, integris distantia seculis, distinguere nesciverint? negaverit tamen qui-

quicumque sanus dici amat. Si excipias, libenarios, antequam scripta Marciani ad Tribonianum venirent, jam peccasse: sit ita, peccaverint; quid inde? Qui ipsam legem Juliam manu tenebat, ille ignorare potuit, ea tantum de Praetore agi; nihil de Proconsule Praefideve comprehensum esse?

Haec autem dum animo volvam, & integras Marciani Institutiones perlustrem, cepit me suspicio, aliud subesse, quod negotium creavit; quam igitur paucis aperiam.

Notas ad Æmilii Papiniani libros *De adulteriis* scripsisse Marcianum, manifestum fiet, si cum *l. 1. §. 6. C. de veter. jur. enucl.* jungantur fragmenta, quae Triboniani beneficio supersunt, & mox indicabimus. Iis libris Papinianum omnia legis Juliae capita pertractasse, recte docuit magnus Cujacius in *Commentariis*. Velim igitur, ut duo observentur. Primo, eadem lege Julia etiam de dotibus cautum fuisse. Testem habeo Paulum *lib. 2. Sentent. tit. 2. B. §. 2. Lege Julia de adulteriis cavetur, ne dotale praedium maritus invita uxore alienet*. Est quidem hac de re olim dubitatum, adeo ut Antonius Augustinus in *Not. ad tract. De nominib. propr. Pandect. cap. 4. p. m. 352*. Pauli librum mendosum existimet; sed extradubitationem posuerunt Cujacius *ad princ. Inst. quib.*

quib. alien. lic. vel non, Hotmannus *lib. 1. Antiquit. in Julia de adulteriis*, Briffonius *Comment. ad d. legem Juliam p. m. 149.* & Jacobus Gothofredus *ad cap. 20. legis Juliae de maritand. ordinib.* Deinde animadverti jubeo, Architectos Marciani Notas exhibuisse, quasi ex Institutionibus desumptae forent. Exstant duobus locis, quorum uterque apertissimus est. In *principio legis 57. D. de rit. nuptiar.* Marciani verba e Libro secundo Institutionum proponuntur, *Qui in provincia officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti; & hisce annectuntur, In libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Divus Marcus &c.* quae utique a praecedentibus aliena sunt. Simili modo cum in *principio legis 7. D. ad leg. Jul. de adulter.* Marcianum libro decimo Institutionum loquentem induxisset Tribonianus, subjungit: *In libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Incesti crimen &c.* Quo minus credi possit, suis Institutionum libris hasce notas immiscuisse Jurisconsultum, vel sola locutio facit, *In libro secundo &c.* Verum si hoc argumentum alicui levius videatur, quia casuum mutatio in jure frequens est; dabo fortius, verba Imperatoris Justiniani *d. l. 1. §. 6. C. de veter. jur. enucl.* Et ideo ea, quae antea IN NOTIS Aemilii Papiniani ex Ulpiano

piano & Paulo nec non Marciano ADSCRIP-
 PTA sunt &c. Ex hisce, nisi totus aberro-
 patet, Notas Marciani in Papinianum sepa-
 ratas exstitisse; & proinde a Compositori-
 bus esse, quod hodie sub titulo Institutio-
 num legantur. Quid igitur, si & lex 19.
 tale contineat fragmentum? Nimirum ad
 Papiniani, ipsam legem Juliam enarrantis,
 verba: *Capite trigesimo quinto legis Juliae. Qui*
liberos, quos habent in potestate, injuria pro-
bibuerint ducere uxores vel nubere, subsistit
Marcianus & notam apponit; Vel qui dotem
dare non volunt, ex constitutione Divorum Se-
veri & Antonini per Proconsules Praefidesve
provinciarum coguntur in matrimonium colloca-
re & dotare. Viden' sensum commodum
 sine ulla emendatione? Scrupulum forte
 injiciet, quod nulla hic mentio fiat Papi-
 niani, cujus tamen alteris in locis meminit
 Tribonianus: sed ad mentem ipsius si ani-
 mum vertamus, voluit nobis haec ita legi,
 tanquam ipsis Institutionum libris condita
 essent; & ideo, cum non Papiniani, ve-
 rum legis Juliae verba interpretaretur Mar-
 cianus, legis tantummodo mentionem fe-
 cit. Similia alibi perpetrata esse, notat Pe-
 trus Perenonius *lib. 2. Variar. lection. cap.*
6. Quibus addo l. 183. D. de regul. jur. quae
Marcello inscribitur, & tota tamen ex An-
tonini Pii rescripto, quod l. 7. D. de integr.
C
restit.

restit. exstat, defumta est, uti monuerunt Labittus Usus indic. cap. 3. §. 4. & Jac. Gothofredus praefat. ad Comment. de regul. jur. Omnium autem manifestius exemplum est in l. 10. D. de castrens. pecul. Pomponius libro singulari Regularum. Ex nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi. En divinator Pomponius, qui scire potuit, quaenam deinceps notaturus esset Marcellus! sed vere observat Antonius Augustinus De nominib. propr. Pandect. cap. 1. p. m. 130. not. v. 42. sub Pomponii nomine Marcelli notam retulisse collectionis Magistrorum.

Sin tamen haec divinatio displiceat, placebit forsan laudati supra Grotii sententia, quid *d. lib. 2. De vit. Juriscons. cap. 9.* suspicatur, Marcianum libro decimo sexto Institutionum materiam legis Juliae tractasse, & ad caput legis trigesimum quintum annotasse, quae hac *l. 19.* referuntur. Egregie hanc conjecturam adjuveris, si verba initialia in contextu retineas, & ita legas; *Capite trigesimo quinto legis Juliae: QUI LIBEROS QUOS HABENT IN POTESTATE INJURIA PROHIBUERINT DUCERE UXORES VEL NUBERE. Vel qui dotem dare non volunt &c.* Memini, dudum a Viris eruditis observatum esse, quod Marciano libris Institutionum in more fuerit,

rit, certas proponere regulas, ac deinceps
adjicere, quae circa hasce Imperatorum re-
scriptis vel mutata vel extensa essent: sique
reliquiae ejus diligente cura inspiciantur,
exempla se offerent plurima. Et non tan-
tum Marciano, verum aliis quoque Juris-
consultis eadem via placuit; estque per om-
nia similis disputatio Scaevolae ad Senatus-
consultum Divi Hadriani temporibus fa-
ctum, quae exstat *l. 83. §. 1. D. de hered.
instit.* nisi quod sermo, qui nostro in loco
abruptus est, ibi plenior redditur. Deni-
que, si quid video, ita accipi debet idem
Scaevola *l. 45. D. de damn. infect.* Scaevola
*libro duodecimo quaestionum. a quo fundus pe-
titur si rem nolit. Aedificatum habes. ago tibi
jus non esse habere. non defendis. ad me possessio
transferenda est &c.* Multis agitata est quae-
stio, quorsum pertineant verba *a quo fundus
petitur si rem nolit.* Taurellus signo solemni
indicat, abundare. Augustinus *lib. 3. Emen-
dat. cap. 9. notat.* Florentiae circumscripta
esse; quod vetus etiam Glossator monuit,
Russardus margini apponendum putavit, a-
liique, ut commodissimam explicandi ratio-
nem, avide arripuerunt. Immo, ne in po-
sterum turbarent, foras ejicere non dubita-
vere Editores, quorum Glossa meminit,
quique editionem Parisiensem de A. 1548.
curarunt. Verum hisce mediis non utimur:

neque putandum est, inde tantum emanasse, quod ex Ethrusco libro descripserint, ac Haloandro suppeditaverint, qui veterem delendi morem ignorabant; nam in omnibus exemplaribus, etiam iis, quae seculo decimo quinto prodierunt, conspiciuntur, licet varie immutata. Quidam exhibuerunt, *A quo fundus petitur, ab illo aedificatum habes &c.* Alii, *A quo fundus petitur, si aedificatum habes &c.* Alciatus lib. 1. *Paradox. cap. 9.* ita laudat: *A quo fundus petitur si ab illo aedificatum habes, ago tibi jus non esse aedificatum habere &c.* Alii aliter: quos omnes si consulueris, incertior eris multo quam dudum. In editione Ludovici Charondae, studio dicam, an casu? adhaerent inscriptioni; quo pacto omnis tollitur difficultas. Sed Scaevolae libros Quaestionum dum percurram, ejusque rationem scribendi considerem, video ipsi moris fuisse, ut effata quaedam aliorum, ceu fundos disputandi, in medium collocet, laudatis aliquando auctoribus, uti l. 9. *D. de negot. gest. l. 14. D. de codicill. l. 6. D. qui & a quib. manumiss.* aliquando secus, uti l. 35. *D. de negot. gest. l. 133. D. de verbor. obligat.* ac alibi; & hisce sua apponat. Hinc ampla commentatio ad formulam Aquilianam enata est, quae l. 29. *D. de liber. & postum.* servatur. Talis sententia est, quam e certissimis juris anti-

antiqui principiis l. 47. *D. de jur. dot.* proponit, *Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil de dote retinetur*; ad quam deinceps suam instituit disputationem, *Cur enim improbet maritus &c.* Et hoc modo in d. l. 45. ad generalem disputandi materiam, *A quo fundus petitur si rem nolit defendere, casum proposuisse censeo: Ædificatum habes: ago tibi jus non esse habere: non defendis. Ad me possessio &c.* Neque, ut ad Marcianum nostrum revertar, obstabit huic expositioni codicum fides, qui verba *Capite trigesimo quinto legis Juliae* ad inscriptionem retulerunt: etsi enim quaestionem, an omnia exemplaria e Florentino manaverint, meam facere nolo, negari tamen nequit, inscriptiones omnes Autographo originem debere; cujus ideo auctoritas sola considerari meretur. Nolo quoque ingeras, verba haec in nulla editione litteris majoribus exarata esse, quibus legum reliquiae exprimi solent; cujusmodi nodos sibi neectere amant Vinnius ad §. 10. *Inst. de legat.* alique: novimus enim, qui Taurelli praefationem legimus, omnia ab ipsius arbitrio profecta esse. caeterum in Archetypo nullibi apparere, nisi in Divi Hadriani Oratione, quae l. 22. *D. de hered. petit.* exhibita est, testatur Amplissimus Brenkmannus *Histor. Pandect. lib. 2. cap. 2.* a quo etiam didici, in apponenda

38 OBSERVATIONUM

Diple, seu Antilambda, quo signo solemn-
 nia legum verba designari solent, haud ean-
 dem ubique curam fuisse adhibitam. Ve-
 rum, ne quid dissimulem, mihi gravissima
 restat difficultas, quaeque adeo molesta fuit,
 ut sola pudorem rumpere coegerit, & post
 Viros eximios, quorum merita veneror, e-
 tiam meas ad hanc legem cogitatiunculas
 proferre. Quando eas, quae ex Marciani
 Institutionibus supersunt, reliquias collegi,
 videbam, libris quindecim integrum juris
 systema perspicuo ac egregio ordine per-
 tractasse Jurisconsultum; in specie de nu-
 ptiis, de dote, de legibus Populi Romani
 egisse: erudiri igitur cupio, quatenus ratio
 fuerit, ob quam libro decimo sexto legem
 Juliam repetat? Absque hoc fragmento sit,
 & omnes, quae per totum jus dispersae sunt,
 Marciani lacinias suo loco restituere licebit,
 rerumque ostendere nexum. Unicum exor-
 bitat; & quindecim stadia feliciter emenso,
 adque metam properanti, obicem ponit.
 Suspicebam quidem, ultimum librum notis
 in Papinianum fuisse impensum; adeoque
 praeter materiae ordinem, quem Veteres
 summa diligentia servare solent, adjectum
 esse: sed, ne conjecturis aberrem, Erudito-
 rum monitis parere decrevi.

CAPUT TERTIUM.

Succurritur aegrotanti Paulo l. 7. D. de capite minutis.

Quem apud Babylonios obtinuisse, Herodotus testatur, aegrotantes in publico exponendi morem, ubi a quovis transeunte remedia possent accipere, nec fas esset cuiquam, illos silentio praeterire; eundem fere in laceris veterum Auctorum membris observare licet: quamprimum de sanitate aliquis conclamatum est, quasi illud Senecae audivissent, *Ite, ferte depositis opem*, advolant Viri boni, cujus generis remedia tentare parati, quibus laborantem juvare possint. Saepe animum hunc, qui integras Interpretum turmas ad unicum celebratae difficultatis locum concurrere coëgit, miratus eram, cum tandem aliquando compererim, nec illud humani a me alienum esse. Tria fere secula sunt, quod docti homines ad Pauli verba, quae l. 7. D. de capit. minut. nobis exhibuit Tribonianus, subsistant; & nihilominus cum capite primo in ea incidissem, plerorumque considerassem remedia, angebar etiamnum de illorum integritate. Sit igitur Medicis honor, ut filius Syriachi summa cum ratione jubet: tantum rogo,

ne aegre patiantur, me, e turba praetereuntium; quam pro captu expedire credo, medicinam porrigere.

Scripturam codicis Tusci ita expressit Taurellus: *Tutelas etiam non amittit capitis minutio: exceptis his, quae in jure alieno personis positae deferuntur.*

Oedipaeum aenigma videtur, in jure alieno positos tutelas non amittere, exceptis his, quae in jure alieno personis positae deferuntur. Unde Franciscus Hotmannus *lib. 3. Observat. cap. 9.* indignabundus exclamat, Tribonianum, male ubique de nostris ingeniis meritum, totum illud fragmentum nobis in cruciatum posuisse. Secare nodum si liceret, optime sese expedivissent Vulgatae, Norica Haloandri, aliaeque editiones, pro *deferuntur*, substituentes *non deferuntur*; quod Goveanus *lib. 2. Variar. lection. cap. 12.* Antonius Faber *Rational. ad h. l.* amplissimus Huberus in *Eunomia Roman.* clarissimus Voet *Comment. ad h. t. num. 2.* & Veterum multi probant. Verum hoc genus emendationum cum adeo invisum sit prudentioribus; cumque pro Florentina lectione suam interponant auctoritatem Basilica *lib. 46. tit. 2.* de alia difficultatis tollendae via solliciti fuerunt Eruditi. Et noluit jam Antonius Augustinus *lib. 1. Emenlat. cap. 2. p. m. 14.* huic opinioni calculum adjicere,

ficere, licet Interpretes nostri Viro praestantissimo id nimis liberaliter impingant. Praecipuas autem sententias recensebo; sed qua potuerim brevitatem, cum pleraque nuper attulerit Vir clarissimus Joh. vande Water *lib. 3. Observat. cap. 13.*

Franciscus Accursius, qui ipsi mos est, varias tentavit expositiones. Primo casum ponit, quo pater furiosus est, & proinde tutela redit ad filium, quamvis jus potestatis non solvatur. Nitetur Justiniani constitutione *l. 5. C. de legitim. tutel.* qua caveretur, ut nemo legitimus tutor sit, qui ipse sub tutela agit vel cura. Sed recte observavit laudatus modo Faber, jure Pandectarum, seu tempore Pauli, secus obtinuisse; & administratione contutori decreta, munus ipsum apud furiosum mansisse. Potest hoc exemplum iis addi, quae amplissimus Huberus ad §. 10. *proem. Instit.* & ad *tit. D. de orig. jur. num. 8.* congeffit, leges Codicis, licet promulgatione Pandectarum antiquiores, Pandectis tamen derogare. Data est lex §. *Decio. V. C. cos.* id est, A. C. DXXIX. quadriennio ante Digesta promulgata: & nihilominus in Digestis reliquit Tribonianus manifestam juris antiqui dispositionem *l. 5. §. 2. D. de legitim. tutorib. In legitimis, & in his qui a Magistratibus dantur, quaesitum est, an uni decerni tutela possit.*

sit. Et ait Labeo, Et uni recte tutelam decerni. posse enim aliquos vel absentes vel FURIOSOS ESSE. Plura id genus si desideras, dabit larga manu Franciscus Balduinus Justinian. pag. 22. 30. 43. 54. & aliis in locis plurimis.

Alterum casum concipit Accursius, quando mater libertum impuberem habet, cujus tutelam ad filium pertinere censet, quia sexus matri impedimento est. Et huic quoque opinioni non leve fundamentum praebet *l. 1. §. 1. D. de legit. tutorib.* Neque ipsam feriunt, quae idem Faber in contrarium urget; nam patronorum quoque tutelam legitimam esse ex lege duodecim tabularum, diserte affirmat Justinianus Imperator, *princ. Inst. de legitim. patron. tutel.* Prudentes quidem argumento ab hereditate defumto collegerunt, quatenus Decemvirorum mens fuerit; at mente legislatoris intellecta, aequae ac parentum, patronorum etiam tutela vi legis ipsius defertur. Ne quid dubitemus, Ulpianus ipse *d. l. 1. §. 1. a regula, tutelam legitimam ibidem esse, ubi bona, excipit casum, quo patrona impuberem manumisit; & asserit, tutelam obtinere filium patronae, hereditatem patronam.* Ad propositam tamen quod attinet quaestionem, ex hisce omnibus quid inferri possit, non capio; cum tralatitium sit, secundum regulas
juris

juris Romani liberos non dici in potestate matrum, Paulus autem de personis agat, quae in potestate alterius positae sunt.

Tertio tentat Vir industrius, verba *in jure alieno* exponere, *in arrogatione*: quemadmodum Marcianus *l. ult. D. de justit. & jur.* docuit, *jus cognationis, jus affinitatis* recte dici; & *agnationis jure succedere* usurpavit Cajus *lib. 2. Instit. tit. 8. §. 5.* ubi exemplarium fide, *pro ei agnationis jure &c.* legendum puto, *ex agnationis jure &c.* Haec conjectura Eruditis quibusdam adeo arrisit, ut in textum recipiendam esse censuerint, & audacter typis exprimi curaverint, quae *in jure agnationis personis positae &c.* Magnus quoque Cujacius in *notis ad Ulpian. tit. 11. §. 9. num. 29.* eam probavit; & qua erat sagacitate, e figlis adstruere voluit, ratus ita scriptum fuisse: quae *J. A. P. P. deferuntur*; id est, quae *jure agnationis proximis potissimum deferuntur*. Sequuntur Cujacium Vultejus *ad §. 4. Inst. quib. mod. tutel. fin.* & integrae Commentatorum cohortes. Estque ab eo, quod Jacobus Constantinaeus *lib. 1. subtil. enodation. cap. 7. in fin.* suam mutavit emendationem, qua, paucis immutatis, restituit, quae *in jure agnatis proximis potissimum deferuntur*. Verum, ut notas praeteream, de quibus capite primo monere occupavi, & nunc addi velim Janum a Costa
ad

ad d. §. 4. atque Huberum *Eunom. Rom. ad b. l. 7.* recte observavit clarissimus Schultingius *ad Ulpian. l. c. num. 30.* huic sententiae ob stare, quod etiam patronorum tutela capitis minutione amittatur, uti ibidem contra Cujacium evicit Vir egregius.

Supereft, quam ex Accursianis examini subjiciam, divinatio ultima; qua censet, verba Jurisconsulti hoc sensu accipi posse, *exceptis hisce, quae personis, nunc in alieno iure positis, deferrentur; si non essent in potestate alterius.* Hanc non minoribus, quam praecedentem quibus tuiti sunt, animis defendere susceperunt homines docti: & certe colorem recipit ex Diocletiani & Maximiniani constitutione *l. 2. C. de legitim. tutel.* Dura tamen longeque petita expositio, qua sensus efficitur, quem nemo mortalium in hisce verbis deprehendet, nisi deprehendere statuerit, nomen subscribere vetat. Nec multum operabitur, si *lò deferrentur* in textum recipias, quod & Accursius voluisse videtur; nam cui, quaeso, probabile fiet, Jurisconsultum simpliciter scribere voluisse, *excepta legitima*, & monstra verborum ipsi excidisse, quae nunc legimus? maxime, cum eas non tantum tutelae perimat capitis diminutio, quae post status mutationem deferuntur, verum & illas, quae antea delatae sunt, teste Ulpiano *l. 5. §. 5. D.*
de

de legitim. tutor. Totus in eo fuit Accur-
sius, ut casus excogitaret, quibus in alieno
jure positae personae tutelam legitimam ob-
tinent: ut Pauli ratio cinatio constaret, ut-
que regulae responderet exceptio, haud ae-
que sollicitus. Eadem cura tenetur etiam
Janus a Costa *l. c.* & praestantissimi Vir in-
genii invenit casum, quo patronus sese ar-
rogandum dederit: sed denuo adest clarissi-
mus Schultingius, & ostendit, Pauli ver-
ba hoc pacto nimis coarctari, quandoqui-
dem de testamentaria & dativa tutelis non
minus verum sit, personis in alieno jure po-
sitis deferri. Et quid multis? aut quid mo-
rer Hotmannum *d. lib. 3. Observat. cap. 9.*
Treutlerum *vol. 1. Disputat. 11. thes. 16.*
Busium *Comment. ad h. l. Marcum Lyclama*
lib. 1. Membran. ecl. 24. aliosque, qui ean-
dem fere opinionem fovent? ipsius Pauli
verba, quae nostra immediate excipiunt, con-
sideremus, & manifestum fiet, ipsum per
tutelas, quas capitis minutio intervertit, le-
gitimas omnes intellexisse, adeoque nihili
esse, quaecunque de casu speciali excogita-
verunt Doctores. Addefis, quae Bachovius
Treutlero in *Animadversionibus litt. B.* repo-
suit. Est, qui censet, lectionem Floren-
tinam intelligi posse, si personas in alieno
jure positas accipiamus, in aliena heredita-

te jus habentes; quod verbo retulisse sufficit, refutare tutus superfedeo.

Tot tan-ique Viri cum frustra tentassent Paulum salva scriptura exponere, tandem ad duriora perventum est remedia; & postquam summo Cujacio visum fuerat, manum criticam adhibere, omnes, quasi deposita spe sanitatis, exclamarunt, latere vulnus, medicinam ferro quaerendam esse. Emanuel Zoares *lib. 1. Observat. cap. 36.* proscribit verba *exceptis his*, & perpetuo exsulari jubet: verum dignas tanto facinore poenas cum ipsi Cujacio *lib. 9. Observat. cap. 17.* persolverit, silentio eum praeterire licet. Majorem habet speciem, magnisque commendatur Patronis, emendatio Francisci Balduini, qui *comment. De jurisprud. Mutian. p. m. 159.* ex notis restituit, *exceptis his, quae jure antiquo personis proximis deferuntur.* Favet ipsi, quod Haloander, & deinceps alii etiam Editores, pro varia lectione, in margine notaverint, *quae alieno jure personis proximis &c.* vid. Antonius Augustinus *lib. 1. Emendat. cap. 2.* Vestigiis quoque Balduini insistit eruditissimus Jacobus Gothofredus *lib. 5. ad leg. XII. Tab. tab. 5.* restituens, *exceptis his, quae in jure antiquo personis positae deferuntur.* Et sane, quin tutela legitima testamentariae & dativae opponatur, ac de hisce affirmet Jurisconsultus,

tus, capitis diminutione non perire; de illa vero, a capitis minore amitti, negari nequit, probatque Imperator Leo *lib. 46. Basilic. tit. 2.* Cum tamen idem sensus electione recepta elici possit, maxime, si, adhibita Viri clarissimi distinctione, ita legamus, *exceptis his, quae, in jure alieno positae personis, deferuntur*; duram licet expositionem, prae cruenta crisi, malo. Sed dura quoniam, & vel absorta quodammodo, cum mancam reddat definitionem, ut supra quoque monui; circumspiciendum est, num alia via scrupulus tolli possit. Ab illis, qui novissime in hoc campo vires experti sunt, duas accepi conjecturas; quas negligere, nisi injuria, non possum. Altera, pro *deferuntur*, legit *auferuntur*. Altera, pro *exceptis his, quae in jure alieno &c.* reponit *acceptis his &c.* id est, *scilicet, nimirum his &c.* Et huic sententiae proximum est, quod Duarenus *Comment. ad b. t.* tanquam e veteribus codicibus laudat, *exemplis his, quae &c.* Videtur quoque Petrus Faber *lib. 3. Semestr. cap. 24.* prope ab hac opinione fuisse, dum verba *exceptis his*, salva lectione, explicanda censet *comprehensis his &c.* quod deinceps etiam aliis incidit. vid. amplissimus Huberus *Eunom. Rom. ad b. l.* Utraque divinatio ingeniosa est, & caeteris omnibus longe praestantior: praesertim ea, quam po-

posteriore loco recensui ; cui subscribere non dubitabo , si meas qualescunque cogitationes a Doctioribus , quorum arbitrio nunc exponam , reprobari animadverterim.

Vereor , ne Interpretibus aeque ac librariis fraudi fuerit , quod nostra lex septima adhaerere videatur praecedenti legi sextae. Specie isthac decepti , hi quidem vocem *amittit* repetierunt ; illi vero eam immutare , religioni duxerunt. Velim ideo ut considerent , legem sextam ex Ulpiani libro quinquagesimo primo ad Edictum desumptam esse ; legem autem septimam ex Pauli libro undecimo ad Edictum , & coassandam cum §. *ult. l. 5.* cujus haec sunt verba : *Nunc respiciendum , quae capitis diminutione pereant. Et primo de ea capitis diminutione , quae salva civitate accidit , per quam publica jura non interverti constat : nam manere magistratum , vel senatorem , vel judicem constat.* Inter haec , & illa , quae principio legis septimae sequuntur , nonnulla intercessisse , facile intelligitur , & monet Bachovius : quorum loco cum Tribonianus alia quaedam , ex Ulpiano descripta , substituerit , ea non impediunt , quo minus apud Paulum reponi possit , *Tutelas etiam non ADMITTIT capitis minutio &c.* Quatenam tutelarum species sunt , quae personis in potestate positae deferuntur , juris principia docent ,

cent, nempe testamentaria & dativa, quaeque e novis legibus descendunt. Illas familiae mutatione non interverti; contra, tutelam legitimam in capitis minore locum non habere, docent eadem legitimae scientiae elementa: atque ita, quod ad rem attinet, constat emendationi ratio. Verum & hanc Pauli Jurisconsulti mentem fuisse, probant ipsius verba, quae statim subjungit; quare integrum locum adscribam: *Tutelas etiam non ADMITTIT capitis minutio; exceptis his, quae in jure alieno personis positae deferuntur. Igitur testamento dati vel ex lege vel ex Senatusconsulto, erunt nihilominus tutores. Sed legitimae tutelae ex duodecim tabulis intervertuntur &c.* Profecto non est, quod de aliis testimoniis sollicitus sim, cum ipse Auctor aperte adeo favcat. Spero insuper, a modesta etiam crisi correctionem commendari posse, quae unicam addit litteram, a librariis ideo omis-
sam, quod praecedens vocabulum *amittit* adhuc in aures resonaret. Qui veterem rei librariae rationem callent, sciunt, homines, qui libris describendis operam darent, plures habuisse servos, ita in circulo dispositos, ut omnes ab uno dictante verba excipere possent, & hoc pacto multa exemplaria simul confici. Illi autem quam celerissime manum moventes, ac rerum plerumque, aliquando & linguae non satis periti,

si quod vocabulum ipsos fugisset, saepe substituerunt aliud, quod praecesserat, & aures etiamnum occupatas tenebat. Deprehendunt ejusmodi vitia quicunque codices antiquos tractant, inque Florentino aliquoties observarunt Eruditi: ut adeo mirari non debeamus, si & nostro loco antiquus librarius, pro *admittit*, reposuerit *amittit*; quam vocem mox audiverat, & hic repeti, censebat ipse, censuerunt etiam Docti.

Atque hoc modo si verba accipiantur, fluunt omnia. Sive enim ad veterem Pauli sermonem attendamus; ille a regula, quam §. ult. l. 5. proposuit, *capitis minutione publica jura non interverti*, excepit tutelas, quas non admittit capitis minutio, nisi testamentaria sit aut dativa. Sive Triboniani instituto adhaereamus; is alteri regulae, quam ab Ulpiano mutuaverat, *capitis minutio privata hominis & familiae ejus jura amittit*, subjungit exemplum de tutelis, quas non admittit capitis minutio, exceptis testamentaria & dativa. Ratio dubitandi erat, quod tutelae inter publica recenseantur munera; sed hanc in sequentibus sublatum ivit Paulus, & respondet, tutelas legitimas nihilominus in capite minutis perire, *quia agnatis deferuntur, qui desinunt esse familia mutati*. Ita quoque Triboniani famae melius consuletur, quam si, cum Bachovio

chovio aliisque, dicamus, omnia jam a §. 2. l. 5. per Compilatores turbata fuisse; & ab iis locutiones prorsus inveniuntur manasse, uti *Nunc respiciendum est, in eo non finiuntur, Capitis minutio amittit.* quae posterior nonneminis adeo a Jurisconsultorum elegantibus abhorrere videtur, ut reponere tentaverit, *capite minutus amittit* &c. sed recte eam defendit & explicat clarissimus Schultingius *Enarrat. ad tit. D. de cap. minut. §. 4.* Nec est, quae alicui difficultatem pariat, vox *deferuntur*, quasi propria esset tutelis legitimis; nam studio ea utitur Jurisconsultus, ut sermonem ei quoque casui accommodet, quo servis tutelae obveniunt. Caeterum, si cui animus esset, Triboniani, quae vocant, emblemata augere, & suspicionibus locum concedere, dici posset, regulae, quam Paulus de tutelis legitimis conceperat, *Tutelas etiam non amittit capitis diminutio*, ex legibus Anastasii & Justiniani Compilatoris manu additum fuisse, *exceptis his, quae in jure alieno personis positae deferuntur*: cujusmodi quid in sequentibus sibi deprehendisse videtur Hotmannus *lib. 3. Observat. cap. 9.* Habebit haec opinio speciem, si verba Anastasii l. 4. *C. de legitim. tutel.* cum iis, quae Pauli credimus, conferantur, iisque jungatur Justiniani edictum l. 15. §. 4. *C. de legitim. hered.*

52 OBSERVATIONUM

Verum memor istius Horatii : *Sumite materiam, vestris, qui scribitis, aequam viribus, proposita uspicione, manus de tabula tollam; ista enim disceptatio majores requirit iudices.*

CAPUT QUARTUM.

Sensus l. 18. D. de minorib.

TRactatum de Magistratibus, qui minores in integrum restituunt, a Pandectarum Architectis ex Ulpiani libro undecimo ad Edictum *l. 16. §. ult. D. de minorib.* inchoatum, persequuntur iidem Magistri *lege 18.* Et quidem hoc ordine, ut primo regulam proponant, quam deinceps variis illustrent exemplis. Regulam ita concepit Ulpianus: *Minor autem magistratus contra sententiam majorum non restituet.* Ratio hujus effati perspicua est, ipsumque justis auctoritatibus probatum iverunt Viri eruditi; quibus, ne actum agere videar, acquiescam. Sciens quoque praeterco, quae hic moveri solent, quaestiones, an par contra sententiam par, successor adversus decessoris, restituat; & hoc genus alias. Potius me accingam ad species, quas in sequentibus proponit Jurisconsultus, queisque Doctores misere tricantur. Verba paragraphi primae ita repraesentat Taurellus:

Sin

*Sin autem Princeps sententiam dixit, per-
raro solet permittere restitutionem, & induci
in auditorium suum eum, qui per infirmitatem
aetatis captum se dicat, dum ea, quae pro cau-
sa sunt, dicta non allegat, vel ab advocatis
proditum queratur.*

Haec sunt, quae scrupulum mihi fixe-
runt, molestiorem ideo, quod ducem non
habeam, cujus in tollenda difficultate vesti-
giis insistere possim. Nam quotquot Inter-
pretum videre licuit, praeunte Accursio
affirmant omnes, eam Ulpiani doctrinam
esse, quod contra sententiam Principis per-
raro quidem restitutio concedatur, conce-
datur tamen duobus casibus; si nempe mi-
nor allegationes proferat omissas, vel ab ad-
vocatis se proditum queratur. Immo, In-
terpretes taceam, idem clare ac perspicue
docet Imperator Leo *lib. 10. Basilic. tit. 4.
cap. 18.* Nec ipse, ad mentem Jurisconsul-
ti quod attinet, difficultatem moverim; sed
menti qui verba conveniant, non video.
Fallunt me omnia, vel Ulpianus ait, *per-
raro* Principem permittere in auditorium
suum induci eum, qui per aetatem captum
se dicat, licet allegationes omissas queratur,
vel ab advocatis praevaricatum. Si *perraro*
inducitur, quo jure dicemus *regulariter* in-
duci, quod Doctores ad *h. l.* notant, pro-
bantque Bachovius *ad τὰ πρῶτα pag. 1131.*

54 OBSERVATIONUM

& alii ? quo fundamento nititur sententia Graecorum , qui hisce casibus perpetuam ponunt exceptionem ? Solent Jurisconsulti , & cum Jurisconsultis optimi aevi Scriptores , vocabulum istoc adhibere , quando aliter observatum fuisse , vix apparebit. Hoc sensu utitur princeps historiae Romanae , Livius *lib. 29. cap. 38. Augur creatus est Ti. Sempronius Gracchus admodum adolescens ; quod tunc PERRARUM in mandandis Sacerdotiis erat.* Sunt enim , qui fatentur , ante hoc Gracchi sacerdotium frustra exemplum quaeri ; etsi posterior aetas varia prodidit , illustri Spanhemio *De usu & praestant. numism. dissert. 8. p. m. 673.* notata. Eodem modo usurpavit Suetonius in *vit. Neron. cap. 12. PERRARO praesidere ; caeterum accubans primum parvis foraminibus , deinde toto podio adaperto spectare consueverat.* Et , ne alia cumulem , idem Domitius noster , cum *l. ult. D. de Senatorib.* dixisset , *perraro nuptam prius viro consulari a Principe impetrare , ut , nupta iterum minoris dignitatis viro , in consulari maneat dignitate ;* unicuique proferre potuit exemplum , Juliae nempe Mammaeae , cui Guido Pancirolus *lib. 2. Variar. Lection. cap. 9.* haud inutilem impendit diligentiam. Neque plura me observare , memini ; modo Lucillam , Imperatoris Lucii Veri viduam exceperim , de qua

qua Herodianus *lib. 1. cap. 8.* testatur, post Caesaris obitum Pompejano nuptam fuisse, & nihilominus omnes, quibus antea erat gavisa, honores retinuisse. quod ab eodem quoque Spanhemio *dissertat. 7. p. m. 603.* animadversum video. Putabam aliquando, Ulpiani sermonem sensu, quem vocant, affirmativo accipi posse; *solet Princeps, licet perraro, permittere restitutionem.* Putabam, commoda distinctione omnem tolli posse scrupulum, ac legi, *Sin autem Princeps sententiam dixit; perraro, solet permittere restitutionem &c.* Et hoc pacto sensus utique efficitur; sed rem ipsam si pressius confideremus, talis est, quem juris analogia damnat. Hac enim & similibus causis minoribus non *perraro* succurri, quamvis ita sentiat Desiderius Heraldus *lib. 1. De rer. judicat. auctorit. cap. 14. num. 3.* verum *sententiam adversus indefensos, ac maxime minores latam, NULLAS VIRES OBTINERE,* tanquam *notissimi juris* rescribunt Imperatores Diocletianus & Maximinianus *l. 2. Cod. Gregor. quib. res judic. non noc.* ubi Sichardi editio notanter exhibet *prolatam*, quod non temere mutandum censeo. Cum Imperatorum auctoritate conferri meretur Pauli testimonium *l. 36. D. de minorib. Minor viginti quinque annis omissam allegationem per integrum restitutionis auxilium repetere potest.*

& addi, quae idem Paulus *l. 45. D. de re judic.* notat, quaeque Franciscus Duarenus *Comment. ad tit. C. si advers. rem judic.* litteris consignavit. Caeteroquin apud Auctores quoque optimos non desunt contortae ejusmodi locutiones; sique animus esset huic sententiae patrocinium quaerere, posset ipse Ulpianus in partes advocari, qui *l. 2. D. de re judicat.* eodem loquendi modo usus videtur, dum ait; *Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus judicati servat. sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat, pro causae qualitate & quantitate, vel personarum obsequio vel contumacia. Sed PERRARO intra statutum tempus sententiae exsequentur: veluti si alimenta constituentur, vel minori viginti quinque annis subvenitur.* Nec utor Antonii Fabri censura, qui *lib. 12. Conjectur. cap. 17.* periodum posteriorem integram a Triboniano assutam pronunciat. Dixerim potius, alia quaedam addidisse Ulpianum, Compilatoribus praetermissa; & hac ratione sermonis elegantiam aufugisse. Dixerim, frequens esse Jurisconsultis, una vel altera specie in exemplum prolata, plurimas, quae supersunt, quasi insuper habere. Denique quod mille casus concipiat Faber, quibus judicati faciendi tempus mutari potest, nae numero rotundo agit! nam quinque tantum recenset Donellus *lib. 27. Com-*
men-

mentar. ad h. l. 2. quocum jungi velim, qui plura de hac lege suppeditant, Guilj. Fornerium *lib. 2. Selection. cap. 15.* Jos. Nerium *lib. 2. Analector. cap. 20.* & Duarenum in *Comment.* Ad nostram tamen quaestionem quod attinet; utut lubens fatear, primo intuitu verba convenire, propius si accedamus, casus adeo diversus apparebit, ut ex eo quoque nihil transferri possit. Proponitur *d. l. 2. regula;* & à regula exceptiones, si alimenta constituentur, vel minori viginti quinque annis subvenitur: e contrario nostra lege 18. ipsis illis casibus, *si minor ea, quae pro causa sunt, dicta non allegat, vel ab advocatis proditum queratur,* dicitur perraro restitutio concedi; quod legum praeceptis, quae summa auctoritas stabilivit, repugnat. Ab hac suspicione in aliam dilapsus sum, excidisse scilicet *lò nisi,* ac legendum esse, *nisi dum ea, quae pro causa sunt &c.* Verum per singulas species dum ire datur, & omnia attentius considerare, censeo longe aliam Ulpiani sententiam esse, ac vulgo putant; nec ita facile detegendam, sine verborum disquisitione accurata. Tentemus igitur, num quid extricari liceat.

Prima, qua occupabimur, cura erit de verbis, *sin autem Princeps sententiam dixit.* Veri Principis officium esse, ut jus subditis dicat, eamque inter praecipuas Regum

creandorum causas existisse, convenit inter omnes. Elegans est Suetonii animadversio de Tiberio *cap. 33. Paulatim principem ex-
iit praestititque.* quo modo? judiciis exer-
cendis invigilans. Plura dabunt Jacobus Pe-
rizonius *dissertat. 1. De praetor. cap. 1. &
Valentinus Forsterus De jurisdict. Roman.
cap. praelim. num. 45. & seqq.* Ad Impera-
torem Romanum ut nostra sese adstringat
disputatio, proprie sententiam dicit, quan-
do vel cognoscens decernit, vel de plano
interloquitur. Distinguit haec Suetonius in
*Neron. cap. 15. In jurisdictione postulatoribus,
nisi sequente die, ac per libellos, non temere
respondit. Cognoscendi morem eum tenuit, ut
continuis actionibus omissis, sigillatim quaeque
per vices ageret.* Verbum *omissis*, cum a
duobus exemplaribus abesse notasset Torren-
tius, stipato agmine foras ejiciunt Inter-
pretes: sed bene ipsis, quod lex Julia dor-
miat. Per continuas actiones intelligit Tran-
quillus orationum genus, quae uno veluti
filo integram causam exponerent; quod
Quintilianus *lib. 10. Instit. orator. cap. 3.
contigua oratione dicere* vocavit. Iis autem
neglectis, voluit Nero, ut singulas species,
quae respectu causae examinandae veniunt,
sigillatim, per vices, seu, ut idem decla-
mandi artifex *lib. 6. cap. 4.* loquitur, *per al-
tercationem* agerent. Si quid mutandum vi-
debi-

debitur, pro *ageret*, lubenter lego *agerent*: nisi Auctor *agere causas* usurpaverit pro *causas expedire*; in quam suspicionem nonnullos induxit ipse Tranquillus in *vit. Claud. cap. 15.* de quo loco infra agendum erit. Quacnam autem inter cognitiones & interlocutiones libera Republica differentiae fuerint, exponere superfedeo: hanc spartam exornarunt alii; & inter caeteros egregie clarissimus Noodt *lib. 1. De jurisdict. cap. 5. & seqq.* Verum mutato rerum statu, etiam nomina mutationem subierunt; quas cum non attenderent Interpretes, variis sese implicuerunt molestiis, immo tricis, quas abrumpere potius, quam solvere amant. Exemplum desideras? quasi opes Graeciae in eo sitae essent, laborant in componenda lite imaginaria, Principum interlocutiones an pro lege sint. Distinctionum reperietis sylvas; quibus jure merito illud Plauti applicaveris, *alia alia peior.* Dudum Franciscus Conanus *lib. 1. Commentar. cap. 16.* omnes valere jussit, & recte animadvertit, cum Magistratum interlocutionibus nihil communis habere Imperiales; sed Principem interloqui, quotiens de plano & casu quodam, non indicto consilio, sententiam dicat. De Augusto testatur Suetonius *cap. 33.* si parum corpore valeret, jus dixisse, *lectica pro tribunali collocata, vel etiam domi cuban.*

cubantem. Cognoscit autem Princeps, quando adhibitis quibusdam peritioribus plene causam exaudit. Morem tangit Spartianus in *Hadrian. cap. 8.* *Erat enim tunc mos, ut, quum Princeps causas cognosceret, & Senatores & Equites Romanos in consilium vocaret, & sententiam ex omnium deliberatione proferret.* Harum cognitionum vestigia, aequae ac interlocutionum ubivis reperiuntur; ideoque, ut in re clara, stylo temperandum duxi. Tantum monebo, quemadmodum interlocutiones, ita & cognitiones Principales diversas esse a cognitionibus magistratuum. Et denuo testem mihi invoco Suetonium, qui de Imperatore Claudio *cap. 12.* memoriae prodidit, Cognitionibus magistratuum, ut unum e consiliariis, frequenter interfuisse. Est, qui hic Centumviros intelligit, Polletus *Histor. for. Roman. lib. 3. cap. 13.* sed contra probat Dio Cassius, loco, quem Casaubonus adscripsit, atque docet, ipsos intelligi Praetores. Plura, eaque elegantissima, videri possunt apud Torrentium ad *seq. cap. 15.* quibus addi merentur Quintilianus *lib. 3. Instit. Orat. c. 10.* ac Plinius *lib. 6. Epistol. 31.* a quo, illustri exemplo, discimus, causam adulterii cognitionis fuisse, nec tamen ad Principem pertinuisse. Denique, si quid conjectura assequor, haec fuit Compilatorum ratio, ob quam

quam titulo *De cognitionibus* in Pandectis ad-
 jecerint *extraordinariis*; quo verbo magistratuum cognitiones ab Imperatorum decretas voluerunt. Solent quidem Interpretibus confundi; & nullus negaverim, aliquando cognitiones Principum simpliciter juri ordinario, id est, jurisdictioni magistratuum opponi: sed re ipsa cum differant, culpa utique absolvi debet Tribonianus, qui verbis quoque distinctionem observavit; nec hoc nomine vapulare meretur, quo tamen a Salmasio *lib. 3. De mod. usurar. p. m. 112.* aliisque vapulat. Illud interim concedo, Imperatores non raro ad se traxisse, quae proprie magistratuum erant. Praeter Trajani exemplum, quod Plinius *l. l.* memorat, Claudii perstringit, quem saepius jam ad partes vocavi, Tranquillus *cap. 15. Interpellatum ab adversario de propria lite, negantemque cognitionis rem, sed ordinarii juris esse, agere causam confestim apud se coegit, proprio negotio documentum daturum, quam aequus judex in alieno negotio futurus esset.* Aliquis e numero judicum, uti bene observat Torrentius, interpellitur de propria lite; non apud Imperatorem, quod Salmasius *l. c.* volebat, sed Praetorem, Imperatore casu quodam praesente. Excipit, rem non esse cognitionis, ut a Praetore pro tribunali expedi-
 diri

diri posset; verum ordinarii juris, & proinde judicem requiri. Ad hanc vocem insurgit Claudius, utque praeceps ac mira animi varietate erat, cogit judicem, confestim apud se causam agere; illa actione documentum daturum, qua aequitate aliena negotia dijudicaturus foret. Hoc modo si Tranquillum accipiamus, fluunt omnia; & tuti carebimus dura Torrentii expositione, aliorumque non mitiore crisi. Exstat Triboniani beneficio insigne fragmentum e Digestis Marcelli, ubi videre licet integrum procedendi modum, quem in cognitionibus Imperatorum observarunt Romani. Collatum est sub titulo Pandectarum *De his quae in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur l. 3.* nec adponere lubet, quoniam plura continet verba & difficultate caret; modo, quod Grotius in *Flor. spars.* monuit, pro *Lenonis*, reponas *Zenonis*. Cum eo digna est, ut conferatur, epistola Plinii, modo laudata; quaeque Cujacius *Comment. ad d. l. 3.* immortalibus, ut solet, consignavit litteris.

Dubium nunc suboritur, an scilicet decreta Principis, in auditorio prolata, huc quoque pertineant. Ego quidem ingenue fateor, quemadmodum plurima in judiciis Romanorum, ita hanc inprimis, quae auditorium Principis spectat, antiquitatum cog-

cognitionem mihi non satis extricatam videri. Quantum tamen diligentia assequi licuit, censeo, Principem, si proprie loqui velimus, in auditorio non dixisse sententiam. Et in promptu est ratio, modo consideremus, quod ibi, non tam judicem, quam juris conditorem agat; unde quidem judicasse refertur, sed *per decretum*. Plura in praesenti congerere nolo: conceptissimis potius votis exoptans, ut Viri, meritis ac fama celeberrimi, serio demum illustrandi fori Romani provinciam suscipiant; qua utiliorem jurisprudentiae operam navare non possint. Interim videatur Jacobus Guthenius *De offic. dom. Augustae. lib. 1. cap. 20.* qui quaedam tangit, at more suo, id est, non satis accurate.

Pergamus igitur cum Jurisconsulto, & experiamur, quanam causae sint, ob quas Princeps, si ipse sententiam dixerit, *perraro soleat permittere restitutionem*. Diu est, quod Interpretes in eas inquisiverint, & varii varias sibi finxerint; quas non recenseo. Ego contentus sum Ulpiano, a quo didici, *quodcunque Imperator vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, LEGEM ESSE*, adeoque immutari nefas. *l. 1. §. 1. D. de constit. Princip.* Ne tamen vel Catoni, si solus sit, fides denegetur, en, qui comitem se jungit, ipsum Justinianum

num *l. 12. pr. C. de legib.* Si imperialis majestas causam cognitionaliter examinaverit, & partibus comminus constitutis sententiam dixit; omnes omnino judices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hanc esse legem &c. Firmissimum in privatis testamentum, in publicis nihil lege gravius, optime dixit Cicero *Philipp. II. 42.* Ad contemptum properat Imperans, qui mutandis legibus se facilem praebet; nedum subditis liceat, petere, ut infirmentur. Accedit, quod omnis restitutio speciem querelae habeat; quare adversus parentes negavit Imperator Justinianus, addita ratione, ut honor ipsis illibatus atque intactus maneat *l. 2. C. qui & advers. quos.* Si privatorum parentibus haec reverentia debeatur, Principis, Patriae patris, sancta sit, oportet, & à suspicione etiam immunis auctoritas. nam, seu error proprius, dolus sive alterius in causa sit, qui petit restitui, queritur male judicatum. Nunc usui venit, quod supra monebam, vocabulum *perraro* fere pro negatione usurpari. Jurisconsultis enim in more fuisse, ut non temere aliquid inficias irent, sed verecundis potius locutionibus uterentur, exemplis evicerunt Viri egregii, Franciscus Duarenus *lib. 2. Disputat. annivers. cap. 11.* Noodt *lib. 1. Observat. cap. 4.* & Brenkman *dissert. De leg. inscription. §. 27.*

Sed

Sed jam audire mihi videor; quæ hæc doctrina est! Itane Principis stylo applicanda dum, *Lex dura, attamen scripta?* An ultrahumanam sortem positus Imperans, ut errare nesciat? Videtur hanc opinionem fovisse Macedonum astutissimus; cum enim dormitabundus iniquam dixisset sententiam, ipse potius poenam exsolvere voluit, quam sententiam rescindere: at de jure Romano ne ita statuamus, intercedit Imperator Marcus *d. l. 3. D. de his quæ testam. del.* dum in ipso judicio sententiam corrigit; vetant quoque Theodosius & Valentinianus (ita in omnibus MSS. habere notat Contius) *l. unic. C. de sentent. Praefect. Praetor.* ubi adversus cognitionales sedis praetorianae praefecturae sententias, licet publica utilitas intercedat, supplicandi licentiam indulgentes, aurea hæc subjiciunt: *Nec enim publice expedit, singulis legum adminicula denegare.* Quid igitur? Tantos cepit animos Ulpianus, ut, quod ipsi Imperatores facere non erubescunt, temerario damnet stylo? Æqui alias sectator maximus, hoc in casu rigori juris adeo inhaeret, ut solus dissentire non vereatur? Immo, quid si non dissentiat? Contra, quid si viam monstraverit, qua lapsis subveniri solebat; a librariis pessime obstructam? Eo me vocat legum auctoritas manifesta; summi Jurisconsulti sana ubivis & constans sibi in tradenda arte legi-

E

tima

tima ratio ; causae denique probabiles , quae ignarum vulgus impulerunt , ut reconditae eruditionis spirantia verba pro captu suo stolidi immutarent. Vix igitur dubito , quin corruptus Ulpiani sermo , qui circumferri solet , & *induci in auditorium suum* , qui per infirmitatem aetatis captum &c. hoc pacto restitui debeat : *sed induci in auditorium suum , cum quis per infirmitatem aetatis &c.* Verum haec quia multis procul dubio obscura erunt , operae pretium duxi , singula paulo accuratius exsequi.

Inducere a Jurisconsultis pro *delere* seu cancellare usurpatum esse , norunt omnes ; vel centies enim occurrit. Fuit autem solemne Quiritibus verbum , quando ageretur de obliteranda constitutione ; quo sensu primus , quantum scio , e Cicerone & Livio produxit Budaeus *Annotat. ad l. ult. D. de Senatorib. p. m. 90.* deinde etiam alibi observant Viri eruditi : v. c. apud eundem Tullium *pro Dom. cap. 4. in fin.* Cum omnes , ait , *adessent* , coeptum est referri de inducendo Senatusconsulto ; ab universo Senatu reclamatum est. Exemplo non minus perspicuo utitur Suetonius in *vit. Caesar. cap. 16.* *Senatus amplissimis verbis collaudatum in integrum restituit , inducto priore decreto.* In proclivi esset , plura undique congerere ; sed hisce speciminis loco prolatis , potius ad Ulpianum

num revertor. Vere observat, perraro Principem permittere, ut contra sententiam suam restitutio impetretur. immo, quod supra evincere conatus sum, vix est, ut salva maiestate permittere potuerint Imperatores, quia tumidus Tirannorum fastus eo usque se extulerat, ut quaecunque sententia a Principe prolata diceretur, pro lege observari deberet. Ast non ideo praecusam miserorum subditorum querelis omnem auxilium voluerunt; aut, Pisonis exemplo, comperta rei veritate, iniquam sententiam iniquiore multo facinore firmare; illudve perversi iudicii axioma, *quod scripsi, scripsi*, in perpetuos deducere usus: verum, quod antiquitus in Senatusconsultis obtinebat, idem in sententiis suis observari praecipiunt; & si iusta causa appareat, si minor, cui natura subvenire jubet, dolo vel negligentia alterius duriores aequo sententiam passus sit, eam in auditorio induci, benigne permittunt. Solebant sententiae Principum calamo excipi, quem in finem Notarii iudicio adfitebant, uti Valesio *ad Ammian. Marcellin. lib. 14. cap. 9.* ac Salmasio *dissert. De Secretar.* recte observatum est; & huic instituto debemus elegantia monumenta, quae *l. 3. D. de his quae testam. del. l. 1. C. de appellat. l. 3. C. de quaestion.* supersunt. Hae igitur sententiae, quas ita in litteras

retulissent, *inducuntur*, si ita visum fuerit; id est, verso stylo delentur: quo sensu & *circumducendi* verbum usurpavit Ulpianus l. 27. §. 1. *D. de liberal. caus.* *Ubi deest is, qui in servitutem petit, electionem adversario deferant, utrum malit cognitionem circumduci* &c. Ad rem quod attinet, elegans simile deprehendimus apud Lampridium in *vit. Alexand. Sever. cap. 22.* Pontificibus tantum detulit & Quindecimviris atque auguribus, ut quasdam causas sacrorum, a se finitas, iterari, & aliter discingi pateretur. Optimus hic Imperator adversus sententias, a se dictas, non permittit restitutionem; vetat imperii ratio: sed causas per collegium Pontificum, quasi ex integro, examinari concedit, & aliter disponi. Indicavit hunc locum clarissimus Schultingius *Enarrat. ad tit. D. de feriis num. ult.* & simul monuit, pro *discingi*, legendum esse *discingi*; qua voce saepius peccarunt librarii, uti Fornerio *ad Cassiodor. lib. 6. Variar. cap. 19. num. 4.* aliisque notatum est.

Apparet, qua ratione Imperatores sententias suas *induci* voluerunt: transeo ad alteram, causam nempe, ob quam Principes auditorium suum, consilium illud sacrum, uti vocatur l. 2. *C. de pact. l. 67. Cod. Theod. de appellat.* apud Gruterum pag. CCCXLIV. num. 2. ac alibi, elegerint, in quo tanti mo-

momenti negotium finiatur; neque haec obscurior erit. Novimus, ibi causas disceptasse veteres, & summa cum diligentia examini subiecisse; unde tot libri Disputationum, Decretorum, Sententiarum &c. enati sunt, quibus in concinnando Digestorum opere usus est Tribonianus. Videatur, qui larga manu suppeditat, Petrus Perenonius *lib. 2. Animadvers. cap. 11.* & de ipso auditorio si quis plura desiderat, dabunt Polletus *Histor. for. Rom. lib. 1. cap. 4.* Guthenius *De offic. dom. August. lib. 1. cap. 20.* Curtius *lib. 2. Conjectural. cap. 43.* ac amplissimus Bynkershoek *ad l. Lecta cap. 2.* Novimus quoque, omnem in integrum restitutionem non, nisi causa cognita, decerni, teste Modestino *l. 3. D. de in integr. restit.* Omnes in integrum restitutiones, causa cognita, a Praetore promittuntur: scilicet ut justitiam illarum examinet, an verae sint, quarum nomine singulis subvenit. In hunc locum, emendandum dicam, an corrumpendum? miror adeo conspirasse ingenia magna. Uterque Faber, alter in *Rationalib. ad h. l.* alter *Comment. ad l. 183. D. de regul. jur.* Fornerius pater *lib. 2. Select. cap. 24.* filius *lib. 1. Rer. quotid. cap. 19.* omnes, tanquam suo Marte, reponunt, & an verae sint. Sequuntur minorum gentium Interpretes plurimi: immo, diu erat, quod ita exhibuissent editiones.

70. OBSERVATIONUM

Et nihilominus hac emendatione, simul cum
iis, quae Viri docti alia moliuntur, tute
carebimus. Si *lò subvenit* intelligamus *sub-
venire solet*, quo loquendi modo juris Aucto-
res delectatos fuisse, recte observant clarif-
simus Noodt *lib. 1. De usufruct. cap. 3.* &
Petrus Duijssema *lib. 1. Conjectur. cap. 1.* e-
vanescit difficultas. Nimirum Praetor exa-
minat, an causae verae sint, quarum nomi-
ne subvenire solet; id est, an tales sint. Vi-
dentur eandem fovisse opinionem, qui, pro
subvenit, restituerunt *subvenitur*; quae Ha-
loandro ac plurimis editoribus adoptata est
lectio. Ast, si quid mutari debeat, potius
cum editione Parisiensi de A. 1528. eaque,
quae Lugduni apud Nicolaum de Benedictis
A. 1508. prodiit, adverbialiter legerem, *an
vere sint &c.* cuiusmodi vitia crebro in legi-
bus conspiciuntur. Ea autem, quae sem-
per requiritur, tum maxime necessaria est,
causae cognitio, cum aetatis minor se ca-
ptum dicat: unde Edicto hanc clausulam ad-
jecit Praetor, *uti quaeque res erit, animad-
vertam*; cuius expositio velim a solo peti-
tur Donello *lib. 21. Commentar. cap. 6.* At-
que ex hoc fonte manavit, quod Julianus *l.*
39. D. de evictionib. & Ulpianus *l. 3. §. 9.*
D. de minorib. cognitionem impetrare usurpa-
verint, pro *impetrare restitutionem*; quod
nonnemini scrupulum fixit. Qua igitur via
in

in restitutionis judicio magistratus procedere solet, eadem hoc quoque casu Principibus placuit: &, quae alias Praetorum partes sunt, in auditorio causam de integro examinari jubent; sique justa urgeat ratio, sententiam induci atque rescindi, permittunt.

Restat, ut paucis de emendatione moneam, ne cui audacior videatur. Voculas *et* ac *sed* saepius confundi, dudum probaverunt Viri docti. Ratio est, quod inter litteras T. & D. cognatio quaedam sit: unde eas promiscue adhibuerunt veteres, uti in vetustis operibus ac templorum monumentis Quintiliani tempore apparebat, cujus testimonium superest *lib. 1. Instit. Orat. cap. 4.* Ex eodem fonte manavit, quod in libro Pisano *ed, set, adquin, aput*, ac hoc genus alia occurrant, quae Radulphus Fornerius *lib. 1. Rer. quotid. cap. 10.* notavit, mihi-que, ad hanc crisin quod attinet, paratam promittunt veniam. Deinde distinctiones movere debui: sed hasce quidem, cum absint a codice optimo, nil moror. Nullus quoque dubito, quin omnium, qui celerius paulo scribunt, suffragiis probaverim, *eum* & *cum* facillime commutari posse, saepius commutata esse. Verum ultimo loco, pro *qui*, quod restituerim *quis*, judicem forte ex Areopagitis experiar: apud quem si nec canones a criticae nationis Dictatoribus

praescripti, nec similibus errorum millia exempla me culpa eximere valeant, velim *lò qui* retineatur, nam & alibi eodem sensu legimus; num aequè beneficio amanuensium, non ego, qui definiam. Uno autem ex hisce vitiis forte fortuna commisso, quam facile caetera insecuta fuerint, statim apparebit, modo consideremus, cum, qui verus *lò* inducendi sensus est, ignorasse librorum familiam, quem vulgo putant, obvium esse. Nec quidquam obstat loquendi modus *in auditorium*; nam ipse Gellius *lib. 1. cap. 7.* docet, rectè ac latine dici, *in mentem mihi fuit*, pro *in mente*: & si quis exempla desiderat, collegit ad saturam usque Cyriacus Guntherius *Latinit. restit. part. 2. cap. 85.* Verum ut nimium forte religiosus etiam hac in parte succurram, mihi-que praejudicium procurem, dabo locum e jure civili apertissimum; & dabo lubentius, ut simul ex eo difficultatem tollam. Pauli verba e libro primo Sententiarum, a Compilatoribus *l. 5. D. de offic. assessor.* servata, ita exhibet Taurellus: *Consiliari eo tempore quo adsidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est: in alienum autem non prohibetur.* Scrupulum creavit verbum *Consiliari*, quod sensu carere videtur, & doctissimos quoque Viros ad emendationem adegit. Vulgatae ac Norica editiones ex-

exhibent *Consiliariis* ; quod laudando probasse videtur Valentinus Chimentellius *De honore bisellii cap. 17.* Ruffardus censet, per geminationem scriptum fuisse *ConsiliarI*, id est, *consilarii.* & , quod hisce consequens est, pro *adsidet* legunt *adsident* ; ac in fine legis, quod Florentiae conspicitur, *prohibetur* mutant in *prohibentur* : sed hoc quidem sine necessitate, uti recte observat clarissimus Schultingius *ad Paul. lib. 1. Sentent. tit. De vacat. & excusat. muner. num. 6.* Idem Pauli opitulator egregius, pro *Consiliari*, restituit *Consiliario* : & huic conjecturae, si quidem emendandum videretur, calculum adjicere non detrectarem ob notissimas geminationum regulas. Sed parum abest, quin stipulari auserim, absque remediis istis rem salvam fore; nisi Grammaticorum filios vererer, cdicto mecum acturos, quod alienam invaserim possessionem. Dabunt tamen necessitati, quae communia jungit studia, si paucis moneam, a *consilior* non tantum venire *consiliarius*, quo optimi Auctores utuntur, verum etiam *consiliator* & *consiliaris*. Utque periculo absolvar, auctorem indicabo, Josephum Mercerum *not. ad Dict. Cretens. lib. 3. cap. 24.* quemque de ipso *consiliandi* verbo, quod nonnulli Latio abjudicant, consulere licet, Cellarium *Cur. poster. p. m. 57.* Qui noster in laudando hoc

74 OBSERVATIONUM

loco scopus fuit, viden' eodem loquendi modo, quo Ulpianus dixit, sententias induci *in auditorium*, Paulo quoque negotia, *in auditorium* tractata, memorari? Et haec, ni fallor, sufficere possunt ad tuendam, quam suscepi, provinciam: plura qui videre cupit, petat a Valentino Guiljelmo Forstero *lib. 1. Observat. subseciv. cap. 2.*

Transeo igitur ad sequentia; sed, ne modum excedat disputatio, contractis velis.

Personam, cui Imperialis benignitas succurrere voluit, describit Ulpianus, *qui per infirmitatem ætatis captum se dicat.* Minorem intelligi, omnibus facile apparet: & placuit hoc *ætatis infirmum* non tantum Jurisconsultis, sed & Imperatoribus fere in deliciis fuit, uti vel apud Lexicographos videre est. Unicum e Theodosiano Codice locum proferam, nempe *l. 3. de Senatuscons. Claudian.*, ubi Jacobi Gothofredi exemplar finalia verba hoc modo exhibet; *Vel error improvidus, vel simplex ignorantia, vel ætatis infirmæ lapsus in has contubernii plagas depulerit, hæc nostris sanctionibus sint excepta.* Vitii aliquid latere, hiulca indicat oratio; sed typographæ peccaverint, an editor, subsisto: illud manifestum est, in Cujacianis editionibus melius legi, *si vel error &c.* quibus acquiescam. Nec prolixior ero in deprecanda rei acquitate; ipsa enim, ut Ulpianus

pianus alibi loquitur, se ostendit. Plurima cumularunt Interpretes ad *l. 1. pr. D. de minorib.* licet, quae Jurisconsulti sententia sit, non satis intelligant; quemadmodum nec Guiljelmus Doviatus *Responsor. natural. enarrat.* 14. verum sensum ob oculos ponit clarissimus Noodt *De pactis cap. 1. in fin.* cui, si ita placuit, addi potest Cassiodorus *lib. 4. Variar. cap. 42.*

An igitur quavis de causa tantum de rigore juris & summi imperii auctoritate remittet Princeps, ut sententiam, a se prolatam, in auditorio rescindendam praebeat? Huic disceptationi finem imposuit Ulpianus, quando ad duos tantum casus orationem restringit; nempe, *dum ea, quae pro causa sunt, dicta non allegat minor, vel ab advocatis se proditum queratur.* Ad priorem quod attinet, dabo, quibus defungi possum, verba Imperatorum Honorii & Theodosii *l. 8. C. de in integr. restitut. Minoribus in his, quae praetermiserint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum.* Conspicitur hoc quoque rescriptum in *Consultat. veter. Juriscons.* §. 9. ubi, quod in transitu observare licet, pro Constantio *V. C. cos.* male legitur Constantino *cons.* errore admodum frequente, qui nonnulla etiam Theodosiani Codicis loca occupaverat; sed ibi castigatus est

76 OBSERVATIONUM

est a magno Interprete, castigatus erat a Sichardo: hodie autem in eodem consule apud plurimos editores adhuc occupatam tenet l. 2. *C. de his qui ad eccles.* Verum, uti res clara est, ita constructio verborum Viros exercuit eruditissimos, & pro halcedoniis, diras excitavit procellas. Non referam veterum Doctorum, qui, praeter Accursium, in hoc campo sudarunt, numerum ingentem. Acre illud ingenium, more suo, varias proposuit suspensiones; quibus omnibus, non sine convicio, rejectis, Budaeus *Annotat. ad b. l. p. m.* 139. pro *dicta non allegat*, reponit, *non dicta allegat*. quam Budaei correctionem, antequam Taurellus Pandectas Florentinas vulgasset, Haloander aliique in contextum recipere non dubitaverunt. Et sane lapsus frequens aeque ac facilis haud immerito plurimorum vota ei conciliavit. Unicus fere Desiderius Heraldus *lib. 1. De rer. judicat. auctorit. cap. 14. num. 3.* resistit, censetque optimi Exemplaris scripturam servari posse, & *dicta non allegat*, exponi, *dicta negat*, locutione a Graecis mutuata. Sed vellem Vir doctus sententiam suam, specie alias probabilem, auctoritatibus e jure nostro adstruxisset: video enim excogitari, quae per se vera sunt, & profundam sapiunt eruditionem; vix tamen, & ne vix quidem, probabuntur iis, qui genium cujusque

que

que Jurisconsulti sibi attendendum sumserunt, & scripta in usum communem elaborata. Huc etiam refero commentum Stephani Forcatuli, qui *dialog. 81. Necyomanthiae num. 3.* verba Ulpiani hoc modo interpungit, *dum ea, quae pro causa sunt non dicta, allegat*; intelligitque causam non dictam, quae proprie indicta vocatur. Insignem ab ingenio laudem meretur conjectura, fateor; hic vero minus commode eam applicat: nam quis subditus tantae erit audaciae, ut Principi, etsi indicta causa sententiam tulit, praeceptum factum exprobrare audeat? Budaeo igitur acquiescere licet; & quidem eo tutius, quod, cum alii Viri magni, tum Virorum summus acquiescat Cujacius *Comment. ad h. l.*

Alter casus est, *cum ab advocatis proditum queratur*. Hanc codicis Hetrusci lectionem deferunt Vulgatae atque Norica editiones, & substituunt, *cum ab advocatis praevaricatum queratur*. Accuratus utique, si rem spectemus, & forte propius ad genuinam Jurisconsulti scripturam: multis enim exemplaribus desideratur praepositio *ab*; unde elegans locutio evadit, *vel advocatis praevaricatum queratur*. Nolo tamen, nisi major necessitas urgeat, tantum ab Autographi vestigiis decedi. Nos quod juris antiqui Conditorum scriptis utamur, per
Com-

78 OBSERVATIONUM

Compilatorum manus est ; quas non raro experta fuerunt , cum sequiori seculo obscura viderentur , quae proprie artis erant. Huic observationi ut eodem praevaricandi vocabulo fidem faciam , ecce Ulpiani verba , quae l. 1. §. 1. *D. de praevaricat.* posuerunt Architecti , oculis subjicio : *Is autem praevaricator proprie dicitur , qui publico iudicio accusaverit. Caeterum advocatus non proprie praevaricator dicitur. Quid ergo de eo fiet , sive privato iudicio sive publico praevaricatus sit , hoc est , prodiderit causam ? hic extra ordinem solet puniri.* Priora explicant Guido Pancirolus l. 2. *Variar. lection. cap. 119.* Scipio Gentilis libr. singul. *De origin. Pandectar. & Menagius Amoenit. Jur. cap. 39.* Sequentia veteres editiones aliter distinguunt , & forte melius : *Quid ergo de eo fiet ? Sive privato iudicio sive publico praevaricatus sit , hoc est , prodiderit causam , hic extra ordinem solet puniri.* Quod proprie agimus , verba , *hoc est prodiderit causam* , iterum non agnoscunt Vulgatae aut Haloandrina ; & sane abundant. Cave autem tanquam glossema ejicias : Tribonianus , pro potestate sibi concessa , apposuit , ut sensum eo magis apertum redderet. Aliud , & simile prorsus , exemplum deprehendo in l. 88. §. 12. *D. de legat. II.* ubi Claudii notae , *quia creditur appellatione filiorum & naturales liberos contineri,*

tineri, interpretationis gratia additur, *id est in servitute susceptos*: quae verba laudatus modo Heraldus *lib. 1. Quaestion. quotid. cap. 1. num. 11.* proscribit, sed jure Corneliano. Plura hujus generis notavit Franciscus Hotmannus *lib. 5. Observat. cap. 27.* & eadem dictatoria lenitate perpetuo exfulari jussit. Mitior est censura Samuelis Petiti *Comment. ad leg. Attic. lib. 2. tit. 2. pag. 142.* qui apud Modestinum *l. 40. D. de adoptionib.* Triboniani styllum agnoscit, ad verba *plenaë pubertatis* apponentem, *id est, decem & octo annis.* Caeterum nec hujus persona, utut Doctis fabula esse soleat, ubivis jure merito in scenam protruditur; nam ipsis Jurisconsultis frequens fuisse, ut per *id est*, vel alio modo sese explicarent, rectissime observavit amplissimus Bynkershoek *Praetermiss. ad l. 2. §. 5. D. de orig. jur.* Et apud optimos quoque Auctores quaedam abundare, evincunt Viri egregii, Casaubonus *ad Sueton. Jul. cap. 2.* Salmasius atque Dukerus *ad Florum lib. 2. cap. 6. num. 19.* Verum, e diverticulo in viam reversus, ut de nostro loco paucis absolvam; vix ambigo, quin scriptum fuerit, *cum ab advocatis* PRODITAM queratur, scilicet causam. nam alioquin *lò se* incommodius fuisset omissum: nisi mavis, una addita litterula, supplere, *ab advocati Se proditum &c.*

Non

Non minorem ea, qua litteras explicare conatus sum, rei ipsi ut impendamus curam, ratio instituti exigere videtur. Verum de perfidia advocatorum in foro Romano cum tot ubique existent testimonia, nemini dubium esse potest, quam ob causam Imperatores huic quoque malo obviam iverint. De poena, quae praevaricantem manet advocatum, memini aliquando disputatum fuisse: sed quo fundamento, non assequor, nisi Ulpiani verba *d. l. 1. §. 1. D. de praevaricat.* disputantes fugerint; iis enim constat, poenam obtinuisse extraordinariam, idque Cujacio *lib. 9. Observat. cap. 10.* recte observatum est. Si autem conjecturae locus sit, forsitan non male suspicatus ero, modum ab ipso Imperante pro atrocitate criminis statutum fuisse. Ita certe Imperator Antoninus rescripsit *l. 1. C. de advocat. divers. judicior.* *Si patronum causae praevaricatum putas, & impleveris accusationem; non deerit adversus eum pro temeritate commissi sententia.* Bene monuit Dionysius Gothofredus, subscriptionem hujus legis mendo laborare, & pro *Albino*, legendum esse *Balbino*. Plene dictus fuit *Decimus Coelius Balbinus*, uti ex inscriptione apud Gruterum *pag XLIV. num. 2.* probavit Vir reverendus Henricus Norisius *Epistol. Consular. pag. 469. Thes. Graev. tom. XI.* Irrepsit idem vitium

tium alios quoque Auctores, inque Gregoriano Codice non semel emendavit Clarissimus Schultingius. Et haec de casu, quo Princeps sententiam dixit, dicta sunt.

Nova nunc exoritur quaestio, quid nempe juris erit, si in auditorio Principis res controversa finem acceperit? Ex iis, quae de auditorio ejusque conditione, paucis licet, supra differui, facile apparebit, hoc casu omnem restitutionem denegandam esse: possuntque jam in usus deduci, quae de sanctitate principalis sententiae, e juris sacrario prolatae, ad praecedentem congerunt Interpretes speciem. Jurisconsultus exemplo rem extra controversiae aleam ponit: *Denique, ait, Glabrionem Acilium Divus Severus & Imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam.* Mens Ulpiani aperta fugit nihilominus multos ex Interpretibus, idque unice, quod verba non bene distinguant: e conjunctione enim deducunt, eundem filum hic pertexere Jurisconsultum, quem in praecedentibus inchoavit. Verum quis adeo hospes est in legibus nostris, quem ego docere debeam, paragraphos periodosque non ita cohaesisse olim, uti hodie legimus? Exposuit Ulpianus, quemadmodum Labittus *Usus indic. cap. 2. §. 4.* bene animadvertit, libro

F

unde-

undecimo edictum de in integrum restitutionibus: qua in materia occupatus, necessario debuit agere de personis, quae in integrum restituunt; &, quod probabile est, pluribus in singulas species inquisivit. Ex hisce Digestorum Architecti pauca notarunt, nobisque proposuerunt; quae si non satis inter se cohaereant, num jure mirabimur, quibus tanta librorum mole oppressos, & per medium quasi profundi euntes, considerare licet? Dictis tamen si quis assensum praebere dubitet, velim inspiciat *l. 6. §. 1. D. de rer. divis.* & ipse judicabit, unquamne sanae mentis homo continua oratione ita scripturus fuisset. Supervacua, tautologias elamant passim Interpretes: neque ideo recte emendaveris; multo minus cum Clarissimo *Best Rat. emendand. leg. cap. 15. §. 7.* omnia hisce signis || || inclusa, quasi Florentiae abessent, rejeceris. Praematuram hujus Viri saepe dedolui mortem: laboris enim, quas reliquit, primitiae spem ostentant felicioris in tempora messis. Non deerat ingenium, non deerat industria: sed justis destitutus copiis, cruda, quod, profacinus! juvenes saepe cogimur, in lucem protrudit studia. Hinc evenit, quod de crisi, juxta editionem Taurelli instituenda, pronunciet, Taurelli editione non inspecta; & in scopulos impingat, quos ipso minus periti

periti evitare eique monstrare sciunt. Talis error est, quem, Russardi clausula deceptus, totiens erravit, omnia, quae hisce unciolis || || includuntur, in Florentino codice desiderari. Res hodie, postquam Amplissimus Brenkman praecursorium suum de Pandectis Florentinis tractatum edidit, vel iis innotescit, qui nondum aere lavantur: sed & ipsum Bestium praemunire potuisset Amplissimus Bynkershoek *dissert. ad l. Le-
sta cap. 11. p. m. 93.*

Patet igitur, e nexu paragraphorum petita argumenta non raro fallere: sed alia supersunt, quae nos morantur. Pro *Acilium* quidam legunt *Attilium*, editiones vulgatae *Atilium*. neutrum placet: cum lectione Pisana conveniunt calamo exarati codices, & lapides permulti. Pejoris notae est, quod alii, pro *Severus*, substituerint *Verus*; qui exemplaria antiqua perpetuus fere error invasit. Quis autem ille Glabrio fuerit, divinare forsitan, affirmare non licet. Quae hodie supersunt, venerandae antiquitatis monumenta plures, eosque perillustres Viros, qui hoc nomine insigniuntur, ab oblivione vindicarunt: e quibus ad haec tempora pertingere potuit Manius Acilius Glabrio, qui A. U. C. 938. secundum iniit Consulatum cum Imperatore Commodo. Memoriam hujus Consulatus servat nummus elegantissimus,

84 OBSERVATIONUM

mus, quem inter *selectiores e museo Francisci de Camps pag. 47. num. 7.* protulit eruditissimus Vaillant; & Imperatorem exhibet, dum processum agit consularem, curribus altis exstantem, cumque volucre, scepro quae surgit eburno. Coniunctos quoque collegas videre licet in inscriptione apud Gruterum *pag. XCIV. num. 2.* quae votum repraesentat, solutum

IMP. COMM. AUG.

FELICE. V. ET. GLABRIONE

IT. COSS.

Erat ille Glabrio generis inter patricios nobilissimi, teste Herodiano in *vit. Commod. cap. ult.* Patrem ipsius, & filium Manium Acilium Faustinum, utrumque Consulem, profert inscriptio apud laudatum Gruterum *pag. CCCXLIV. num. 4.* Avi, qui cum Cajo Bellicio Torquato sub Hadriano fasces tenebat, meminit Venulejus *l. 12. §. 1. D. de accusat.* Plures ejusdem gentis occurrunt apud Livium *lib. 40. cap. 34.* Valerium Maximum *lib. 2. cap. 5. §. 1.* & Ammianum Marcellinum *lib. 14. cap. 6.* Producitur quidem alius Glabrio, quem ipse Ulpianus *l. 70. D. de verbor. obligat.* popularem suum vocat; sed diversum esse ab eo, quem hoc loco memoravit, probat cognomen *Isidori.* Res, fateor, incerta

certa est; uti omnia fere, quae de nominibus propriis proferri solent.

Alteram movet difficultatem Vir doctus, qui, mutata Defensoris persona, quam strenue egerat, verba Jurisconsultorum *non satis probatae Latinitatis* congerere incepit; & in hunc quoque censum rejicit vocabulum *incolorate*, quod Ulpianus adhibet. Profecto si probata Latinitas ea tantum vocari debeat, qua Cicero usus est, non ego, qui obloquar. Caeterum nec genio linguae repugnare hanc voculam, nec auctoritate destitui, optime probavit, optimus aeque ac eruditissimus, Dukerus *not. ad d. Opuscul. pag. 322.* Scilicet hoc genus multa in legibus occurrunt, quae aureo, uti vocant, seculo rarius usurpata videbis; aevo autem posteriore, quo plerique juris Auctores vixerunt, ubivis reperiuntur. Apud eundem Ulpianum *l. 20. D. de manumiss. vindict.* occurrit adverbium *incunctanter*, de quo Cellarius *Curis posterior. p. m. 215.* recte monuit, ante Apulejum vix inveniri; apud Lactantium vero, Symmachum, aliosque, Ulpiano aequales vel posteriores, quavis fere pagina conspicitur; uti etiam apud Imperatores Honorium & Theodosium *l. 58. Cod. Theod. de heretic.* Ejusdem notae est *incunctabile*, quod legimus apud Arcadium Charisium *l. 21. §. 1. D. de testib. & incivili-*

ter, quo iterum Ulpianus *l. ult. §. ult. D. quod met. caus.* sensu peculiari utitur, quodque Apuleji auctoritate confirmat Clarissimus Noodt *Comment. ad tit. D. quod met. caus.* simili modo, quod castigatiores Venulejus *l. 7. D. famil. ercisc.* & Calistratus, seu potius, uti bene observat Curtius *lib. 1. Conjectural. cap. 25.* Papirius Fronto *l. 4. §. ult. D. de leg. Rhod.* efferebant *indubitate*, posteriores dixerunt *indubitanter l. 29. Cod. Theod. de appellat. l. 3. Cod. ejusd. de heretic.* Atque haec digito attigisse, sufficiat: alia quaedam reperiri possunt apud Berneccerum *ad Justin. lib. 5. cap. 9.* Brenkmannum *dissert. De leg. inscription. §. 29.* & plurima apud Virum amplissimum, Cornelium van Bynkershoek *lib. 1. Observat. cap. 25.*

Ultimo loco negotium faceffit Antonius Faber, qui integrum hunc versiculum a Triboniano assutum suspicatur, ob verbum speciei, quod hac significatione nuspiam ab ipsis Jurisconsultis adhibitum legit. Vehemens censura, & Fabro digna: sed jure an injuria eam agat, videamus. Non equidem credo, ubicunque pura puta Jurisconsultorum verba nobis servata esse. Immo, cum Architectos mihi repraesentem, non possum concipere, nisi contrahentes illa, quae ipsi Conditores majore verborum circuitu proposuissent. Habet haec observatio egregios
usus

usus in explicandis legibus, quam unico nunc exemplo astruere conabor. Apud Ulpianum l. 1. §. 6. *D. de postuland.* haec verba leguntur: *Item Senatusconsulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumniae publici iudicii damnatus. Et qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit. Bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit, sed mansuetus? vel alia dentata mansueta? ergo qui locavit solus notatur: sive depugnaverit, sive non.* Haec cum non ita commodè cohaerere videantur, aliquis ausus fuit, totam periodum, *Bestias autem accipere debemus e. f. m. q. c. a. g. n. q. s. l. s. s. m. v. a. d. mansueta?* spuriam pronunciare atque a Triboniano infarcitam. Et sic, scilicet, modesti agit critici partes. Nae ut melior sit sententia optimi senis, Noodtii *Comment. ad d. t. p. m. 71.* qui locum brevitate sermonis obscurum iudicat, & explicatione juvandum! Nimirum occasione istius edicti exposuit Jurisconsultus, quae nam bestiarum nomine veniant; & de hisce cum plura attulisset, quae compendio nobis exhibuit Tribonianus, collegit vestigia, viamque transitioni ut sterneret, subiecit, *Ergo qui locavit solus notatur &c.* Si quid mutandum esset, legerem potius, *Ergo qui locavit solum, notatur; sive depugna-*

verit,

verit, sive non. sed nec hac emendatione opus est. Ut redeam, unde digressus sum; quando igitur Compilatores confidero, quibus unicum hoc propositum erat, ut ex variis Veterum laciniis confutum nobis darent centonem; cumque cogito, ipsas conglutinasse homines, quorum aetas in id seculum dilata fuit, quod orbis Dominam ultimos quoque spiritus exhalantem vidit; nullus nego, tersissimos caeteroquin Scriptores, & ad castitatem Latii compositos, talia invasisse, quae crudescentem redolent barbariem. Verum, quod dudum monuerunt Viri docti, hac in re cautius procedendum est; & ante omnia explorandum, num quid ita in foro Romano obtinuerit. Habuerunt Quirites multa, quae usu communi, tanquam e formula, pronuntiabant, quorum ratio hodie latet. De significatione *viae*, quae *l. i. D. de servitut. praedior. rustic.* eruditissimos Viros exercuit, elegans observatio est Gerardi Johannis Vossii in *Etymol. v. via*, quam describere non vacat: qui summis tantum labris Veterum gustavit delicias, plurima hoc genus observata habebit. Si tamen exemplum desideres; quod Cicero *pro Quint. cap. 5.* dixit, *auctionem vendere*, ferre qui potest, vix unum comperies Turnebum: quid vero si ita vulgo locuti sint, pro eo, quod ipse Cicero alibi vocat *auctionem*

nem praedicare? Non alienus ab hac opinione videtur Jacobus Menardus in doctissimis *Commentariis ad b. l.* cui addi merentur Junius Rabirius *De bastar. orig. pag. 31. Thes. Graev.* quique rem ipsam scite depinxit, Plautus *Menechm. act. 5. scen. 9. vers. 91.* In eadem oratione *cap. 4.* qui illud *ad Castoris* explicat, adhuc desidero. Non quidem specie carent, quae Graevio suboluerunt; auctoritatis tamen nihil adfert Vir sine controversia magnus. Tentabam aliquando, pro *ad Castoris*, reponere *ad Capitolium*, quod ibi mensurarum ponderumque, forte & nummorum typos ac exemplaria servaverint Romani, uti multis docet Radulphus Fornerius *lib. 6. Rer. quotid. cap. 4.* & putabam, huic suspicioni non leve momentum e siglis accessurum fore. Sed diu est, quod temerarium ausum ipse damnaverim; & vix dubito, quin locus firmus ac sanus, pro emendatione, congruam desideret expositionem, eamque suppeditet ipse Tullius *lib. 5. in Verr. cap. 72.* Videtur autem ex hoc quoque numero fuisse vocabulum speciei, quo sensu hic loci deprehenditur, & denuo apud Ulpianum *l. 22. pr. D. ad Senatuscons. Trebell.* Hotmannus certe *Comment. de verbis juris* locutionis aliquam reddere tentavit rationem, quae videri potest. Forsan eodem sensu usurpavit Plinius celebri illa re-

latione de Christianis : *diffundente se crimine plures species inciderunt* &c. etsi in commentario aliter explicet Rittershusius.

Nondum sat prata biberunt. Etiam sequens paragraphus efflagitat opem, ne injuria mutiletur. Taurellus ita repraesentat : *Sed & Percennio Severo contra res bis judicatas in integrum restitui, Divus Severus & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari.* Graves passus est controversias Percennius ille, & vix locum tueri potuit. Vulgata exhibet, *Rursus Pescennio Severo* &c. Sunt, qui, pro *Percennio*, substituunt *Prosenio* : satis male, sed peior glossa, quae nomen scindit, *Sed & pro Sennio* &c. Alii legunt *Percennino*; vel, quod longissime abit, *Sed & pro Sempronio* &c. Verum a Florentina lectione cur recedamus, rationem non video, nam Percennios in antiquitate cognitos esse, recte monuit Cujacius *Comment. ad h. l.* Altera cura spectat casum, a Jurisconsulto propositum; in quo constituendo vehementer laborant Interpretes. Multis sedet, eundem de sententia Principis tractatum, quem Ulpianus §. i. inchoavit, adhuc continuari; iisque e recentioribus patrocinium obtulit, supra etiam advocatus, Desiderius Heraldus *lib. i. De rer. judicat. auctor. cap. 14. num. 4.* ac causae inserviens, *levi correctione*, tria tantum verba

ba ejici voluit, ut hoc modo locus consti-
tueretur: *Sed & Percennio Severo contra res
bis judicatas Divus Severus & Imperator An-
toninus permiserunt, in auditorio suo exami-
nari.* Non est, quod metuum, emendatio-
nem multis se probaturam fore, tum ob
brutam crisin, cum ob modos loquendi be-
ne duos: si tamen alicui tanti sit, ut fun-
damentum, quo nititur, cum iis, quae su-
pra in medium protuli, conferre velit, to-
tum ruet aedificium. Melius observarunt
Bachovius *Comment. ad h. t. cap. 15.* Anto-
nius Faber *Rational. ad h. l.* alique, defen-
tentia magistratus agi; & quidem priorem
per appellationem rescissam fuisse: nam ce-
teroquin bis de eadem re sententiam ferri,
juris Romani adeo repugnat principiis, ut &
tonforibus & lippis decantatum carmen fue-
rit. videte Langlaeum *lib. 5. Semestr. cap. 2.*
nec aliter apud Graecos obtinuisse, docet
Meursius *Them. Attic. lib. 2. cap. 16. in fin.*
Ut rem in compendium mittam, inspicia-
tur elegans Pauli locus *l. 38. D. de minorib.*
ubi accuratam ob oculos ponit rei post ap-
pellationem in auditorio examinandae ratio-
nem, & simul suppeditat, unde casus,
quem nostro paragrapho tractat Jurisconsul-
tus, confici possit. Huic adde *l. 122. §. 5.*
*D. de verbor. obligat. junct. l. 42. D. de mi-
norib.* & ipse me defunctum pronunciabis.
Sed

Sed antequam decedo, paucis monendum arbitror, non satis causae habuisse, qui, pro *restitui*, legendum contendunt *restitui desideranti*, licet exemplarium auctoritate nitantur: codicis Pisani lectionem optime defendit Scipio Gentilis *lib. 1. Parerg. cap. 25.* & multis stabilitum ixit exemplis.

Atque nunc, opinor, melius constabit, quo modo paragraphi hujus legis inter se cohaereant, & quaenam singulis examinetur controversia; quas igitur per schema adjiciam.

Principio proponitur regula, minorem magistratum contra sententiam majoris restituere non posse. Hac occasione quaeritur, quid dicendum sit,

- I. Si ipse Princeps sententiam dicat;
- II. Si in Auditorio res finita sit;
- III. Si apud magistratus majores causa fuerit peracta;
- IV. Si ille, qui vice Principis judicat, sententiam protulit; &
- V. Si judex a Principe datus sit.

CAPUT QUINTUM.

Paulus explicatus l. 3. §. 5. D. de sepulcro violato. Lux Ulpiano l. 5. §. 2. D. de rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.

SI quis ritus & mores considerat, quos in condendis cadaveribus observare solent Terrigeni, magnam ubique deprehendet varietatem. Barbaros taceam, quibus sepultura vulgo aut avium aut canium laniatus est, teste Iustino lib. 41. cap. 3. quive mortuos, pellibus infutos, ex arboribus suspendunt, uti de Colchis memoriae mandavit Aelianus lib. 4. Var. Histor. cap. 1. aut denique senio confectos mactabant & devorabant, quod de Tribalis me legisse, memini. Etiam inter illas gentes, quae moratiores vocari amant, multum discriminis obtinet: aliis in combustionem pronis, utpote quae defunctos ab omni contumelia securos praestat; aliis eam, ut crudelem admodum & inhumanam, exprobrantibus, terramque ut terrae reddant, unice sollicitis. Immo, ne iis quidem, qui hunc morem receperunt, eadem constituendi sepulcri ratio est. mox enim audies Lycurgum, viribus omnibus affe-

asserentem, mortuos intra urbem humari, monumentaque prope templa poni debere, ut, hujusmodi spectaculis adsueti, adolescentes mortem non exhorrescant. contra clamabunt Sicyonii, Smyrnaei, aliique, de quibus videri possunt, quae Balduinus *ad leg. XII. tab. cap. 31.* Joh. Andr. Quenstedius *De sepult. veter. cap. 8.* aliique litteris consignarunt, & intra urbem locum sepulturae concedere, pertinaciter abnuent. Profecto, si rationem in consilium admittamus, ab horum partibus standum videtur; idque Romani veteres sancta servarunt consuetudine, Regibus ipsis extra Urbem elatis, uti multis ostendit Kirchmannus *De funerib. Romanor. lib. 2. cap. 20.* Consuetudini accessit lex Decemviralis, *Hominem mortuum in Urbe ne sepelito neve urito*: quae consule Duillio repetita, & per Pontifices, quod Cicero prodidit *lib. 2. De legib. cap. 23* religionis horrore confirmata, etiam Pauli tempore obtinuit; cujus testimonium exstat *lib. 1. Sentent. tit. 21. §. 3.* Adeo ut paucis, iisque summis in Republica viris, contigerit, intra Urbem sepeliri; quemadmodum exempla, ab Aymaro Rivallio *Histor. Jur. Civil. lib. 2. p. m. 15.* Merula *De legib. Roman. cap. 9.* & aliis collecta manifestum facient. Nec sine ratione videtur, quod Paulus Manutius *De legib. cap. 16.* &

Kir-

Kirchmannus *l. c.* dubitent, an mos ille liberos necessariosque domo condendi, de quo plura notarunt Viri eruditissimi, Franciscus Hotmannus *lib. 3. Antiquit. p. m. 386.* ac Johannes Meursius *De funer. cap. 42.* unquam in urbe Roma obtinuerit. Nisi placeat mediam tenere viam, quam aperuit Julius Minutolus *Dissert. VI. De sepulcr. Roman. section. 1.* & distinguere inter sepulcra publica atque privata; id est, quae, absque religionis vinculo, quisque privatim domo sua constituebat.

Verum quae Quiritibus majorum instituta & religio commendabant, eadem haud placuerunt aliis gentibus, quae jugum imperii subibant. Imperatores igitur invasit haec cura, ut legem Romanam in Civitatibus quoque observari, praeciperent: & Ulpianus, cum libro vigesimo quinto ad Edictum totus circa res religiosas esset occupatus, etiam hanc quaestionem excutere voluit. Nobile fragmentum exstat *l. 3. §. 5. D. de sepulcr. violat.* & animus est, hoc capite experiri, num commoda expositione difficultates, quibus laborare videtur, tollere valeam. Verba ex autographo Pisano ita descripsit Taurellus.

Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepeliunt. quam fisco inferri iussit, & in magistrat-

gistratus eadem, qui passi sunt. & locum publicari jussit & corpus transferri. Quid tamen si lex municipales permittat in civitate sepeliri? post rescripta principalia an ab hoc discessum sit videbimus: quia generalia sunt rescripta, & oportet imperialia statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere.

Pro rescripto poenam statuit, alii legunt rescripsit & poenam statuit; quemadmodum deinceps quoque, pro sepeliunt, repositum sepulcrum faciunt. Sed in hisce & similibus non est, quod lectionem Florentinam sollicitemus. Graviolem Eruditis scrupulum fixit Capitolinus in *vit. Antonin. cap. 12.* qui Ulpiano de auctore hujus rescripti litem movere videtur, dum inter ea, quae Imperator Pius de jure sanxit, etiam refert, *Intra urbes sepeliri mortuos vetuit.* Omnem excederet modum disputatio, omnium si recensere vellem sententias. Solus Jacobus Gothofredus *Comment. ad l. 6. Cod. Theod. de sepulcr. violat.* quinque proposuit suspensiones: sed praeter unicam, cui infra diligentem impendemus curam, reliquas partim ipse rejecit, partim infirmavit clarissimus Schulting *ad Paul. d. lib. 1 Sentent. tit. 21. §. 3.* Capitolini fidem sollicitare, placuit quibusdam; mihi, quamdiu alia via res expediri possit, nunquam placebit. Eam autem reperiisse sibi visi sunt Cujacius *lib.*

21. *Observat. cap. 13.* & Petrus Burgius *lib. 1. Elector. cap. 4.* si modo per Hadrianum Divus Pius intelligatur, qui, more Romanorum, patris adoptantis nomen assumpsit. Idem alibi quoque suspicatus est Cujacius, & *Comment. ad Papiniani lib. IX. Responsor. in l. 58. §. 3. D. ad Senatuscons. Trebell.* docet, Hadriani & Antonini constitutiones ideo saepe confundi, quod alter sub alterius nomine veniat. Habet, qui ipsi adstipulantur, Viros magnae auctoritatis, Raevardum *lib. 3. Varior. cap. 10.* Janum a Costa *ad tit. X. de mut. petit. pag. 387.* & ad §. 2. *Inst. de his qui sui vel al. jur.* Bertrandum *in vit. Caji. p. m. 109.* aliosque. Nec ullus hodie inficias ibit, nomen Hadriani assumpsisse Antoninum, eoque vocari: quod probant nummi, apud Cimeliarchos nullibi non obvii; probat dedicatio libri pro Christianis, quem Justinus martyr huic Imperatori inscripsit, uti Raevardus jam animadvertit; probant denique inscriptiones plurimae, apud Gruterum *pag CCLII. & seqq.* depictae. Sed illustris Ezechiel Spanhemius *Orb. Roman. exercit. 2. cap. 1.* & laudatus modo Jacobus Gothofredus, Par nobile, cum contra insurgant, & diserte negent, sub nomine Hadriani in legibus unquam venire Pium, operae pretium erit, auctoritates, quibus Vir summus suam probare co-

natur sententiam, si iusta bilance perpendamus.

Primus sese offert Papinianus Jurisconsultus, qui *l. 58. §. 3. D. ad Senatuscons. Trebell.* & *l. 93. D. ad leg. Falcid.* Hadriano Imperatori tribuit, quod Marcianus *l. 91. D. ad leg. Falcid.* & Cajus *l. 63. §. 5. D. ad Senatuscons. Trebell.* Antonino Pio acceptum referunt. Huic fundamento innisus Gabriel quoque Vallus *libro singul. ad d. l. 91.* non dubitavit, per Hadrianum Divum Pium intelligere. Sed bene observat Radulphus Fornerius *lib. 1. Rer. quotid. cap. 17.* plurimas existare constitutiones, eodem fere modo conceptas, quae tamen a diversis profectae sunt Imperatoribus. Viri doctissimi diligentiae addo *l. 1. C. de infirmant. poen. coelibat.* ubi Constantinus, Constantius & Constans patris sanctionem, quae in Theodosiano Codice servata est, iisdem omnino verbis repetunt. Neque, librorum auctoritate constrictus, Gothofredi sententiae accedere possum, cui scriptura Justiniani Codicis vitiosa videtur; didici enim per Pagani- num Gaudentium *De Justiniani seculi moribus part. 1. cap. 12.* constitutionem hanc acgre admodum obtinuisse: ideoque vero propius duco, a filiis denuo fuisse inculcatam; in quam opinionem clarissimus etiam Heineccius *lib. 2. ad leg. Jul. & Pap. cap. 21. §. 4.* pronior est. Forte nova quaedam ad-
di-

diderunt Fratres , hodie recisa : nam omnium fere , quibus Jurisprudencia Romana colluctari cogitur , difficultatum causa est , quod nihil integrum ad nos pervenerit , Principum edictis aequae ac Prudentum responsis miserrimum in modum dilaniatis atque discerptis. Hac via Ulpianum *tit. 24. §. 28.* contra Cujacii aliorumque invectivas defensum ivit Merillius *lib. 4. Observat. cap. 16.* & ita Callistrati dictis *l. 4. pr. D. ne de stat. defunctor. &c.* fidem constare , docuit Marcellius *ad Sueton. in vit. Tit. cap. 8.* Sin autem constitutiones repeti debuerint , multo magis rescripta , quae tantum causae , cui data erant , jus constituerunt ; caetera nec Judices nec Jurisconsultos habebant obstrictos. Rem ipsam quia ob oculos ponunt , adpingam Plinii verba *lib. 10. Epistol. 71. Magna , Domine , & ad totam provinciam pertinens quaestio est de conditione & alimentis eorum , quos vocant Σεπλῆς : in qua ego auditis constitutionibus Principum , quia nihil inveniebam aut proprium aut universale , quod ad Bithynios ferretur , consulendum te existimavi , quid observari velles. Neque enim putavi , posse me in eo , quod auctoritatem tuam posceret , exemplis esse contentum. Recitabatur autem apud me edictum Divi Augusti ad Annium pertinens ; recitatae & epistolae Divi Vespasiani ad Lacedaemonios , & Divi Titi ad eosdem ; dein ad Achaeos : & Domitiani*

ad Avidium Nigrinum & Armenium Brochum
 proconsules; item ad Lacedaemonios, quae i-
 deo tibi non misi &c. Ecce Plinio suggerun-
 tur varia Imperatorum rescripta; & tamen,
 quia proprie ad Bithynios non pertinent, iis
 acquiescere non ausus fuit, sed novam ab
 Imperatore Trajano expostulat dispositio-
 nem. Hinc eo usque progressus est Marcia-
 nus, ut, contra Divorum Fratrum disposi-
 tionem, cenotaphium locum esse religio-
 sum, affirmaret *l. 6. §. 5. D. de rer. divis.*
 Eum enim, qui Principum rescripta om-
 nium accuratissime laudavit, celebre Anto-
 ninorum ignorasse placitum, vix capio:
 non tantum ea ratione, quod omnes Juris-
 consulti haec sibi comparaverint; sed ma-
 xime, quia Divorum Fratrum rescripta a
 Papirio Justo jam dudum fuerant collecta,
 & si quae deessent, Marciano utique, qui
 in auditorio Principis locum tenuit, aditus
 fuisset ad scrinia Imperatorum, quibus om-
 nia rescripta servabant. videte *l. 19. C. de*
testament. quique eam, spretis Forcatuli
sphaer. legal. num. 4. aliorumque nugis, ge-
 nuino sensu donarunt Rittershusium *ad Plin.*
Epistol. l. c. & Waltherum *lib. 1. Miscellan.*
cap. 34. Nec talem fuisse Ulpianum, cui,
 si opinionibus suis refragassent Principum re-
 sponso, major foret religio, ostendit *l. 3.*
pr. & §. 1. D. de minorib. Immo ipsi Im-
 peran-

perantes, ut rescripto suo auctoritatem concilient, gloriantur, & Jurisconsultum ita respondere velle *l. 7. D. de jure patronat.* Addi merentur Cujacius *lib. 15. Observat. cap. 14.* & *lib. XIV. Quaestion. Papinian. in l. 11. §. pen. D. ad leg. Falcid.* quique omnia, quae de Principum rescriptis dici possunt, exhaustisse videntur, Viri praeclari, Gothofredus *ad tit. Cod. Theod. de divers. rescript.* ac Schultingius *dissertat. Pro rescript. Imperat.* Cum igitur parvae adeo auctoritatis essent Principum placita, & aliquando vix obtinerent, uti illustri exemplo docet Salmasius *ad Spartian. vit. Hadrian. cap. 3.* quis sanus mirabitur, in causis, quae quotidie emergebant, qualis est deductio Falcidiae, circa quam Papinianus cum Marciano & Cajo divortium fecisse creditur, diversa laudari rescripta? Eodem modo pugnam inter *l. 37. D. de judic.* & *l. 5. §. 1. D. ad leg. Jul. de vi public.* sopiri posse, post Augustinum *lib. 4. Emendat. cap. 16.* vel Rufardus in margine notavit, monetque Fornerius: & tuti carebimus Cujacii *lib. 5. Observat. cap. 15.* & Merillii *lib. 2. Observat. cap. 36.* conjecturis. Aliam quoque in conciliandis legibus *26. & 49. §. 1. D. de fidejussor.* qui calcatur viam, vereor, ut sese ab errandi periculo liberaverit. cum Cajo sentiunt, non tantum Imperator Justinianus *l.*

ult. C. de constitut. pecun. & Tribonianus §. 4. Inst. de fidejussor. sed idem jus ex epistola Hadriani in edictum Praetoris fuisse relat-
 tum, testatur Paulus *lib. 1. Sentent. tit. 20. §. 1.* ubi plura dabunt Viri eruditissimi, Rittershusius ac Schultingius, jureque me-
 rito cruentam Mureti emendationem explo-
 dit clarissimus Otto *ad d. §. 4.* Idem Otto, Vir multijugae lectionis, ostendit etiam, nullo jure pro hac opinione in campum pro-
 duci §. 2. *Inst. de Senatuscons. Tertull.* etsi elegantis ingenii Menagius *Amoen. jur. cap. 12.* ejus sententiae sese defendentem sistit. Rectius docuit Antonius Augustinus *De le-
 gib. & Senatuscons. p. m. 211.* Tertullianum Senatusconsultum temporibus Hadriani fa-
 ctum esse: immo, quod Clarissimus Schul-
 tingius *ad Ulpian. tit. 26. §. 8.* observavit, ne ipse Cujacius sibi fidit, sed alibi aliam proposuit conjecturam. Tantundem ope-
 rabitur, quem ex Historicis urgere solent, Aurelius Victor *De Caesarib. cap. 13.* ubi de Hadriano memoriae prodidit, *caerimo-
 nias, leges, gymnasia, doctoresque curare oc-
 coepisse:* a quo ne iterum dissentiat Capito-
 linus in *vit. Antonini Pii cap. 11.* jubent, per Hadrianum intelligi Divum Pium. Sci-
 licet gymnasia fuere, quae eo tempore u-
 nius Principis cura consistere possent! Non-
 ne plures Imperatores haec sollicitudo occu-
 pavit,

pavit, ut doctores professoresque curarent? Ipse Salmasius, qui procul dubio ansam suspicioni porrexit, protulit exemplum de Pii successore, Marco: inque proclivi esset, similia multa congerere, nisi solus sufficeret Spartianus qui *cap. 16. vit. Hadrian.* paria cum Aurelio testatur, nempe *Omnes professores honoravisse Adrianum, & ditiores fecisse*; ac paucis interjectis, *Doctores, qui professioni suae inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione dimisit.* Sed finiam; & caetera, quae in hanc sententiam proferri solent, utpote minoris momenti, & ab aliis jam refutata, sciens transeo.

Unica restat *l. 3. D. si pars hered. petat.* quam silentio praeterire non licet. Testatur Paulus, mulierem cum quinque liberis, e quibus quatuor eodem tempore enixa dicebatur, ab Alexandria perductam esse, ut Hadriano ostenderetur. Huic tertio se opponit Capitolinus in *vit. Antonini Pii cap. 9.* ubi inter singularia, quae tempore Pii acciderunt, etiam refert, *quod uno partu mulieris quinque pueri editi sint.* Capitolino suffragatur Judaeus aliquis, qui sua a Dione se accepisse profitetur: sed recte animadvertit Samuel Petitus *lib. 2. Observat. cap. 3.* ejus quidem hac in parte sublestam esse fidem, & ipsum descripsisse Capitolinum. Quidam censent, diversa fuisse, quae Capitolinus,

& quae Jurisconsulti narrant, non vero contraria; quia Historicus non dicit ad Antoninum *perductam* esse mulierem, uti de Hadriano Nostri testantur, sed ejus temporibus partum accidisse. Et huic opinioni lubenter nomen dedissem, nisi Eruditorum monita retinerent, a quibus didici, Scriptoribus, qui continua serie vitas Imperantium enarrant, moris, immo legem fuisse, ut inter memorabilia, cujusque Principis aevo assignata, ea tantum referant, quae ipso habenas moderante contigerint. Quam vere igitur dixisset Capitolinus, temporibus Antonini editos esse liberos, qui vivo Hadriano Romae perducti fuerint. Hisce accedit Phlegontis Tralliani testimonium, qui *cap. 29. De reb. mirabilib.* scriptum reliquit, partum hunc temporibus Trajani accidisse, eumque jussisse, ut liberi suis sumtibus alerentur. Scio equidem, Virum eruditissimum, Carolum Andream Fabrotum *exercitat. 2. De numer. puerper. p. m. 44.* pro Τεταρτὸς, restituisse Α'δριανὸς: sed hujus emendationis requiro rationem, cum historiae analogia bene sese habeat, si dicamus, temporibus Trajani partum edidisse Serapiam; Hadriano autem, qui numerum liberorum adeo in deliciis habuit, deinceps fuisse ostensam. Vir igitur praestantissimus suspicatur, eundem Imperatorem utroque loco

loco designari, & per Hadrianum intelligi Divum Pium. Sed cui, quaeso, probabile fiet, non Paulum solummodo, sed & Cajum *l. 7. D. de reb. dub.* Imperatorem hunc eo laudavisse nomine, quo uspiam apud Jurisconsultos occurrere, haud probatum est? Quid, probatum? jam ausim affirmare, eo nomine semper indigitari Hadrianum, etiam quando ab Antonino Pio distinguitur, uti *l. 8. §. 16. D. de inoffic. testam. l. 4. junct. l. 3. D. de condiç. indeb. l. 6. §. ult. D. de excusat. tutor. l. 24. §. 21. D. de fideicomm. libert.* Tot difficultatibus oppressus, Casaubonus bonam ejuravit copiam, atque Capitolinum memoria lapsum esse, defendere haud dubitavit. Et sane non est opinandum, Divinum illud nusquam falli, huic scriptori magis proprium fuisse quam caeteris mortalium, qui fere omnes ejusmodi errores commiserunt. Exemplarum notarunt Petrus Petitus *lib. 1. Miscellan. observat. cap. 19. & 20.* ac nimia fere diligentia, Samuel Pitiscus. Mihi tamen magis arrisit conjectura Viri amplissimi, quemque honoris causa nominare soleo, Cornelii van Bynkershoek *lib. 3. Observat. cap. 8.* qui censet, non de eodem partu mulieris Alexandrinae egisse Capitolinum, sed alium enarrasse casum. Huc refero verba finalia *l. 36. D. de solution.* ubi, postquam Julianus dixerat,

G 5

esse

esse mulierem Romae Alexandrinam, quae quinque simul peperit, & tum habebat incolumes, addit, & hoc & in Aegypto affirmatum est mihi. Ecce duos casus : alterum forte Serapiae, quam, cum Hadriani temporibus Romae degeret Julianus & in summo positus esset honore, ipse vidit; alterum posteriorem, qui imperante Pio accidit.

Profligatis igitur, quae de Antonino Pio, sub nomine Hadriani intelligendo, commenti fuerint Interpretes, quo pacto tollemus diffidium, quod Ulpianum inter & Capitolinum adeo manifestum videtur? Id, quod res est, dixerunt Casaubonus *ad Capitolin. d. cap. 12.* Marcilius *Interpretam. leg. XII. Tab. cap. 90.* Guthenius *De jure man. lib. 2. cap. 33.* & Jacobus Gothofredus *ad d. l. 6. Cod. Theod. de sepulcr. viol.* nempe Hadriani constitutionem deinceps a Divo Pio fuisse repetitam. Eadem dexteritate, qua summa quaeque perficere valuerunt Viri principes, si legem quoque nostram explicare voluissent, ego quidem hoc opere potuissem perficere. Nunc, quam, aliis occupati, nobis reliquerunt provinciam, Ulpiani verba exponere aggrediar.

Ait Jurisconsultus : *Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum.* Sepulcra, quaeque condendorum cadaverum rationem spectant, Imperatori etiam
Ha-

Hadriano curae fuisse, docet *l. 37. §. 1. D. de religios.* ubi definivit, quid proprie munimentum sepulcri dicatur. Quaenam autem rescripti, de quo agimus, emittendi occasio fuerit, post tantam seculorum intercapedinem affirmare non licet. Tempora si consideremus, testatur ipse Spartianus *cap. 21.* sub Hadriani imperio pestem facivisse, eamque multas civitates vastasse: quid igitur, si istac necessitate, qua omnes, qui Reipublicae praesunt, sepeliendi rationem sibi curae habent, & ne aër cadaverum foetore magis afficiatur, seu, ut ille loquitur, aerae vitientur urbanae; quid, inquam, si & Hadrianus in civitatibus sepeliri vetuerit? Forte obviam ire debuit superstitioni illorum, qui exemplo Trajani intra Urbem depositi, in Civitatibus condigesterunt; nam *Regis ad exemplum &c.* Sed hae conjecturae sunt, quas eadem opera, qua ponuntur, sustuleris. Majoris utilitatis erit, animadvertisse, quod Ulpianus notanter dicat, *rescripto* hanc poenam fuisse constitutam: si enim conferamus, quae de rescriptorum conditione in praecedentibus attuli, ultro evanescet pugna, quam sibi imaginati sunt Eruditi. Immo ipse Cujacius concedit, post hoc Hadriani responsum adhuc alias accessisse constitutiones, quibus XII. Tabularum lex ad omnes porrecta est

Civi-

Civitates. Et nescio sane, qui Viris doctissimis Antonio Augustino *De legib. & Senatusc. p. m. 188.* & Rittershusio *Comment. ad leg. XII. Tab. class. 1. cap. 3.* in mentem venerit, Imperialia statuta, de quibus Domitius noster affirmat, *generalia esse, & in omni loco valere*, nihil ab Hadriani rescripto, ad causam, cui datum est, restringi solito, differre. Nec jure mirabimur, tot Imperatorum in eundem finem conatus: surgente enim veritatis luce, dissolutum erat vinculum, quo ab humandis intra Civitatem cadaveribus abstinebant homines, religio nempe, quae sacra municipiorum polui credebat; de qua plura observavit Petrus Mortellus *Pomp. feral. lib. 3. cap. 11.* Et haec forte ratio movit Imperatores Gratianum, Valentinianum atque Theodosium *l. 6. Cod. Theod. de sepulcr. viol.* ut sua constitutione eandem superstitionem, qua antea ducti fuerunt Ethnici, Christianis denuo obtruderent. Certe quod, post Antoninorum leges asperrimas, totiens inculcata iussa adhuc repetere debuerint Diocletianus & Maximianus *l. 12. C. de religios.* indicium est, aegre admodum obtinuisse. Ac quantae saepe molis fuerit, ea, in quae Populus inclinabat, tollere, exemplo de lavacris, pro sexibus separandis, demonstravit Casaubonus *ad Spartian. Hadrian. cap. 18.*

Pergit

Pergit Ulpianus : *in eos , qui in civitate sepeliunt.* Per civitatem nonnemo intelligit urbem Romam ; inque eadem , quod mirari licet , opinione versari videtur Gravina *De legib. XII. Tab. p. m. 251.* Profecto , quemadmodum *Urbs* , ita & *Civitas* simpliciter pro civitate Romana poni , docet Amplissimus Bynkershoek *Praetermiss. ad Pompon. l. 2. §. 1. D. de orig. jur.* & hoc sensu *lò civitate* usurpavit ipse Cicero *pro Quint. cap. 1. Quae res in CIVITATE* *duae plurimum possunt &c.* Verum ex iis , quae supra attuli , constabit , in Urbe principe nunquam aliter obtinuisse : ac proinde sanior erit aliorum sententia , qui bene observant , per civitates hic intelligi municipia , seu civitates liberas , quas Populus Romanus in amicitia recepit. Utramque paginam faciunt verba Imperatorum Diocletiani & Maximiniani saepius laudata *l. 12. C. de religios.* atque ideo defungi me posse arbitror , si ea apposuerim : *Mortuorum reliquias , ne sanctum MUNICIPIORUM jus polluatur , intra civitatem condi , jam pridem vetitum est.*

Premam igitur Ulpiani vestigia , adque sequentia progrediar. Addit : *quam fisco inferri jussit.* Jacobus Guthenius *De veter. jure Pontific. lib. 2. cap. 12.* fiscum intelligit Pontificum , non Principis , qui hoc nomine laudari solet : & nititur inscriptione , apud

110 OBSERVATIONUM

pud Gruterum *pag. DCCCCIII. num. 6.* depicta, quam magnus quoque Scaliger de Pontificum Fisco accepisse videtur:

AVIDIA MAXIMA.
DOMUM. ÆTERN. V. S. P.
SI. QUIS. ALIUD. CORPUS.
SUPERPOS. DET. FISCO. P.
CCC. M. N.

Sed litem Guthério movit Thobias Gubertus *ad inscript. Smyrn. pag. 134.* atque contendit, in lapide non minus, quam apud Ulpianum, Imperatoris Fiscum intelligi: &, si verum velimus, haud firmo nituntur talo, quae ab hujusmodi figlis pendent: maxime, cum princeps etiam Gronovius *lib. 1. De pecun. veter. cap. 6.* ipsas aliter explicandas censuerit. Facile tamen, ad lapidem quod attinet, Guthério assentior; eos enim, qui hujusmodi poenas injungebant, saepius arcae Pontificum mentionem fecisse, variis exemplis probat idem Guthérius; probavit quoque Petrus Brossius *ad Cassiodor. lib. 1. Variar. cap. 10.* Sique Romanorum mores consideremus, non adeo favebant Fisco Principis, ut ipsi commissam adscriberent poenam: sed, quae multis hodie etiam consuetudo est, post obitum piis admodum ac heredis damno liberalioribus, in

in sacrorum necessitates ultimam lubenter impendebant curam. Verum ab hisce distat Imperatoris Hadriani ratio, qui, publica auctoritate poenam constituens, suum haud facile praeterierit Fiscum; quemadmodum nec Constantinus praeteriit l. 4. C. de sepulcr. viol.

Neque ab ipsis tantum sepelientibus poenam exegit Imperator: subjungit Domitius; *Et in magistratibus eadem, qui passi sunt, Et locum publicari jussit, Et corpus transferri.* Pro eadem, substituunt aliae editiones eandem: aliae adhuc plenius, *eandem statuit poenam*: sed haec corrigentis manum manifestius multo produnt, quam fidem ut alicui facere possint. Ejusdem farinae est, quod in sequentibus vocabulum *inde* intrudant, ac legant, *Et inde corpus transferri Et c.* vel *Et corpus inde transferri Et c.* quaeque plures sunt hoc genus minutiae, quas persequi non lubet. Ad rem quod attinet, in hisce nihil est, quod moram nobis injicere possit: tantum monebo, hinc etiam manifestum fieri, quod Imperator de municipiis agat, quorum Rectores generali magistratuum nomine denotari solent.

Quae sequuntur majorem habent difficultatem, licet Interpretibus fere omittantur. sed nodus inest. Ex iis, quae Imperatorum auctoritate huc usque disputaverat Jurisconsultus,

sultus, proponit quaestionem: *Quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri?* De hac lege municipali monstra explanationum protulerunt Doctores; quae tamen securus praetereo, cum suos diu experta sint domitores. Rectius observavit Guiljelmus Fornerius *lib. 1. Selection. cap. 13.* pluribusque adstruxit exemplis, per legem municipalem intelligi legem Civitatis, cui concessum erat, suo jure uti, nec Populi Romani legibus teneri. Scilicet, si distincte agamus, differunt municipia a civitatibus liberis; & proprie lex municipalis est, quae in municipiis obtinet: sed quemadmodum usu loquendi obtinuit, ut municipiorum nomine civitates quoque veniant, ita lex municipalis hic denotat quamcunque, vel in municipiis, vel in civitatibus observari solitam. videte *l. 21. §. 7. D. ad municipal.* & addite, ubi elegantia in hanc rem reperietis, Clarissimi Ottonis *praefationem ad tom. II. Thesaur. Jur Civil. pag. X.* Verum hisce positis, quaeenam erat ratio dubitandi, post rescripta principalia an ab hoc discessum sit? Immo, dubitare nihil est; audacter affirmat Ulpianus, recessum esse, & addit causam, *quia generalia sunt rescripta, & oportet Imperialia statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere.* Quid? rescriptum Principis, de quo supra vidimus, vix scri-

ulli, praeter eum; ad quem missum erat, praed-
 iudicio esse, nunc generale audit? Quod tan-
 tum causae, cui datum erat, legis vicem prae-
 stitit, illud, ut vi sua leges civitatis perpetuas
 extinguat? Suspiciatur quidem Fornerius, in
 tantum Civitatibus concessum fuisse, ut le-
 gibus suis uterentur, in quantum legibus
 Populi Romani non repugnarent; caeterum
 in collisione praevalere iussa Urbis princi-
 pis: qua in opinione assentientem habet
 Wiffenbachium *ad tit. D. de sepulcr. violat.*
thes. 13. sed quid est illudere foederibus, si
 hoc non est? Isne suis dicatur legibus vive-
 re, qui meas, ad minimam usque, obser-
 vare debet; & cui tum demum, cum illae
 tacent, ad patrias recurrere licet? Ne ra-
 tionibus utar, diserte Gellius *lib. 16. cap.*
13. Municipis sunt cives Romani ex municipi-
piis, legibus suis & suo jure utentes, nullis a-
liis necessitatibus, NEQUE ULLA Populi Ro-
mani lege adstricti, nisi in quam populus eorum
fundus factus esset. quem locum pluribus il-
 lustravit Illustis ipse Spanhemius *Orb. Ro-*
man. exercit. 1. cap. 12. Nullius momenti est
 distinctio inter municipia cum suffragio, &
 sine suffragio, qua nonnulli se expedire co-
 nantur: ipsa enim, quod etiam Clarissimus
 Otto *De Aedilib. municipal. cap. 1. §. 3.* ob-
 servavit, civitate omnibus communicata,
 evaluit; adeoque temporibus Ulpiani huic
 H quae

quaestioni non erat locus. Pejoris notae sunt, quae Stephanus Forcatulus *Necyomantib. dial. 1. num. 26.* aliique excogitarunt: quare, missis ambagibus, breviter exponam, quid mihi de hac controversia habendum videtur. Quando Populus Romanus civitatem aliquam in amicitia recipiebat hac conditione, ut propriis uteretur legibus; aut municipio eandem indulgebat libertatem; nulli Romanarum legum adstricta fuerunt, nisi in quam ipsa Civitas consensisset. Verum, quae omnis imperii natura est, si deinceps casus emergebant, novam ab Imperante exigentes dispositionem, isque voluisset, hanc suam sanctionem per totum observari imperium, aequae quae suis legibus, quam Populi Romani quae vivebant institutis, civitates omnes erant obligatae. Tale, ut e multis unicuique proferam exemplum, fuit Senatusconsultum, Aviola & Pansa Consulibus conditum, de quo Pomponius *l. 41. §. 6. D. de legat. 1.* testatur, *non tantum ad Urbem, sed & ad alias civitates pertinere.* Huc quoque referam leges, quae primum Populo imperanti, quique ipsius iussa observabant, scribebantur, & deinceps per Senatusconsulta decretave Principum ad provincias extensae sunt; cuiusmodi plurimas collegit Cujacius *Paratitl. ad tit. C. de serv. Reipubl.*

manumitt. Quatenam igitur fuere, quae hoc loco sub generalium rescriptorum nomine veniunt? In partes vocemus eundem Julium Capitolinum in *vit. M. Antonini philosophi cap. 13.* & res clara erit. *Tanta*, ait, *pestilentia fuit, ut vehiculis cadavera sint exportata sarracisque.* Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulcrorumque asperrimas sanxerunt, quandoquidem caverunt, ne uti quis vellet fabricaret sepulcrum: quod hodieque observatur. Ecce constitutiones Principum generales, & omni loco valituras. Equidem fateor, sepulcra in civitate exstruenda, verbis non prohiberi; sed omnium populorum tempore pestis haec prudentia est, ut cadavera quam longissime abesse curent; id, quod supra quoque monui. Immo, quid si Capitolinus hoc diserte affirmaverit? Locus certe depositus est, & quo, Salmasii iudicio, magis contaminatum in hisce Auctoribus vix reperire licet: ideoque & nostra & parentum aetate in eo corrigendo vires ingenii experti sunt Eruditi. Sed duriores aequo cum sibi viderentur Francisci Hotmanni *lib. 3. Antiquit. p. m. 387.* Casauboni ac Salmasii censuras, receptam lectionem tueri suscepit Jacobus Gothofredus *Comment. ad d. l. 6. Cod. Theod. de sepulcr. violat.* & ne quid dissimulem, prae omnibus, quae instituuntur, conjecturis placet. Sub-

dubito tamen, an non una corrupta sit littera, & ita emendari debeat: *ne ubi quis vellet fabricaret sepulcrum*. Vidimus supra, Hadriani rescriptum vix obtinuisse, cum Successoris sanctione iterari debuerit: vidimus, iis civitatibus, quibus concessum erat, propriis vivere legibus, nulli fuisse praejudicio: Utrumque igitur correxerunt Divi Fratres, & asperrimis hisce legibus inter caetera quoque caverunt, ne ullibi terrarum aliquis intra civitatem sepeliretur. Earundem constitutionum plures exstare reliquias, monuit Gothofredus, & digito monstravit *l. 7. D. de rer. divis. l. 6. §. 1. & l. 39. D. de religios.* Neque ambigo, quin ad hasce etiam respexerint Imperatores *l. 12. C. de religios.* non ad Hadriani rescriptum, uti suspicatur Burgius *lib. 1. Elector. cap. 4.*

Restat scrupulus, sed minoris momenti, nempe quo pacto verba posteriora distingui debeant. Varie exhibent editiones, & pleraeque satis male. Ut brevis sim, censeo cum interrogandi signo legenda esse, hoc modo: *Post rescripta Principalia an ab hoc recessum sit, videbimus, quia generalia sunt rescripta, & oportet Imperialia statuta suam vim obtinere, & in omni loco valere?* Recte statuit Ulpianus, ne dubitandum esse, an recessum sit a legibus municipalibus, cum generalia sint Imperatorum rescripta, quaeque

que in omni loco vim obtinere debeant. Novimus, Jurisconsultis frequens esse, ut hisce loquendi modis fortissime negent. Plurima, a Viris eruditis observata, congeri possent exempla: sed majorem, ni fallor, apud legum cupidos gratiam iniverim, si aliud proferam, quo simul difficultatem tollere licet, quae plerosque Interpretes male habuit. *Lege 5. §. 2. D. de reb. eor. qui sub tutel. vel cur. &c.* ita Florentiae legitur: *Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat, sciendum puto, ne hunc alienare tutores possent: ea enim, quae quasi pupillaris vero distractus est, venditio valet.* Haec qui explicet, frustra conquisivi. Nugae sunt, quas Glossa excogitavit; & pejus est, quod longae. Graecos miror, qui *lib. 38. Basilic. tit. 9. & in Schol. pag. 146.* casum concipiunt, quo res tutoris, quasi pupillaris distracta est; quam certe ex Ulpiani verbis elicere non possum. Ipse Taurellus edidit, *ea enim, QUA quasi pupillaris &c.* & hanc emendationem exposcit ratio manifesta; quod autem *lò vero explicet vero pretio*, ardua prorsus expositio est, & talis, de qua vereor ut juris conveniat regulis. Haloandrina, aliaeque e veteribus editionibus, proferunt, *etenim si quasi pupillaris distractus est, venditio non valet.* Verum quis adeo coecus est, qui emendantis manum in hisce

non deprehenderit? Placuit tamen, ut solet salutaris particula, multis haud primi ordinis Interpretibus; & Dionysius quoque Gothofredus hinc ansam arripuit, verba Ulpiani hoc modo restituendi: *ea enim, qua quasi pupillaris re vera distractus est, venditio non valet.* Nonne simplicius erit, si adhibito interrogandi signo ita legamus; *ea enim, qua quasi pupillaris vero distractus est, venditio valet?* Lex prohibet, ne res pupilli alienetur; licet igitur aliena sit, modo tanquam pupillaris distracta est, qui potest venditio valere? Et haec, quoad hanc legem quintam, certa videntur. Verum ad nostram legem tertiam quod attinet, ipse dubius haereo, cum similes loquendi modos alibi quoque a Jurisconsultis usurpatas sciam; v. c. a Paulo l. 3. §. 4. *D. de accusat. Si accusator decesserit, nomen rei aboletur. ita ut liceat alii ex integro repetere reum. Sed intra quod tempus, videbimus: Et utique triginta dies utiles observandi sunt.* Transposita igitur vocula et, commode legi posset; *Post rescripta Principalia an ab hoc recessum sit, videbimus: Et quia generalia sunt rescripta, oportet Imperialia statuta suam vim obtinere, Et in omni loco valere.* Sed cum hac via in difficultates incidamus, quas Jacobus Gothofredus Francisco Balduino movet, nec tamen penitus tollere valuit, ipse in priorem expositionem

tionem pronior sum. Caeterum quovis modo legas, sensus constabit; neque opus erit cum laudato Gothofredo ad scripturae compendia recurrere, & pro *suam*, reponere *summam vim* &c. quod etiam minus commodum est.

CAPUT SEXTUM.

Suspicio critica ad Ulpianum l. 1. §. 7. D. si is qui testam. lib. esse juss. &c.

CUra de confusis Imperatorum nominibus, quam praecedens iniecit disputatio, hoc quoque caput ex adversariis proferre jubet, quo Ulpiano l. 1. §. 7. D. si is qui testam. lib. &c. opitulari conabimur. Speciem ejus paragraphi per se quidem haud difficilis est; sed obscuram quia reddidit oratio minus commoda, operae pretium erit, integram paucis perlustrasse.

Si is, qui testamento liber esse jussus erat, medio tempore inter mortem testatoris & aditam hereditatem in bonis defuncti dolo malo quid commisisset, omnis jure civili deficiebat actio; quia nec ut servus puniri poterat, spe imminentis libertatis, neque ut liber coerceri, quod hereditati furtum fecisset, quae domini personam sustinet. Verum, quod summo jure auctori impunitum esset facinus, non erit impunitum re-

ligione Praetoris, qui calliditatem & proterviam eorum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coerceri voluit. Illustre olim jurisprudentiae caput, & usus apud veteres quotidiani, exponit Ulpianus libro trigesimo octavo ad Edictum; quem totum obligationibus, ex facto servorum oriundis, impendisse videtur. Quaeritur autem, an actio illa locum habeat, si fideicommissaria libertas data sit, & quidem pure data? Hanc quaestionem proponit Jurisconsultus d. §. 7. quando ait: *Sed si fideicommissaria libertas servo data sit, quidquid* (aliae editiones, & melius, *qui quid*; quamvis Florentina defendi possit) *in hereditate maleficii admisit, numquid non prius cogatur heres manumittere, quam si satisfecerit?* Si non cogatur manumittere heres, cessabit actio, quia integrum ipsi erit, delinquentem ut servum coercere: aut cogitur; nam ita pergit Domitius: *Est autem saepissime, & a Divo Marco, & ab Imperatore nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatem, quae pure data est.* Divi Marci rescriptum magnam partem servavit Tribonianus §. 1. *Inst. de eo, cui libert. caus. bon. addic.* ipsumque explicat Ulpianus l. 2. & seqq. *D. de fideicommiss. libertat.* Sub eodem titulo relati Auctores variis etiam locis meminerunt constitutionum Severi & Antonini, vel solius

Antonini Caracallae, uti *l. 30. §. 15. l. 31. §. 4.* ac alibi: quod iis dictum volo, qui per *Imperatorem nostrum* Alexandrum, Mameae filium, intelligi jubent; quam opinionem clarissimus Schultingius *ad Ulpian. pag. 547.* funditus profligavit. Cavendum insuper ab alio errore, eo nempe, quo Viri docti rescriptum Antonini & Pertinacis, quod *l. 12. §. 2. D. d. t.* existat, huc quoque referunt. Auctor ejus sententiae est Jacobus Raevardus, qui *lib. 3. Varior. cap. 10.* pluribus adstruere conatur, per Pertinacem denotari Septimium Severum; sed & ipsum valide refutavit illustris Spanheimius *De usu & praestant. numismat. dissert. 8. p. m. 754.* ideoque hosce scopulos nil morantes, iter institutum persequemur.

Tractat Ulpianus integram hanc quaestionem, non directe, sed per consequens, & argumentis aliunde deductis. Rescripserunt Imperatores, *non impediri fideicommissariam libertatem, quae pure data est.* Inde quid sequitur? nempe heredem ejusmodi servum non posse retinere donec satisfecerit; adeoque, ne inultum maneat scelus hominis, qui, pro libertate, quam accepit, bona hereditatis dissipanda putavit, actioni, de qua agitur, locum esse. Sed huic dubium oboriri videtur a Divi Marci rescripto, quo rationes prius apud arbitrum

examinari jubet, & tunc demum ad libertatem admitti servum. Difficultatem ingenuae agnoscit Auctor, & ipse sibi movet, dum ita pergit: *Divus sane Marcus rescripsit, arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur.* Hujus quoque rescripti verba idem Ulpianus protulit libro primo de officio Consulis; indeque magno Compilatorum beneficio nobis servata sunt *l. 50. D. de condit. & demonstr.* Si cui libertas data sit directo sub hac conditione, si rationes reddidisset; arbitrum a Consulibus Divus Pius dari permisit his verbis: *Aditi a vobis amplissimi Consules arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quae reliqua sunt Epaphroditi constituent, verum etiam quas rationes quaeque instrumenta tradere aut exhibere dominis suis debeat. cujus sententiae cum fuerit satisfactum, non impedietur Epaphroditi libertas.* Ecce non tam ovum ovo simile est, quam Ulpianus Ulpiano. Verum ista similitudo negotium creat permolestum, cum altero loco Marcum rescripti auctorem laudet, altero Pium; qui nodus secari debeat, an solvi adhuc ambigo. Primo intuitu suspicabar, sub Pii nomine *d. l. 50.* Marcum venire philosophum, cui ex adoptione illud adhaeserat: & Scaligeri judicio fretus, pulcre mihi notasse videbar inscriptiones, apud Gruterum pag. *LXXXV. num. 3. pag. LXXXVII.*

*LXXXVII. num. 5. ac alibi depictas. Sed leges cum confiderassem, & quaenam Jurisconsultorum in discernendis Imperatoribus diligentia fuerit, secundis cogitationibus comperii, etiam in lapidibus hisce parum praesidii esse, omnesque cum Illustri Spanhemio d. dissert. 8. p. m. 725. de Antonino Caracalla accipi debere. Duplex igitur via superest, qua cura istac nos liberatum eamus. Alteram pandit observatio, capite praecedente pluribus adstructa, Principum constitutiones a Decessoribus totidem aliquando verbis fuisse repetitas. Iis, quae tunc protuli, elegans addere lubet exemplum, quod deprehendo apud Papinianum l. 8. D. de postuland. juncta l. 1. C. de his qui in exsil. dat. Jurisconsulti verba in hunc modum descripsit Taurellus: *Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum Qui advocacionibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulari non prohiberi. Cum hisce conferamus edictum, quod Architecti d. l. 1. retulerunt, & in manuscripto Antonii Contii exemplari ita exaratum erat: Pars edicti Imperatoris Antonini. proposit. Romae V. Id. Julias, Duob. Aspris consulibus. Quibus posthac ordini suo, vel advocacioni ad tempus interdiceretur, post impletum temporis spatium non prorogabitur infamia. Nonne omnia videntur eadem? Ast si Auctores**

ctores consideremus, Papinianus provocat ad Divum Pium, quem hoc nomine ab ipso saepius laudatum comperies, uti *l. 8. D. de stat. homin. l. 32. §. 1. D. de adoption. & alibi*: e contra in Codice ad Antoninum Caracallam respici, docent Consules adjecti, quos A. U. C. 965. fasces tenuisse, pluribus ostendit Henricus Norisius *dissert. 3. De epoch. Syro-Macedon. cap. 4. p. m. 185.* cui addi meretur Cujacius *Comment. ad d. l. 1.* Verum quem aliis in causis haud infeliciter forsan calcasse videmur, eodem tramite hoc quoque casu iter institui, prohibet Julianus *l. 47. §. 2. D. de fideicommiss. libertat.* per quem didici, Imperatoris Antonini dispositionem continuo in jus certum abiisse. Libros Digestorum, e quibus caput hoc desumptum est, imperante Pio conditos fuisse, neque Salvium ad Divorum Fratrum tempora vitam porrexisse, recte observarunt Guiljelmus Grotius & alii. Iis autem quid Julianus? *Si Stichus*, ait, *libertas per fideicommissum data fuerit, sub conditione, si rationes reddidisset; Praetoris officio continetur, ut virum bonum eligat, cujus arbitrio rationes computentur &c.* idem quod & Hermogenianus *l. 53. D. de judic.* inter juris principia ac certissimas recenset regulas. Talia a sequentibus denuo Imperatoribus repeti; aut, si forte ad libellos consulentium supplicantium-

re repetita fuerint, posterioris rescripto attribui, quod prioris auctoritate apud Jurisperitos pro regula receptum erat, usuque obtinebat, omni caret exemplo. Nec, quantum memoria reputare possum, succurrit, eundem Jurisconsultum in eandem rem diversas laudavisse constitutiones, nihil inter se distantes. Quod aliam aliquando Cajus memoret, aliam adducat Ulpianus, probabilis reddi potest ratio. Veteres enim omnia, quorum copia dabatur, Imperatorum rescripta diligenter conquisivisse, & secundum varias scientiae partes disposuisse; eodem modo, quo hodie ii, qui causis orandis operam dare cupiunt, res judicatas, quaeque alia negotiis forensibus inserviant, colligere, atque in ordinem redigere solent, constat inter Eruditos. Hinc autem quid sequitur? scilicet, unumquemque iis uti responsis, quae serinia sua suppetunt; ideoque, cum non omnes eadem nanciscerentur, diversa a diversis laudari. Sed huic suspicioni locus praecluditur, si de uno eodemque studioso agatur; qui, iisdem ubique instructus subsidiis, easdem quoque in commentario ad edictum Praetoris auctoritates adhibuerit, quibus in libris de officio Proconsulis sententiam suam adstruebat. Quare, mutata, quam praecedente inducbam capite, persona, nunc ipse auctor
lum,

sum, ut nostra lege prima, pro *Marcus*, reponatur *Pius*. Idque, ut alia taceam, vel sermonis ratio efflagitat; nam Divi Marci rescripto cum statim ex altero difficultatem opponat Ulpianus, innuit diversum a Philosopho auctorem. caeteroquin dixisset, *Idem sane Marcus &c.* vel simili modo. Legendum igitur, *Divus sane Pius rescripsit &c.* quo pacto & orationis veneri, & concordiae inter dissona ejusdem Jurisconsulti fragmenta optime consulere possumus.

Inspiciamus autem, quid obmotae difficultati reponat Domitius. *Sed*, ait, *hoc rescriptum ad rationem ponendam pertinet actus, quem servus administravit. Arbitror igitur & hic posse hanc actionem competere.* Ita edidit Taurellus, cumque eo sentiunt optimae notae codices. Vulgatae tamen & Haloandrina editiones paulo aliter exhibent, quamvis in eundem sensum: *Sed hoc rescriptum ad rationem ponendam pertinere actus, quem servus administravit, arbitror. Ideoque & hic posse hanc actionem competere.* Periodus equidem obscurior est, quam nec Imperator Leo lib. 60. Basilic. tit. 13. recte videtur percepisse; scholia certe pessime. Ego scripturam libri Ethrusci sanam puto, & proinde nihil mutandum esse. Vidimus supra, statuliberum, si in hereditate aliquid commisisset, jure civili extra poenam fuisse;

se; quae conditio effecit, ut ipsum, quoad actum hunc, fere ex numero fervorum exemerint Romani: rescriptum autem Imperatoris pertinet ad rationes reddendas, non ejus facti, quod jacente perpetraverit hereditate, sed actus, quem domino inter vivos degente, aut, mortuo quidem, aſt jussu ejus, tanquam servus administravit. Et proinde, cum hujus rescripti species ab altera, cui Divus Marcus finem imposuit, distet; cumque Principum responsa ad suos, quibus data sunt, restringi debeant casus; recte concludit Ulpianus, *Et hic posse hanc actionem competere.* Est, qui verba Ulpiani, ut hanc sententiam clarius exprimerent, hoc modo dispungenda & emendanda putavit: *Sed hoc est rescriptum. Ad rationem ponendam pertinet actus, quem servus administravit. Arbitror igitur &c.* Sensu equidem bono; sed omnis mutatio odiosa est, nisi necessitas urgeat.

Videmus igitur, quaenam Ulpiani mens sit, quamque pro tollenda hac difficultate rationem adducat: aſt, si dicere licet, qualis qualis est, non est princeps. Vera & quaestioni adaequata differentiae ratio consistit in eo, quod Epaphroditum libertate donaverit testator hac conditione, *si rationes reddidisset*: casu autem, qui Divi Marci rescriptum evocavit, libertas pure data fuerit. Ejusmodi rationes saepius notarunt Viri docti,

docti; e quibus, quem forte manibus teneo, Radulphum laudabo Fornerium *lib. 3. Rer. quotidian. cap. 23.* ubi multa collegit exempla.

CAPUT SEPTIMUM.

Ulpiani fragmentum tit. 7. §. 4. vitio purgatum.

INter fulcra, quibus innisi artem juris, pro lateritia, marmoream reddere valuerunt Viri egregii, principem jure merito locum tenent fragmenta Jurisprudentiae veteris minora, quae pleraque Aniani beneficio supersunt. Et immortales ab omnibus legum studiosis gratias iniverunt Jacobus Cujacius, Petrus Pithoeus, Antonius Schultingius, magna nomina! quibus curae fuit, lacinias colligere, vulneribus mederi, ac, quidquid praeclarae eruditionis thesauri supeditant, in ornamentum illorum conferre. Haec igitur dum Patrum praeceptis assidua lectione pervolvam, hic, illic, ut fieri solet, substitit animus, dubiusque de verborum sanitate, haesit: jure, an injuria, celebri loco, quem judicii publici fortunae subjicere venio, experiar.

Ex Ulpiani Regulis *tit. 7. §. 4.* talia exhibet Clarissimus Schultingius: *In potestate*

parentum sunt etiam ii liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto matrimonio inter dispares conditione personas: nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam, quae dedititiorum numero est, quasi per ignorantiam uxorem duxerit; sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei, qui dedititiorum numero est, aut etiam si Latino ex lege Ælia Sentia nupta fuerit, causa probata, civitas redditur, tam liberis, quam parentibus, praeter eos, qui dedititiorum numero sunt: & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

Edicto experiundum censet Viregregius, quod Compilatoris maleficio locum occupaverit haec paragraphus, ipsi nullo jure competentem. titulus enim inscribitur *De jure donationum inter virum & uxorem*, quae materia prorsus diversa est a patria potestate. Profecto, quin Ulpianus integra scripta in plures diviserit titulos, quam hodie in lacris mutilisque fragmentis apparent, non intercedo: sed rerum si considero nexum, aliorumque Auctorum reliquias si confero, probabile mihi redditur, verba, de quibus agimus, ab ipso Jurisconsulto huic titulo fuisse adjecta; quod igitur paucis demonstrare conabor. Veterum monumenta diligenter exploranti, & instituti rationes perscrutanti, facile apparebit, in hisce regulis eundem fere ordinem observasse Domitium,

quo Cajus, Marcianus, ac deinceps Tribonianus per suas progressi sunt Institutiones; & praemissis, quae jus spectant, generalioribus, ad homines transiisse, quorum causa omne jus constitutum est. Illos primo loco consideravit ratione status; deinde *tit. 4.* respectu potestatis. Quinam in potestate patria sint, incepit exponere *tit. 5. §. 1.* nimirum liberi, ex justo matrimonio nati. Hac occasione egit de nuptiis §. 2. & *seqq.* de dotibus *Tit. 6.* de donationibus inter virum & uxorem, *Tit. 7. §. 1.* de divortiis & quae divortia comitantur, §. 2. & 3. his autem absolutis, priusquam ad alterum patriae potestatis acquirendae modum, adoptionem pergat, jungit casum singularem, quo liberi, quamvis illegitime nati, ob supervenientem juris dispositionem in potestate patris constituuntur. Idem praestitit Tribonianus, cum titulo *De nuptiis* adjece- rit paragraphum ultimam, ubi, Imperatoris jussu *Constit. de confirmat. Digest. ad Senat. & omn. popul. §. 11.* pro jure antiquo, legitimationem ex novis Constantini, Theodosii & Justiniani legibus substituit. Denique, si verba perpendamus, quae nunc apud Cajum *lib. 1. Instit. tit. 4. §. 9.* finalia leguntur, non levem produnt suspicionem, ipsum quoque similia cum Ulpiano addidisse, ab Aniano truncata; quod etiam Cujacio

cio *lib. 15. Observat. cap. 13.* suboluisse videtur.

Hac difficultate submota, Jurisconsulti verba aggrediar. *In potestate* ait, *parentum sunt etiam ii liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto matrimonio &c.* Diu est, quod ista periodus scrupulum mihi creaverit, consideranti, quid hic probatum veniat. Si litteris fidem habeamus, causa liberorum erit: verum si juris rationem, legum Prudentes si in consilium vocemus, docebunt erroris causam examinari, parentes nempe an justam habuerint. Haec Pauli sententia est *lib. 4. Sentent. tit. 8. §. 7. Post mortem patris natus, vel ab hostibus reversus, aut ex primo secundoque mancipio manumissus, cujusve ERRORIS CAUSA PROBATA, licet non fuerint in potestate, sui tamen patri heredes efficiuntur.* Paulo ad stipulatur Cajus *lib. 3. Instit.* unde verba quaedam exstant in *Collat. leg. Mosaic. & Rom. tit. 16. §. 2.* Idem juris est de his, quorum nomine (ita restituit Pithoeus) ex lege *Ælia Sentia*, vel ex *Senatusconsulto post mortem patris causa probata in potestate ejus futuri essent.* Viden' non liberorum causam probari, sed eorum nomine, si nempe parentes e vivis decesserint, causam erroris? Immo, parentum causa in primis verti, ipse indicat Ulpianus, quando in fine nostrae

132 OBSERVATIONUM

paragraphi subjicit : *causa probata civitas*
redditur tam liberis QUAM PARENTI-
BUS. Si liberorum tantummodo res aga-
 tur ; nil , nisi illorum causa , probetur ;
 unde parentibus , & quidem primo loco ,
 civitas ? Miror , Cujacium , qui *l. c.* horum
 pleraque expendit , pugnam non sensisse !
 Nisi omnes consentirent editiones , quovis
 pignore contenderem , subesse peccatum ,
 atque Ulpianum scripsisse , *quorum cau-*
sa probatum est per errorem contractum ma-
trimonium &c. Plurimum equidem apud
 me valet codicum auctoritas : sed hanc si
 unquam deferere licet , licet eo casu , quo
 certissimae juris regulae in contrarium abire
 jubent , & Criticorum sancti servantur ca-
 nones. Ad hosce quod attinet , in fine vo-
 cum multa commisisse librarios , observant
 quotquot libris emendandis manum admo-
 verunt. Causa aberrandi saepissime fuit o-
 missio temonis , seu lineae superscriptae ,
 qua veteres fere omnes usi fuere ; etiam co-
 dicis Ethrusci librarius , uti Taurellus in
 praefatione monuit. Potest & alia erroris
 origo animo deprehendi , probabilis aeque ,
 ac forte vera. Videbant in sequentibus ac
 alibi causae probatae mentionem fecisse Ul-
 pianum ; ideoque vel amanuenses , vel cor-
 rector , hoc quoque loco eam intrudere au-
 si fuerunt ; non attendentes , agi de casu ,
 quo

quo parentes etiamnum inter vivos degant, & proinde propriam ipsi causam probare debeant. Hoc genus vitia omnium auctorum scripta infestasse, nemini, litterarum non plane ignaro, latere potest. Unicum dabo exemplum, quod laudatus modo Florentinus librarius, accuratissimus caeteroquin, praebuit apud Æmilium Macrum *l. ult. D. de in integr. restit.* ubi, cum bis occurreret vocabulum Reipublicae, etiam tertio repetiit in verbis: *nihilominus in integrum contra rempublicam restituuntur.* Ravardus quidem *lib. 5. Varior. cap. 18.* emendat, *contra rem public.* id est, *rem publicatam*: sed verissima est, & Cujacii *Comment. ad b. l. Antonii Fabri Rational. Bachovii ad τὰ πρῶτα* aliorumque suffragiis probata, Goveani conjectura, qui *lib. 1. Lektion. cap. 43.* reposuit, *contra rem judicatam.* Oportet tamen ut perantiquum sit peccatum, quandoquidem in Basilicis jam apparet *lib. 10. tit. 1. cap. 8.* Verum haec obiter, ne crisis truculenta audiat: ad rem ipsam trans-eamus.

Liberorum apud Romanos maximum fuisse favorem, ut amplissimis probem testimoniis, nemo, opinor, desiderabit. Liberi unus matrimonii finis erant; unde formula, *liberorum quaerendorum causa*, quam erudite illustrat Desiderius Heraldus

Observat. ad Arnob. lib. 7. p. m. 217. Hincque tot solemnia introducta fuerunt, exposita a Clarissimo Meursio *De puerper. cap. 1.* Sed quid multis? utramque paginam faciunt verba Hadriani *l. 7. §. ult. D. de bon. damnat. Favorabilem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit, cum ampliari imperium hominum adjectione potius, quam pecuniarum copia malim.* Igitur per varias species Marcus Vertranius Maurus libro singulari, quem *De jure liberorum* conscripsit. Plura quoque congesserunt doctissimi Interpretes ad Ulpianum nostrum *tit. 14. cum seqq.* & Jacobus Gothofredus *ad tit. Cod. Theod. de jure liberor.* quae omnia, brevitatis ergo, praetermittam. Inter cetera autem constat, matrimonium, alioquin invalidum, ob liberos saepius fuisse confirmatum, & legis beneficio vires accepisse. Huc referri video nobile Marci & Veri rescriptum, quod Compilatores *l. 57. §. 1. D. de rit. nuptiar.* protulerunt, & apud Interpretes valde celebratum est: verum si omnia rite perpendam, illorum potius accedo sententiae, qui dubitant, an istoc matrimonium ab Imperatoribus probatum fuerit. Nec tamen utor ea ratione, quae Viros eruditissimos movere potuit, incestas nempe nuptias non confirmari, ut iidem rescribunt Imperatores *l. 38. §. 6. D. ad leg. Jul. de adulter.* & pluri-

pluribus exsequitur Zacharias Huberus, Vir clarissimus, *De casib. enucleat. quaest. 2. cap. 3.* didici enim, non omnem incestum apud Romanos eodem loco fuisse; & nuptias quidem cum avunculo a tempore Claudii usque ad Anastasii imperium saepe pro legitimis habitas *l. ult. C. de incest. nupt.* Moveor ingeniosa conjectura, quam Clarissimus Westenbergius aliquando proposuit, alterum conjugem, maritum Flaviae Tertullae, antequam libellus Imperatoribus offerretur, diem obiisse supremum. Melius igitur quadrat exemplum illustre, quod ipse Justinianus edidit *Novell. 139.* ubi nuptias incolarum pagi Syndios, nec non Hebraeorum in Tyro insula, illicite contractas, firmat; motus, quod nonnulli ex iis *filiorum patres* essent, ac propterea cum lacrymis supplicassent, ut tam uxores retinere, quam, qui ex ipsis procreati essent, filios successores habere liceret.

Ab hisce, & quae similia produci possunt, color forte ac species emendationi accedent: sed graviora adsunt, atque ex ipsis desumta juris principiis, quae emendationem efflagitant. Affirmat Domitius, liberos, de quibus agimus, *in potestate parentum* constitui. Probatum igitur si dederim, nullos, (de adoptione non loquor, utpote ab hac quaestione aliena) in potestate paren-

tum esse liberos, nisi intervenientibus justis nuptiis qui procreati sint, nonne clarius erit luce meridiana, matrimonium calu proposito vires sortiri? Justas nuptias, ut hoc verbo moneam, intelligo, vel ab initio legitime contractas, vel singulari legis beneficio confirmatas. Quemnam autem mihi invoco testem, magis idoneum Imperatore Justiniano, aut Jurisconsultorum coryphaeo, Ulpiano? Sed horum uterque vel jurato deponet, in potestate nostra eos tantum liberos esse, *quos ex justis nuptiis procreaverimus. pr. Inst. de patr. potest. & l. 4. D. de his qui sui vel al. jur.* Ad hunc effectum non sufficit, & parentibus & liberis jus civitatis datum fuisse; nisi matrimonium sit, liberi *in potestate patris non sunt, sed tales sunt, quantum ad patriam potestatem pertinet, quales sunt ii, quos mater vulgo acceperit. §. 12. Inst. de nupt.* Aberrant vehementer, qui tantum beneficii hic versari censent, ut probabile non sit, Ulpianum de eo regulam proposuisse: exemplis enim, quae subjicit Auctor, apparet, de nuptiis cum Latino aut peregrino contractis agi; ast de iisdem concepit regulam *tit. 5. §. 4. Connubium habent cives Romani — — cum Latinis & peregrinis ita, si concessum sit.* Equidem mutatio juris antiqui, ab Antonino primum inchoata, qui omnibus in orbe Romano

mano ingenuis jus civitatis dedit; deinde a Justiniano peracta, quando liberos omnes ingenuos declaravit, sublati Latinorum ac dedititiorum differentiis; in causa est, quod hodie veterum constitutiones desideremus. Caeterum, & in legibus, & apud Auctores exteros, plurima deprehendi possunt vestigia, e quibus manifestum redditur, ipsis, qui civitatem accipiebant, ut liberos haberent in potestate, opus fuisse matrimonio, civili jure confirmato. Exstitit apud eminentissimum Cardinalem Barberinum tabula aenea, cui insculpta fuere nomina militum veteranorum, quos Imperator Vespasianus civitate donavit. Integram depinxit Sponius *Miscell. erudit. pag. 245.* exhibet quoque Gruterus *pag. DLXXXIII. num. 1.* a quibus, quae ad propositam inprimis faciunt quaestionem, pauca mutuabor verba, oculisque subjiciam:

I P S I S. L I

B E R I S. P O S T E R I S Q U E. E O R U M. C I -
V I T A T E M. D E D I T. E T C O N N U B I U M.
C U M. U X O R I B U S. Q U A S. T U N C. H A -
B U I S S E N T. C U M. E S T. C I V I T A S. I S.
D A T A.

Ecce liberi acque ac parentes accipiunt civitatem; & nihilominus concedit Imperator jus

connubii cum uxoribus, quas re vera matrimonio sibi junctas haberent. quem in finem; nisi ut liberi etiam lege Romana in potestate patrum essent? Immo tantae necessitatis fuit, de connubio addi, ut haec verba in formulam abiisse videantur; nam in omnibus, quae de Principum erga milites emeritos liberalitate existant, monumentis reperiuntur. vid. *pag. DLXXIV.* magni Operis *num. 6. pag. DLXXV. num. 1. &*, qui plura notavit loca, clarissimus Schultingius *ad Ulpian. tit. 5. §. 3. num. 4.* Jurisperitorum fragmenta si respicias, de manumissis vindicta testatur idem Ulpianus *l. ult. D. de adoption.* ipsos etiam, quando liberos, in servitute quaesitos, in potestate habere cupiunt, beneficio Principis indigere, quo nempe matrimonium confirmat. Absque hoc sit, naturales vocantur; &, quamvis libertatem simul cum parentibus acceperint, ipsis tamen neque sui heredes, neque liberi legitimi habentur. Ejusmodi liberorum naturalium meminit Claudius *l. 88. §. 12. D. de legat. II.* & Jurisconsulti passim. meminit etiam lapis apud Gruterum *pag. DCCCLII. num. 10.*

D. M.

AGABRORIUS. FELIX.

VIVOS. SIBI. FECIT. ET

MIN-

MINDIAE. EPITEUSI.
 CONJUGI. KARISS. ET
 INCOMPARABILI.
 CLAUDIANAE.
 FILIAE. NATURALI.

Alia testimonia adducit Marcus Vertranius Maurus *De jur. liberor. cap. 43.* Verum de ipsa lege ultima acris inter Eruditos contentio fuit, & nondum sublata est difficultas. Eridis pomum injecisse videtur Glossa, quae duplicem proponit expositionem, & secundum eam Interpretes in duas abire fecit partes. Alteram, meaque opinione veriore, sententiam tuetur Janus *ad d. §. 13. Inst. de nupt.* alteram defendunt Corasius, Bachovius, aliique, qui arrogationem per rescriptum Principis requirunt, idque colligunt ex titulo, sub quo Ulpiani verba retulerunt Architecti. Sed quis mihi sponsor satis idoneus erit, arrogationem per rescriptum Principis Ulpiani tempore jam in usu fuisse? Absit dicto invidia: plurimi facio, immo veneror viros eruditissimos, qui sese interposuere; sed ipse Domitius *tit. 8. §. 2. & 5.* ejus solummodo meminit, quae per populum fiebat. & ita Cajus *lib. 2. Inst. tit. 3. §. 3.* ita quoque Gellius *lib. 5. cap. 19.* Alia quidem hodie leguntur apud eundem Cajum *l. 2. D. de adoption.* sed profecto Ca-
 jus

jus non est Cajus, si haec verba genuina. Agnosco lubens, vix esse in arte legitima difficiliorem tractatum eo, qui de Triboniani emblematis agit; quemque ideo invitatus ac pertimide tangam. Accuratam enim non tantum sermonis Latii desiderat peritiam, ejusque aetates ut dignoscantur; verum nemo competens sedebit iudex, nisi qui hisce dotibus profundam adjunxerit juris cognitionem, progressus scientiae per tempora qui dignoscere valeat, &, quod maximum est, cujusque Jurisconsulti genium sibi habeat perspectum; quae omnia juvenis non sunt. Ipse Wissenbachius, pro-cax alioquin ingenium, famae suae apud limati judicii Viros melius consuluisse, si in domesticos usus reservasset *Triboniani emblemata*, quae juvenili calore, nondum rude donatus, in lucem emisit: quamvis in hoc sibi praejudicium prudens valde curaverit, quod nihil fere de suo addiderit, sed aliorum cogitata, suppresso, vel laudato, prout incidebat, nomine, collegerit atque exhibuerit. Venia igitur ab iis, quorum hac de re notio est, impetrata, paucis tantum moneam, vel ipsum contextum l. 2. alienam prodere manum. Taurellus ita exhibet: *Generalis enim adoptio duobus modis fit: aut Principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos,*
qui

qui sui juris sunt. quae species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is, qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Quis fando audivit, ad arrogationem, rescripto Principis faciendam, hisce opus esse interrogationibus? Contra, novimus omnes, apud Populum in comitiis eas fuisse frequentatas: manifesto indicio, de istac adoptandi specie egisse Jurisconsultum; & Tribonianum, populi vocabulo in principis mutato, vesti obsoletae novum assuisse pannum. Rectissime monuit clarissimus Schultingius *ad Ulpian. d. tit. 8. §. 2.* arrogationes, coram Populo faciendas, nunquam fuisse abrogatas; sed sensim, omnibus in Imperatorem collatis, exolevisse. Nimirum haec fuit Principum astutia, ut veteris Reipublicae, quam scelere occupatam tenebant, speciem stulto praeberent populo; &, comitiis ad Senatum translatis, pleraque in Senatu eodem modo peragi curarent, quo, libertate integra, in campo Martio peracta fuere. Protuli alias exemplum Aureliani, qui ab Imperatore Valentiniano lege adoptatus dicitur, cum tamen res omnis in Senatu finem acceperit. & hoc genus plurima apud rei Romanae scriptores observari possunt. Ast quid si concedam, vixisse

guisse jam hunc adoptandi modum? ideo-
 ne constabit, ad eam respexisse Ulpianum,
 cujus nullam, neque hic, neque alibi, men-
 tionem fecit? Lubricum certe argumentum
 est, quod ex tituli inscriptione conficitur,
 quando aliis apparet indiculis, quatenus i-
 psius Jurisconsulti sententia fuerit. Eam au-
 tem investigavit Jacobus Gothofredus *Com-
 ment. ad l. 208. D. de reg. jur.* & clarissime
 ostendit, de jure decimarum, seu solidi ca-
 piendi inter conjuges, quod lex Papia pa-
 rentibus ob liberos tribuebat, egisse Ulpia-
 num; atque hac occasione disceptasse, qui-
 nam liberorum nomine veniant. Denique
 si alios invocemus Auctores, nihil, nisi
 Principis dispositionem, requirit Plinius *lib.*
10. Epistol. 6. quando, liberis Chrysippi ci-
 vitem petens, notanter addit, *ita, ut in*
patris potestate sint. Etiam quae Plinii mens
 sit, disputant clarissimus Rycquius *ad Tacit.*
lib. 1. Histor. cap. 78. & Illustris Spanhe-
 mius *Orb. Roman. exercit. 2. cap. 23.* sed
 omnia erunt tranquilla, si dicamus, Caeci-
 lium rogasse, ut Imperator sua auctoritate
 contubernio, quod inter serviles conditione
 personas intercedit, vim tribuat matrimo-
 nii; qui unicus liberos in potestate consti-
 tuendi modus est. Hujus quoque beneficii
 meminit Hieronymus *epistol. ad Oceanum:*
Multos videmus ob nimiam paupertatem uxorum
rum

rum sarcinam declinare, & ancillas suas habere pro uxoribus, susceptosque ex his liberos colere ut proprios. qui, si forte ditati ab Imperatore stolam illius meruerint, confestim Apostolo colla submittent, & inviti inter uxores eas recipere cogentur. Si autem principale rescriptum eadem tenuitas impetrare non potuerit, cum Romanis legibus scita Ecclesiae mutabuntur. Quod alii dicunt, matrimonium ab Imperatore comprobari, pro seculi huius elegantissimis vocat, stolam ab Imperatore meruere: nec ita absurde, cum, Festi auctoritate, Matronas appellarent, quibus stolas habendi jus erat. Est tamen, qui, pro stolam, restituit epistolam, Heraldus in not. ad lib. 1. Rer. quotid. cap. 4. num. 10. sed nihil mutandum esse, docet Quintilianus Declamat. 342. Hanc igitur, de qua quaeritur, dico voluntate tua esse in libertate. Hoc quomodo probo? quo uno probari potest; & vidente te, & spectante habitu matronae fuit. An majus in hoc putamus esse momentum, ut circumverteres mancipium, quam si habitum dederis, stolam dederis? Pro ut circumverteres, dextre emendavit Marcilius ad Pers. sat. 5. vers. 75. si circumverteris; quod sensus exposcit. Vis autem argumenti talis est: Si libera sit, quam dominus manumisit; multo magis, quam ut honestam, ut ingenuam, incedere patitur. Sed quonam indicio

dicio probabitur, pro ingenua agnovisse?
 stolam misit, habitum matronae. Idem i-
 gitur ab Imperatore postularunt, qui ancil-
 las loco uxorum habebant; eoque beneficio
 impetrato, quas caeteroquin neglexissent,
 vel inviti inter uxores recipere debuerunt,
 ne legis Juliae poenam incurrerent. Abie-
 runt quidem ab hoc rigore Principes poste-
 riores, varios legitimandi modos excogitan-
 tes; sed, quod observari meretur, qui pri-
 mus omnium hanc viam ingressus est, Con-
 stantinus, nuptias agnovit, quibus unice
 liberi in potestate parentum constituentur.
 Ex ipsius mente est, quod Justinianus de li-
 beris, e concubina natis, pronunciet, *mox*
 POSTQUAM NUPTIAE CUM MATRI-
 BUS EORUM FUERINT CELEBRA-
 TAE *suos patri & in potestate fieri. l. 5. C.*
de natural. lib. Alia, eaque plura, compen-
 dii ergo praetermittam; modo, quae sola
 sufficere possunt, Livii verba e *lib. 38. cap.*
36. apposuerim. Petierunt, uti sibi cives
Romanos ducere uxores liceret; & si qui prius
duxissent, ut habere eas; & ante eum diem
nati, uti justis sibi liberi heredesque essent: u-
traque res impetrata. En quoque Campani,
 qui jam civitate gaudebant, petunt, ma-
 trimonia, gentium jure contracta, civili e-
 tiam lege comprobari: quem in finem?
 Scilicet, *ut ante eum diem nati justis sibi li-*
beri

berī heredesque essent, quod bene observavit laudatus modo Heraldus *lib. 2. De rer. judicat. auctor. cap. 17. num. 6.* Nunc repetere debeo, quam supra monui observandam esse, distinctionem inter casus diversos. Ex modo prolatis apparet, parentibus eam solummodo curam fuisse, ut liberos sibi heredes haberent, ideoque petiisse, ut in potestate constituerentur. Quid autem si e vivis decesserint? eone casu ab hereditate perpetuo excludentur liberi? Minime gentium: eundem effectum sortiuntur, *licet in potestate parentum non fuerint*, teste Paulo *lib. 4. Sentent. tit. 8. §. 7.* Quaenam igitur differentiae ratio? nimirum, quam Doctores concipiunt, regula, *dum ordinarium superest, extraordinario locum praecludi.* Si parentes supersint, curent, ut matrimonium vires capiat, qui justus liberos in potestate constituendi modus est: verum ipsis e medio sublatis, ex aequitate succurrunt leges, & liberis opitulantur, tanquam iis, qui, si per fata liceret, *in potestate parentum futuri essent*, uti diserte affirmat Cajus l. supra l. Addefis Brissonium *De Jur. connubior. pag. 1053. Thes. Graev. &*, qui plura dabit, Spanhemium *d. exercit. 2. cap. 22.* Quid mea sententia ferat, exposui: jus arbitriumque sit penes Doctos.

Sequitur apud Ulpianum: *inter dispares*

conditione personas. Ita primus edidit Charondas; nec intercedo, hoc modo legatur, *an inter disparis conditionis personas*, quod Cujacius in notis malebat, & magis stylum hujus fragmenti sapere videtur. De conjugio impari operae pretium fuerit, quaedam moeri. Video enim Jacobum Gothofredum vapulare, quod omnes nuptias, contra legem Papiam Poppaeam contractas, *impares* vocet: video clarissimum Schultingium in partes vocari, qui Gothofredum eo nomine notasset; & asseri, illud tantummodo impar audiisse matrimonium, quo major quinquagenaria minori sexagenario nupserit. Verum, quod pace Viri egregii, & adhibita, quam praeclaris meritis debemus, reverentia dixerim, nec Gothofredus, quae ei imputantur, unquam prodidit: nec Schultingius hac de causa notavit Gothofredum; ipsa denique sententia a vero videtur aliena. Gothofredus docet, nuptias impares aequali & justo opponi conjugio. Schultingius notat Gothofredum, quod caput legis Juliae conceperit, *Si quis, sciens, dolo malo, contra hanc legem, impares, ut supra dictum, nuptias contraxerit &c.* quale caput Veterum nullus prodidit. Ad rem autem quod attinet, fateor quidem, e Senatusconsulto Calvisiano (ita scribendum esse ante Perizonium docuerat Augustinus)

impar

impar vocari matrimonium, si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, testibus Ulpiano *tit. 16. §. 4.* & Justiniano *l. 12. C. de legitim. hered.* Sed extra hanc constitutionem alias quoque nuptias impares cluere, monet idem Schultingius, variisque probat exemplis, a Gothofredo similiter allatis; quibus ex nostro Ulpiani loco matrimonium, inter civem Romanam & Latinam aut peregrinam contractum, addi potest. Et frustra obnititur, qui, pro *impares* apud Apulejum *lib. 6. Metamorph. p. m. 177. impuberes* restituit; quamvis sequentia, & *patri non consentiente facta*, correctioni favere videantur: nam nihil mutandum esse, docet ipse Apulejus, quando *p. m. 183. Jovem* inducit, Veneri in hunc modum respondentem: *Jam faxo nuptias, non impares, sed legitimas, & juri civili congruas.* Ac, ne huic Auctori jus suffragii deneges, Imperatores quoque Theodosius & Valentinianus *conjugium inaequale* vocant omnem conjunctionem, quae extra nuptias est *l. 3. C. de natural. lib.* Idem Principes ad legitimum quodcunque matrimonium desiderant, ut inter *pares honestate personas* contrahatur *l. 22. C. de nupt.* Sed, ne plura congeram, quae omni litigio viam praeccludunt, verba Boethii in *Topic. Cicer. lib. 2.* adscribo. *Illud quoque videndum est, quod ex*

impari matrimonio suscepti, non patrem, sed matrem sequuntur. Hic non intelligi nuptias, secundum Senatusconsultum impares, quivis perspicit; nam e tali conjugio liberos procreari, etsi naturae vires non excedit, bimembri tamen hoc monstrum puero, vel foetae comparo mulae.

Regula generali proposita, transit Jurisconsultus ad casus, quibus ea sibi locum vindicat: *Nam seu civis Romanus Latinam aut peregrinam, vel eam, quae dedititiorum numero est, quasi per ignorantiam uxorem duxerit.* Ad haec verba nihil habeo, quo Lectorem morer: omnem difficultatem sustulerunt Petrus Faber, & Ant. Schultingius, Viri praeclari. Tantum suadeo, ut conferatur *tit. 5. §. 8.* & quae ibi notavit idem Schultingius.

Pergit autem Domitius: *sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei, qui dedititiorum numero est, aut etiam si Latino ex lege Aelia Sentia nupta fuerit, causa probata, civitas redditur, tam liberis, quam parentibus.* Hoc modo in omnibus, quas consulere potui, editionibus legitur: sed recte vidit Petrus Pithoeus, quaedam loco suo mota esse, eaque probante Cujacio, ita restituit: *aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia, causa probata, civitas redditur* &c. Verba denuo adposui, ut paulo aliter,

ac vulgo leguntur, distinguerem; quod infra usum habebit. De prohibito cum Latinis peregrinisque conjugio, cujus hic meminit Ulpianus, multa congerere, animus non est; describendo enim trita sunt. Procul dubio hanc quoque dispositionem a Graecis acceperunt Romani; Athenis enim sub gravi poena vetitum fuisse, ne civis Atticus peregrinam uxorem duceret, aut civis Attica peregrino nuberet, justis probaverunt auctoritatibus Johannes Meursius *Them. Attic. lib. 2. cap. 6.* Ubbo Emmius *append. De republ. Attic. pag. 408. Thes. Gronov. & Heraldus lib. 2. De rer. judicat. auctor. cap. 14. num. 4.* Verum haec missa facio: graviora sunt, quae nos morantur. Qui, quaeso, fieri potuit, ut tali conjugio nati non gaudeant jure civitatis, cum, teste eodem Ulpiano *l. 24. D. de stat. homin.* naturae lex sit, *ut, qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur?* Immo illorum sententiam, qui beneficium, a Magno Pompejo Ponticis datum, *ut, qui pontica matre natus esset, Ponticus esset*, ita explicabant, quasi ad solos vulgo quaesitos pertineret, alienam a ratione pronunciat *l. 1. §. 2. D. ad municipal* additque, *non debuisse caveri, ut vulgo quaesitus matris conditionem sequeretur; quam enim alias hic originem habet?* Sane ita est, si scilicet juris Romani principia spe-

stemus, ut optime monuit optimus mortali-
 um, Grotius *Flor. spars. ad d. l. 24.* Sed
 addit ibidem Jurisconsultus, *nisi lex specia-*
lis aliud inducit. Ejusmodi legem casu, de
 quo agimus, intercessisse, dudum suspicati
 sunt Viri egregii. Et, ad peregrinos quod
 attinet, in promptu est lex Mensia, quae ex
 alterutro peregrino natum deterioris paren-
 tis conditionem sequi jubet, auctore Ulpia-
 no *tit. 5. §. 8.* eamque *d. l. 24.* per legem
 specialem intelligunt Hotmannus *lib. 1. An-*
tiquit. part. 1. in Mensia. Balduinus *Not. ad*
d. l. 24. aliique. Verum de Latinis altum
 apud Auctores silentium est; idque permo-
 vit Cujacium *ad Ulpian. tit. 3. §. 3.* movit
 Gravinam *De legib. & Senatusc. §. 23.* a-
 liosque viros; doctrinae gloria florentissi-
 mos, ut, lege Mensia de Latinis quoque
 comprehensum fuisse, statuerent. Ausus
 tamen est M. Vertranius Maurus *De jure*
liberor. cap. 7. Cujacio sese opponere, ac
 contendere, Mensia rogatione tantum de
 peregrinis actum fuisse: cui opinioni vel ex
 eo color accedit, quod ipse Vir maximus,
 cum Observationum librum decimum quar-
 tum conderet, eandem fovisse videatur sen-
 tentiam, capite enim decimo tertio restrin-
 git legem Mensiam ad peregrinos. Quod
 res est, dicam; neuter firmo nititur talo:
 estque haec quaestio indaginis difficillimae,
 nam

nam legis istius an ulpianam; praeter hunc locum, meminerint Veteres, nescio. Et quid scirem ego! nescit, qui omnibus, in hoc stadio defudantibus, palmam praeripuit, Antonius Augustinus, ac candide fatetur, praeter Ulpiani verba, nihil amplius de hac lege se accepisse. Ipsum etiam nomen eidem Antistiti in discrimen venit, dubitatque, *Mensia* vocari debeat, an vero *Messia*. & sane *Messia* gens inter Romanas dignitatibus conspicua fuit; e contrario *Mensiorum*, aut nulla, aut obscura admodum exstat memoria. Augustinum autem vel describunt Interpretes, vel integram legem *Mensiam* omittunt, uti Aymarus Rivallius, Valentinus Forsterus, aliique. Si tamen ad discessionem venire debeat, donec certiora didicerim, pedibus in sententiam Verriani abeundum existimo; stantque ab hac parte Briffonius *De iur. connub. p. m. 1053.* & Bachovius *ad τὰ πρώτα pag. 189.* Non equidem nego, peregrinorum appellatione aliquando Latinos quoque venire; sed tantum abest, iis, qui accurate loquuntur, perpetuo confundi, ut, post legem Juliam, *civis ex Latio* mentionem fecerit Salustius *De bell. Jugurth. cap. 69.* & legum monumenta si spectemus, discernuntur saepius. *Peregrinus manumittens*, ait Jurisconsultus, cujus fragmenta Clarissimus Schultingius

Jurisprud. ante Justin. p. 806. exhibuit, servum non potest Latinum facere : quoniam lex Junia, quae Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos &c. Quid igitur dicemus ; nam, quod Mensia lege circa peregrinos, alia quoque sanctione respectu Latinorum fuisse constitutum, exigit juris ratio ? Si conjecturis venia detur, mihi sedet, legem Æliam Sentiam duram hanc conditionem Latinis aeque ac Dedititiis peperisse. Satiata caedibus crudelitate, & regnandi cupidine rerum summis expleta, ea unice cura occupaverat Octavium Augustum, ut civitatem, suo Caesarisque scelere exhaustam, ad pristinum reduceret vigorem : idque non colluvie hominum, undique invocata, sed ingenuis civibus. Alterum ipse efficere conatus est per legem Juliam de maritandis ordinibus : alterum facilius obtinuit lege Ælia Sentia, lata eodem anno, quo Juliam condidit Imperator. Severissima haec rogatio non tantum manumittendi liberrimae facultati frena injecit, sed & manumissos non uno modo a civitate arcebat, excogitatis dedititiorum Latinorumque differentiis : quorum illi ad civitatem aspirare omnino non poterant ; hisce autem difficiliorem reddidit viam, ademitque potestatem, qua antea gaudebant, civitatem Romanam certis modis adipiscendi. Verum haec omnia, tanto moli-

molimine acta, nullius fuissent momenti, si ex impari conjugio cives Romani nascituri forent. Quiritibus enim a nuptiis abhorrentibus, quid Latinis Dedititiisve facilius fuisset, quam civis Romanae matrimonium assequi; nisi ex eo tantum malorum in liberos quoque redundasset? Notum est, qua cura togati Patres id egerint, & ne durissimis quidem sanctionibus peregerint, servili conjunctione ut matronae abstinerent. Hinc procax ancilla apud Satyricum *cap. 126. Ego adhuc servo nunquam succubui; nec hoc Dii sinant, ut amplexus meos in crucem mittam. Viderint matronae, quae flagellorum vestigia osculantur.* Flagrante igitur isthac discordi cupidine, insurgit lex Ælia, utque Civitas servaretur intaminata, poenas proposuit in eos, qui tali impari matrimonio se junxissent, nempe liberos deterioris parentis conditionem secuturos fore. Prudentissima sanctio! cum saepius observatum sit, illos, qui seque suaque, praecipitante libidine, pessum darent, solo liberorum respectu revocatos fuisse, quando & hocce secum se perdere sentiebant. Per hunc naturae intuitum mulieres splendidioris gradus monere voluerunt Imperatores Gratianus, Valentinianus & Theodosius, ne complexibus monetarii inhaerendum putarent, quin scirent, se & liberis praejudicaturas, & ejus conditio-

*ni esse neſtendas. l. 10. Cod. Theod. de murileg. Eandem quoque viam ingreſſi fuerant pater Valentinianus cum Valente l. 3. eod. Inge-
nuæ mulieres, quæ ſe gynæciariis ſociaverint,
ſi, conventæ denunciatione ſolemni, ſplendo-
rem generis contuberniorum vilitati præferre
noluerint, ſuorum maritorum conditione tenean-
tur. Alia ſuppeditat Clariffimus Schultingius
ad Ulpian. tit. 5. § 8. num. 18. quæ vidiffe ju-
vabit. Sed fortiffimum huic ſuſpicioni ar-
gumentum præbent ipſa Ulpiani verba.
Conſtat inter omnes, Æliam legem odio
ſemper habuiſſe Romanos, utpote libertati
inimicam. Huic igitur ſanctioni qui con-
venit, de rigore juris, jam ante obtinen-
tis, relaxare? quod caſu, de quo agimus,
egregie feciſſet, tam liberis, quam paren-
tibus, civitatem reddens, lege Menſia a-
demptam. Nonne propius vero videtur,
poenam inducentem excepiſſe caſum erro-
ris; ejusque cauſa probata, reddidiſſe civi-
tatem, quam ipſa generali ſanctione ademe-
rat?*

De cauſæ probatione, deque conſilio,
ne actum agere videar, nil addam. Paucis
inquiram, quid ſibi velit Jurisconſultus,
quando dicit, *civitas redditur*? Magno Cu-
jacio *ſi redditur* idem valet quod *datur*; eo-
que ſenſu hoc vocabulum apud alios quoque
Auctores legi, notat Salmaſius ad Spartian.

Ha-

Hadrian. cap. 2. Hic tamen propria significatione accipi, malo; nam, ignorantes cum alterutro conjugum non esse jus conubii, vixerunt tanquam cives, donec, errore detecto, Quiritium privilegiis exciderint: quae cum implorato legis auxilio recuperent, accurate dicitur, civitas *reddi*.

Superfunt finalia; sed quae scrupulum injiciunt, & quidem gravissimum. Ita se habent: *Praeter eos, qui dedititiorum numero sunt: & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.* Quid audio! ei, qui dedititiorum numero est, denegatur civitas; & ipse habet liberos in potestate? Adeone verum est, quod Caesar Justinianus affirmat, jus potestatis *proprium esse civium Romanorum*? Jure igitur merito vapulet Conano *lib. 2. Comment. cap. 13. num. 2.* Sed salva res est: non ea mens Ulpiani, quae primo intuitu videtur. Jam usui venit distinctio, quam supra monui, servandam esse, quamque mox probare conatus sum; nimirum e lege *Ælia Sentia*, si proprie loqui velimus, non tam causam probari, quam, probata causa, civitatem reddi. Quibus autem? omnibus, & Latinis, & peregrinis; tamque liberis, quam parentibus: praeterquam iis, qui dedititiorum numero sunt. Hos cum primus induceret Augustus, & omni modo a civitate arceret, illa etiam, quae Latino aut pere-

peregrino per errorem junctis benigne concedebat, abnegavit conjunctis dedititio. Aintu! unde igitur devenit, quod horum quoque liberi nunc in potestate constituentur? Ulpianus respondet, *ex eo*. Laconice equidem, & forte doctis, quibus, ut dici solet, verbo: me non intelligere, ingenue fateor. Verum an Auctor ipse intelligeret, dubito, nam purum putum librarii est; qui, cum exaratum esset *sc. id est, Senatusconsulto*, litteraeque paulum aufugissent, inde effecit *eo*. Audacter loquor, quod alias in hoc rerum genere nec soleo, nec probo; sed sponsor adest, Cajus *l. supra l. ubi*, adhibita Schultingii emendatione, ita loquitur. *Idem juris est de his, qui, eorum nomine ex lege Ælia Sentia, vel ex Senatusconsulto, post mortem patris causa probata, in potestate ejus futuri essent.* Quaero, cum & Latinis & peregrinis lege Sentia prospectum esset, quibus Senatusconsulto adhuc succurrendum fuerit, nisi dedititis? Quo autem tempore hoc Senatusconsultum conditum sit, certo definire non possum; plurima enim ad hanc legem accessisse, ostendit Cujacius *lib. 15. Observat. cap. 13.* Idem esse, quod occurrit *l. unic. D. de offic. Consul.* sententia est Pithoei; sed de hac lege alia mihi sedet. Hieronymus Aleander *ad Cajum lib. 2. tit. 8. §. 1.* suspicatur, partem esse istius, quod, teste

teste Paulo *l. 16. pr. D. de rit. nuptiar.* Divi Marci orationem excepit: verum hisce sanctionibus an novi aliquid, praeter poenam, constitutum fuerit, difficile dictu est ob ejusdem Pauli testimonium *l. 44. D. eod.* Mea igitur sententia ad illud Senatusconsultum, quod ipse Ulpianus *tit. 3. §. 3.* docuit, auctore Divo Hadriano factum esse, recurri debet: eo enim de rigore legis Aeliae, cui varia detraxerunt Imperatores, relaxatum videtur. Tantum de Ulpiano.

CAPUT OCTAVUM.

Explicata l. 7. D. de jurisdictione.

Affectum mala manu videtur Ulpiani fragmentum, quod exstat *l. 7. D. de jurisdict.* Si quis id, quod jurisdictionis perpetuae causa, non quod prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium; quod popolare est. Haec, inquam, suspecta habent Viri doctissimi, quasi verba, non quod prout res incidit, & quae deinde leguntur, vel in charta vel in alia materia, librariorum beneficio e margine irrepsissent. Auctor suspicionis est Jacobus Cujacius *lib. 21. Observat. cap. 24.* eumque sequuntur Duarenus, &

& Commentatores alii. Prudens tamen monuit Vir summus, discernenda quidem ac notanda, haud removenda esse hujusmodi glossemata: quam cautelam utinam posteriores servassent! Quid autem, si ne glossema quidem hic lateat, sed omnia pisce saniora sint? Seduxit Eruditos, quod verba Praetoris exhiberi censeant; ideoque offendunt ad ea, quae interpretem magis, quam juris conditorem sapiunt. Verum, non ipsius edicti esse, sed Ulpiani, edictum explicantis, vel loquendi formula, *DATUR in eum* &c. ostendit; estque Taurelliano, ac aliis optimae notae exemplaribus, bene observatum. Jurisconsultis non insolens fuisse, ut a Praetorum verbis abirent, & immiscerent, quae expositioni serviant, exemplis probarunt Noodtius *De leg. Aquil. cap. 2.* & Schultingius *ad tit. D. quod. quisq. jur. in alt. stat. §. 2.* quibus addo *l. 1. pr. junct. §. ult. D. de publican.* Et proinde alia quaestio erit, an Magistratus, quem decet strictim & pro imperio loqui, haec verba adhibuerit; alia, num Ulpiano abjudicari debeant: quod ne fiat, intercedit quoque Imperator Leo *lib. 7. Basilic. tit. 3.*

Disputatur autem, quid intelligi debeat per id, quod Domitius *jurisdictionis perpetuae causa* propositum dixit. Multi exaudiunt edictum perpetuum, jussu Imperato-

ris Hadriani conditum. Sed quomodo huic applicaveris, *vel in charta, vel in alia materia propositum?* quae tamen verba, vel ipsis similia, edicto comprehensa fuisse, evincunt Viri egregii, Janus a Costa *ad §. 12. Inst. de action. & Ant. Schultingius ad Paul. lib. 1. Sentent. tit. 13. A. §. 3.* Quanta diligentia Romanos omnia, quae usui esse poterant, ut iudicum sententias, agrorum divisiones, aedificiorum leges, & hoc genus alia memoriae servaverint, loquuntur tabulae aeneae ac lapides, qui inter sepulcra Urbis antiquae hodie dum inveniuntur: & credam, illud, quod omni jurisdictioni norma erat, per partes, periturae chartae insertas, vagasse? aut Ulpianum nescivisse, in qua materia exaratum fuerit? Si regeras, veterum Praetorum edicta tantum congesse Julianum, atque illorum verba adhibuisse; eodem modo, quo Justiniani imperio integrum nobis concinnatum est juris systema: res, ut verum fatear, mihi non adeo liquet; sed quidquid est, nil inde effeceris. nam cui bono retulisset summus legitimae scientiae Auctor nullos in posterum usus habitura; qualia Tribonianus, ipsi haud comparandus, bene omittere scivit? Est, qui Praetorum edicta, ex Cornelia lege perpetua, intelligit, Johannes nempe Corasius *lib. 4. Miscellan. cap. 6.* verum hanc sententiam, etsi magnos

magnos olim invenerit patronos, & inter
 recentiores doctissimo placuerit Perifonio
dissert. De leg. Vocan. pag. 192. profligavit
 funditus Josephus Averranus *lib. 1. Inter-*
pret. jur. cap. 6. num. 18. Rectius igitur lau-
 datus supra Duarenus *lib. 1. Disput. anniverf.*
cap. 48. Pancirolus *lib. 1. Variar. Lection.*
cap. 34. Balduinus *ad b. l. 7.* aliique, di-
 stinguunt inter edicta, quae Praetores, ho-
 norem auspicantes, ut perpetuam obtine-
 rent auctoritatem, proponebant; & illa,
 quae prout res exigeret, puta, si aliquis in
 jus vocari deberet, mittebant. Etiam an-
 te legem Corneliam Magistratum edicta,
 quibus initio anni cives monuerunt, quod
 jus de quaque re dicturi essent, perpetua,
 & perpetuae jurisdictionis causa proposita,
 audivisse, multis testimoniis stabilitum ivit
 illustris Spanhemius *Orb. Roman. exercit. 2.*
cap. 8. Sed nova hinc exoritur quaestio,
 an nempe, postquam Salvii Juliani libello
 nomen perpetui adhaeserat, isque perpetuum
 jus vocari coeperat, in Magistratum de-
 creta amplius convenire potuerit; immo,
 an ab hoc tempore ulla edicti proponendi
 potestas Praetori fuerit? Mea sententia ni-
 hil aliud effecit Julianus, nisi veterum e-
 dicta perpetua in certum quod adegerit or-
 dinem: ejusque diligentiae accessit Princi-
 pis auctoritas, jubentis, ut Magistratus,
 qui

qui quotannis ex edicto tralatitio nova concinnare solebant, ab hoc tempore libellum Juliani sequerentur. Caeterum, ipsa edicendi facultas an, & quo usque, apud sequentes remanserit Praetores, non una adhibenda videtur distinctio. In levioris momenti edictis, quae ad exercendam jurisdictionem necessaria sunt, pristinum obtinuisse morem, nemo fere negat; exstant enim exempla *l. 55. l. 68. l. 70. § seqq. D. de judic. l. 53. §. 1. D. de re judic. l. 6. D. ubi pupill. educ. deb. ac alibi.* Sed ad illa quod attinet, quae perpetuae jurisdictionis causa proposita dicuntur, negant Georgius Frantzkius *ad tit. D. de orig. jur. p. m. 31.* Stephanus *De jurisdiction. lib. 3. cap. 5. num. 22.* Balduinus *Justinian. p. m. 14.* negant alii, post conditum edictum perpetuum ullum hujusmodi edictum proposuisse Praetores. Et facile concedam, corrigendi & adjuvandi juris civilis facultates, quae, teste Papiniano *l. 7. §. 1. D. de justit. § jur.* Praetorum erant, ab hoc tempore iis fuisse ademptas: verum, quae tertia numeratur, supplendi potestatem retinuisse, docet ipsa Hadriani oratio, quae post opus perfectum in Senatu recitata fuit, & interprete Contio, ita sonat: *Siquid, praeter id, quod jam ordinatum est, emerferit, conveniens est, eos, qui in magistratu sunt, illud conari decidere,*

Et remedium imponere secundum eorum, quae
 jam ordinata sunt, imitationem. En verba
 Imperatoris aperta: nec minus clara sunt,
 quae Paulus, loco supra indicato, lib. 1.
 Sentent. tit. 13. A. §. 3. protulit; Is, qui
 album raserit, corruperit, sustulerit, muta-
 verit, quidve aliud, propositum edicendi cau-
 sa, turbaverit, extra ordinem punietur. Re-
 cte hic loci per album intelligetis edictum,
 a Salvio confarcinatum; & per aliud, edicen-
 di causa propositum, edicta Praetorum, quae
 deinceps promulgarunt: unde Modestinus
 l. 32. pr. D. ad leg. Cornel. de fals. de Edi-
 ctis, numero plurali loquitur; Hodie, qui
 EDICTA PROPOSITA dolo malo corrup-
 punt, falsi poena plectuntur. Sed quid mul-
 tis? rem omnem expediunt Graeci, qui Ul-
 piani verba in hunc modum reddiderunt:
 Ὅς προτεθεὶν πρόγραμμα, ἢ μέλλον προτίθε-
 σθαι. ἐπὶ δὲ ἡνεκεί, οὐ μὴν προσκαίρω &c.
 Si quis id, quod propositum erit jurisdictionis
 perpetuae causa, (non prout res incidit) vel
 proponi debebit &c. Hinc quoque apparet,
 quinam Modestini sensus sit l. 52. §. 6. D.
 de Obligat. Et action. Jure honorario obliga-
 mur ex his, quae edicto perpetuo vel magistra-
 tu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.
 Theodorus Marcilius ad §. 7. Inst. de jur.
 nat. gent. Et civ. jubet, ut, pro magistratu,
 restituatur magistratum; Aedilium scilicet,
 alio-

aliorumque. Nititur auctoritate Graecorum, quibus *lib. 52. Basilic. tit. 1. ἡ τῶν ἀρχόντων* legitur: sed horum testimonio sinceram optimi codicis lectionem sollicitare, periculosa emendandi ratio est. immo, qui integrum locum justa bilance expenderit, comperiet, hosce Compilatores mentem Jurisconsulti non satis percepisse. Florentinam lectionem tuentur editiones, quae magno consensu proferunt *a magistratu*; adeoque viam emendationi praecludunt. Quis autem sensus sit, optime assecuta est Glossa, cum ad vocabulum *magistratu* notet, *dic, vivente*. Et sane errant vehementer, qui post Hadrianum omnem jurisdictioni potestatem Praetoribus ablatam censent, ipsosque in munerum editionibus totos fuisse occupatos: nam ipsa praetura deinceps *jurisdictio* vocari coepit; qua sententia etiam apud Capitolinum in *vit. Gordian. cap. 4.* legimus, *post jurisdictionem consulatum primum inuit*. Estque summopere notandum, quod ab hoc tempore edicta etiam jurisdictionis nomine veniant, uti *l. 11. D. de in jus vocand.* & aliis locis, apud Doctores notatis. Concedo equidem, rarius aliquid de jure fuisse immutatum: tum, quod Julianus integrum juris honorarii systema collegisset, idque tantae auctoritatis esset, ut Septimius Severus, quando jufferat, omnia

nia Juliani scripta aboleri, id unum efficere nequiverit, testibus Aurelio Victore *de Caesarib. cap. 20.* & Spartiano in *vit. Severi cap. 17.* cum, quod Imperatores sequentes omnem magistratum pro ludibrio habuerint, seque de jure consuli jusserint; unde Praetoribus quoque rescribunt *l. 7. D. de in integr. restit. l. 11. §. 2. D. de minorib. l. 1. pr. D. de ventr. inspic.* Videtur tamen ipse Julianus novi edicti, post collectum perpetuum propositi, edidisse exemplum, quando celebre caput addidit, Marcello *l. 3. D. de conjung. cum emancip. lib. ej.* & Ulpiano *l. 1. §. 13. D. de ventr. in possess. mitt.* memoratum. Nec assentior viris doctissimis, qui clausulam hanc ipsi, edictorum libellum concinnanti, acceptam referunt: nam tantum licentiae sibi arrogasse Julianum, eo tempore privatum, neque *l. 1. D. quod met. caus.* neque *l. 1. D. commod.* neque alia, quae in hanc sententiam proferuntur, testimonia, aut evincunt, aut indicant. Vero forte propius suspicor, Praetorem deinceps Salvium moribus antiquis de jure edixisse; &, quod dignitati conveniebat, in honore positum, juri honorario istoc adjecisse supplementum. Sed de Juliano, deque corrigendi juris civilis facultate, quidquid est; negari nequit, ad Constantinum usque veteris instituti mansisse speciem, &, quamvis

vis ex praescripto Hadriani, sua quotannis edicta proposuisse Praetores. Quae cum alio & alio loco, alia atque alia materia, prout res exigeret, & ratio temporis pateretur, proposita fuerint, prudens Ulpianus, qui breve edicti tralatitii effatum, *Si quis album corruperit*, ita ampliare voluit; & quod veri Jurisperiti est, moribus suae aetatis accommodare.

CAPUT NONUM.

Explicata l. 7. §. ult. D. ad legem Juliam majestatis.

AB eo tempore, quo sacris Divae The-
midis me addici passus sum, duo, quae a Mystis tradita audiebam, alto corde reposita habui; omnia nempe jurisprudentiae capita ad originem ac fontes suos perducere, & genuinum cujusque fragmenti elicere sensum. Ad prius tendenti incumberebat legum Decemviralium reliquias, & quidquid e Populi scitis Senatusve consultis superest, ad examen revocare; quae sollicitudo disquisitionem de lege Petronia peperit, speciminis loco exhibitam. Alterum autem quo mihi felicius cederet, in domesticos usus divulgata Jurisconsultorum scripta ad libros suos redigere conatus sum; secutus, tum Pitte-

nii ac optimi Brenkmanni exempla, cum maxime auctoritatem Viri amplissimi, Antonii Slicher, Curiae Hollandicae Senatoris, qui, flagrante erga litteras meliores amore, discere cupientibus prodesse non desinit, mihiq; regia via in studiis procedendi auctor non tantum fuit, ipsam adeo monstravit. Neque eo loco, quo praeceuntes cursum direxerunt, subsistere me posse, rebar, & defungi, si, juxta Labitti indicem, qua serie in Pandectis leguntur, frustra male cohaerentia conglutinarem; Docti enim monuerant, & *optima Senum consilia* experiundo compertus sum, hunc laborem exiguae admodum utilitatis esse: verum lacerata Virbii membra (quo simili magnus Codicis Theodosiani Interpres *Prolegom. cap. 2.* utitur) ut quodammodo in integrum restituantur, per singulos libros tractandi ordinem investigare, & connexum, quoad fieri potest, sermonem exinde elicere, tentavi. Res ardua est, ac laboris plena, fateor; sed magis pulcra: sique aliquis, cui vires & otia benignius impertiit Numen, animum huic negotio applicaret, periculo, quod feci, ausim affirmare, ipsum haud poenitendos percepturum fore fructus. Ad me quod attinet, qui, ob curtam eruditionis suppellectilem, hanc Spartam, prout praestantia ejus exigit, ornare non possim, quem-

quemque vitae ratio ab hisce deliciis temperare cogat, conatus qualescunque nonum in annum suppressere statui. Unicum locum, in quem casu quodam & aliud agens incidebam, exhibeo; periculum facturus, num hac forte via sedari possint turbæ, quas pauca Modestini verba excitare valuerunt. Exstant Florentiæ l. 7. §. ult. *D. ad leg. Jul. majest. Crimen majestatis facto, vel violatis statuis vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites. Pro crimen majestatis facto.* Vulgatae & Haloandrina legunt, *Crimine majestatis facto*: & hinc, quod eodem redit, effecerunt alii *Crimen majestatis factum*: Sed optimi exemplaris scripturam recte defendit Ruffardus, adducens, qui consentiunt, antiquissimos codices, tum impressos, cum manu exaratos. Neque majoris momenti est, quod quidam, pro *exacerbatur*, substituant *exercebatur*, aut *exercebant milites*; quæve plura notari possunt, manifesta describentium vitia. Quo autem sensu accipi debeat Modestinus, inter Interpretes minime convenit; & quot capita, totidem fere existunt sententiae. Unam vel alteram infra ad examen vocabo: nunc, neglectis iis, quæ moram injicere possent, rem ipsam aggredior.

Integra capita, quæ Compilatores nobis proposuerunt, non eodem orationis filo,

quo hodie leguntur, ab ipsis Jureconsulti-
 fuisse contexta; immo, vel eandem alis
 quando paragraphum, ut vulgo vocant, va-
 riis conflata esse centonibus, recte docuit
 Cujacius, & post Cujacium omnis observa-
 vit eruditorum ordo: ad quorum diligen-
 tiam *cap. 4.* & alibi quoque, provocavi.
 Neque eo nomine aedificii civilis Archite-
 ctos culpari velim, singula si per se intel-
 ligi possint: verum Oedipo nonnunquam o-
 pus est, quod omissa sint, e quibus illorum,
 quae attulerunt, sensus pendeat. Atque
 hinc illae lacrymae. Hinc convicia in ma-
 ledictum illum Paulum; &, quo vindictae
 genere nihil jucundius fuisse videtur, mise-
 rum Triboniani caput totum tuber. Sed
 res suas sibi habeant, qui sic sentiunt: mi-
 hi sedet, pro Ariadnae lino, rerum nexus
 sequi, & hisce mediis tentare, mentem Ju-
 risconsulti an detegere liceat. Egit Modesti-
 nus libro duodecimo Pandectarum de crimi-
 nibus publicis, & species satis sunt perspi-
 cuae; nam, quae sola dubium creare pos-
 set, *l. 4. de gradib. & affinib.* pertinet ad le-
 gem Pompejam de parricidiis. Occupatus igitur
 in explicanda lege Julia majestatis, primo
 loco singularia memorat, quae circa hoc cri-
 men obtinent, nimirum, quod famosi, milites,
 & servi ad accusationem admittantur. *pr. §. 1.*
& 2. l. 1. 7. Deinde transit ad officium judicis,
 quod

quod gravi Oratione depingit §. 3. Hisce ex-
 positis, postulat naturalis ordo, ut species
 delicti examinentur. Ponamus igitur, post d.
 §. 3. hoc vel simili modo scriptum fuisse: *Ad
 ipsum crimen quod attinet, committitur vel ver-
 bis, vel facto. Facto, quando ad impia ver-
 ba actus aliquis violentior accedat: verbis,
 cum intra maledicta sese contineat voluntas pec-
 cantis. Crimen, quod verbis committitur,
 secta Imperatoris nostri non patitur: CRIMEN
 MAJESTATIS FACTO, VEL VIOLA-
 TIS STATUIS, VEL IMAGINIBUS,
 MAXIME EXACERBATUR IN MILI-
 TES.* En integri conspectus loci, e quo
 verba quaedam depromsit Tribonianus, &
 nobis, more suo, concise admodum propo-
 suit. Praevideo equidem, fore, ut multi
 ad primum intuitum exsurgant, &, actum
 esse de Veterum circa leges explicandas
 praecepta, clamitent, si, prout lubitum e-
 rit, casus fingi liceat: sed paululum subsi-
 stant, oro, obsecro; nullum enim luxurian-
 ti ingenio, nullum divinandi locum con-
 cedimus libidini. Temporis habenda est ra-
 tio, varia pro Imperantium moribus perse-
 cutio criminum & universi conditio juris at-
 tendendae, hincque per singulas aetates con-
 cinnandum artis systema, cujus ope consi-
 lio de Jurisconsulti sententia judicare possi-
 mus: id, quod erga Modestinum praestare

conatus sum. Scripta ejus si diligenter inspiciamus, apparebit, magnam partem imperante Alexandro Severo fuisse condita; cujus in consilio Herennius erat, teste Lampridio *cap. 68.* quemque, ut inter vivos degentem, ipse laudat *l. 29. D. ad leg. Cornel. de fals.* Eo autem tempore distinctionem, qua conjectura nititur, in scholis Jurisperitorum obtinuisse, docet, qui Modestinum praeceffit, Julius Paulus *lib. 5. Sentent. tit. 29. §. 1.* & pluribus evicit testimoniis Jacobus Gothofredus *ad l. unic. Cod. Theod. si quis Imper. maled.* Transeo igitur ad fata criminis. Illud a temporibus Romuli usque ad libertatem exspirantem variis quidem legibus coercitum fuit, quas recenset Sigonius *lib. 2. De judic. cap. 29.* sed omnes de facto loquuntur, verborum nulla mentio; ne quidem lege Cornelia, licet Joh. Frid. Christius *Noct. academ. specim. 1. observ. 5.* aliter sentire videatur. Accessit deinceps lex Julia; verum ea quoque, si Tacito *lib. 1. Annal. cap. 72.* fides sit, *facta arguebantur, dicta impune erant*: & hinc enatum est, quod Claudiam mulierem, quae tantum optaverat, ut frater Claudius Pulcher revivisceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba Romae foret, *novo more* damnatam dicat Suetonius *vit. Tiber. cap. 2.* Nec probari potest, verba petulantia unquam

quam lege comprehensa fuisse : per interpretationem eo usque extenderunt leges malo Principe ministri peiores ; de quibus exempla quaedam collegerunt Nerijs *lib. 2. Analect. cap. 27.* & Contius *Comment. ad h. l. 7.* Si bonus Imperator imperio praeluxisset, ante omnia de coarctando hoc crimine sollicitus fuit : idque Nervae, Trajano, Pertinaci, Tacito, aliisque a rei Romanae scriptoribus laudi tribuitur. Plura dabunt, qui singularem huic rei impenderunt diligentiam, Balduinus & Gundlingius. Ad Alexandrum Severum, Imperatorum ut veniamus optimum, quo loco ipsi majestatis persecutio fuerit, satis declarat *l. 1. C. ad leg. Jul. majest.* Tetrum videbatur facinus, jusjurandum, per Principis salutem praestitum, violare, quasi ejusmodi homo optaret, Princeps ne salvus foret : quid tamen Alexander? *Alienam, rescribit, sectae meae sollicitudinem concepisti, quasi crimen majestatis sustineres, si servo tuo iratus esse non perseveres, quod semper te facturum inconsulte juraveras. add. l. 2. C. eod. l. 2. C. de reb. credit.* Casum, quo sacrilega lingua violatus fuit, habet Lampridius *cap. 28.* quocum jungi velim *cap. 38.* & considerari, quo modo Ovinium Camillum exceperit, qui ultra quoque verba progressus erat, uti idem Lampridius notavit *cap. 48.* Sed quid multis?
rem

rem omnem expedit ipse Modestinus §. 3. *Hoc tamen crimen, ait, a iudicibus non in occasione ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam & personam spectandam esse, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitaverit, & an sanae mentis fuerit. nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est &c.* Exstitisse in hunc sensum legem Alexandri, conjectura forte non inani dixerim: ratio quippe sermonis, mutata a verbis *nam & personam*, tale quid innuere videtur; estque similis admodum locutio, qua Theodosius Imperator, decessorum verba adoptare solitus l. 1. *C. si quis Imperat. maled.* utitur. Verum de hac suspicione quidquid habendum erit, nostro sufficit instituto, nemini temporibus Modestini malam linguam adeo nocuisse, ut maiestatis incurreret crimen.

Brevior ero in disquirendis causis, quae ob violatas imagines delictum hoc in militibus exacerbaverint. Recte monet Merillius lib. 3. *Variant. ex Cujac. cap. 2.* ab hisce initiis defectionem auspicatos fuisse: ejusque rei plurima exstant exempla, Valefio ad *Ammian. Marcellin. lib. 14. cap. 17.* Heraldus *Observat. cap. 11.* aliisque notata. Errat autem Samuel Petitus *Comment. ad leg. Attic. lib. 3. tit. 2. pag. 230.* quo iudice ad Maximinorum casus respexerit Modestinus:

occasionem legis si scire cupias, docebit Lampridius in *vit. Helagab. cap. 13. Misit, qui in castris statuarum ejus* (Alexandri scilicet) *titulos luto aspergerent, ut fieri solet de tyrannis.* En crimen, & simul rationem, ob quam Imperator Alexander ei intentior fuerit. addi meretur, qui elegantia suppetabit, Durantius Casellus *lib. 2. Variar. cap. 16.*

Si jam Interpretum sententias expendamus, in duas fere partes abierunt, quarum capita constituunt Jacobus Cujacius & Edmundus Merillius. Vir magnus, cum apud Paulum *l. c. lib. 5. Sentent. tit. 29. §. 1. legisset, Quod crimen non solum facto, sed & verbis impiis ac maledictis maxime exacerbat in milites;* suspicatus est, etiam Modestinum hoc modo scripsisse, eique Compilatores manus intulisse ob *d. l. 1. C. si quis Imper. maled.* Cum Cujacio faciunt Nerijs, Gothofredus, Schultingius: qui tamen posterior prudens monuit, verba *in milites* retinenda esse; quae Contius quoque, Charondas, ipseque deinceps Cujacius *lib. 20. Observ. cap. 18.* servanda censuerunt ob auctoritatem Basilicō *lib. 60. tit. 36.* Verum qui potuit Modestinum inter & Paulum convenire, diverso sub mitis ingenii Alexandro, & Caracalla, homine scelerato, aut monstro Elagabalo, rerum statu? Antoini

nini tempore frequentem fuisse ac fere publicam accusandi rabiem, & crimen majestatis eorum, qui crimine carebant, auctor est Spartianus *cap. 4.* sed ab hisce in alia omnia abiit Mammaeae filius, ut justis modo testimoniis probatum dedi. Nihilo conjectura felicior est Merillius, qui d. *lib. 3. Variant. cap. 12.* hunc errorem alio conjungit, verba nempe lasciva, quae paganis crimini erant, militibus impunita fuisse. Quin talia aliquando obtinuerint, nullus nego; sed hinc etiam constare potest, quantae necessitatis sit, tempora attendi & mores imperantis. Olim quando delectus militum institueretur, ipsos in jusjurandum adigebat tribunus, ne furtum facerent pluris nummi argentei in dies singulos. verba sunt Gellii *lib. 16. cap. 4.* e quibus Viri docti concludunt, ejusmodi furtum tunc temporis fuisse impunitum. Haec patribus: eademne sunt, quae posteris placuerunt? nequaquam. De Pescennio Nigro refert Spartianus *cap. 10.* jussisse eum, ut decem commanipularii ob unius gallinacii direptionem securi percuterentur. Poena equidem nova, uti contra Lipsium recte observavit Theodorus Regnerus de Bassen; sed hoc est, quod intende-
 debam, in criminibus genio indulgisse Principes. Quenam igitur mens Alexandri? omnia ejus dicta factaque si considerentur,
 in

in milites feverior apparebit, nedum iis prae paganis indulgisset. videte Lampridium *cap. 12. 25. 50. 52. & 53.* Merillio praeiverant Imperator Leo cum veteri suo Interprete, Ruffardus, Contius, aliique; sequaces etiam plurimos habuit: sed omnibus auctoritatibus potior juris ratio. Atque ita decedere possem, nisi paucis monendum duxeram de crisi, quam, post Ruffardum ac alios, laudatus supra Heraldus *Observat. cap. 11.* instituendam putavit, pro *vel violatis &c.* reddi iubens *veluti violatis &c.* Arrisit haec conjectura hominibus primi ordinis, nec fane immerito; nisi vera aeque ac ingeniosa esset observatio, e recepta lectione eundem sensum effici posse, & particulam *vel* idem denotare, quod *puta*. Favent exempla, quae ex optimis auctoribus alii, e legibus protulit Clarissimus Noodt *ad tit. D. de leg. Rhod. de jact.* favent editiones, quae ita exhibent; *Crimen majestatis facto, violatis vel statuis vel imaginibus, maxime &c.* ut adeo vis abesse debeat. Verum proficere cupido dabit Vir eximius, si & huic expositioni subscribere dubitem. Non quidem ideo, quod durius videatur, eandem vocem eodem orationis articulo diversa significatione usurpatam fuisse; scio enim similia Viris doctis etiam alibi esse observata, e quibus, quia casu ad manus est, Justum

Zin-

Zinserlingium laudabo *Criticor. juvenil. cap. 23.* Vereor tantum, ne hoc pacto mentem Modestini perditum eamus, quandoquidem non quovis facto crimen in militibus exacerbatur, uti sentit, cui eadem suspicio suboluisse videtur, Merillius, sed nominatim hisce speciebus, ob rationes, quas ipse Merillius bene dixit.

CAPUT DECIMUM.

Leve mendum corrigitur apud Ulpianum l. 6.

§. 7. *D. de offic. Praesid. Explicatur l.*

16. §. 8. *D. de poenis.*

EX Ulpiani libro primo Opinionum haec verba deprompsit Tribonianus, & l. 6. §. 7. *D. de offic. praesid.* proposuit: *Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet; ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet. praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet.* Peritiam profitenti imperitiam culpaе esse, recte sustinuit Celsus l. 9. §. 5. *D. locat.* & constat hodie inter omnes. Elegantia attulerunt testimonia Janus Langlaeus lib. 8. *Semestr. cap. 15.* & Noodtius *ad leg. Aquil. cap. 8.* quorum diligentiae acquiescam. Nec morabor Defensorem alias Jurisconsultorum, qui Ulpianum latinitatis
fus-

suspectae incusat; huic enim jam respondit Corasius, & plene satisfecit Eruditissimus Dukerus *not. ad d. Opuscul. pag. 376.* quod nos intendimus, verba spectat posteriora. Ea, ut cum praecedentibus magis cohaererent, addita conjunctione, ita legit Haloander: *praetextu enim humanae fragilitatis &c.* Sed quod alibi saepe monui, idem & hoc loco observari debet, leges, quas hodie vocamus, centonibus abruptis conflatas esse, in quibus frustra connexum desideras sermonem. Pro *homines* autem, quod Florentiae conspicitur, libri veteres tanto consensu substituunt *hominis*, ut vix dubitem, architypi auctoritate deserta, ab horum partibus standum esse: nisi forte codicis etiam optimi librariis eadem mens fuerit, nam E & I promiscue usurpabant. Graviorem creat scrupulum verbum *decipere*; vereor enim ne decipiens medicus omnes deceperit Interpretes, &, contra jus fasque, locum, alii destinatum, occupaverit. Extra dubitandi sortem est, de imperitia hic agi, non de dolo. videte §. 7. *Inst. de leg. Aquil. l. 7. §. ult. l. 8. pr. D. eod.* & addite Jacobum Maestertium *De justit. leg. Roman. lib. 2. dub. 54.* Sed qui, quaeso, fieri potest, ut decipiens dolo careat? Immo dolus describitur *machinatio ad DECIPIENDUM adhibita.* Si dolo agat medicus, si decipiendi

178 OBSERVATIONUM

animo aegrotantibus tetra proposuerit venena, graviolem non evitabit poenam, neque dormiet Cornelia, teste Paulo *lib. 5. Sentent. tit. 23. §. 19.* Quid igitur? Mihi quidem sedet suspicio, contra Ulpiani mentem una peccatum esse littera; &, pro *desipientis*, legendum *desipientis*, hoc modo: *praetextu humanae fragilitatis delictum DESIPIENTIS in periculo hominis innoxium esse non debet.* Desipere in loco, summa est sapientia: desipere in periculo hominis, summum flagitium. Et haec de medico, medicae artis imperito.

Si vero ad praecepta scientiae sese diligenter composuerit, etsi potens malum docta plus valeat arte, ipsi haud imputabitur eventus mortalitatis. Nemo fit fato nocens: & jure merito successibus carebit, qui optima quoque consilia ex eventu metiri solet. Ut vere delictum sit, voluntatem spectari, non exitum, rescribit Imperator Hadrianus *l. 14. D. ad leg. Cornel. de sicar.* idemque uno ore affirmant, quotquot e Graecorum aut Romanorum scholis supersunt. Testes magno numero advocarunt Cujacius *lib. 15. Observat. cap. 25.* Jacobus Gothofredus *ad l. unic. Cod. Theod. ad leg. Jul. de ambit.* & Heraldus *Animadvers. in Salmasii Observ. ad jus Attic. & Rom. lib. 5. cap. 2. & seqq.* Verum hisce omnibus refragari videtur Claudius

dus Saturninus l. 16. §. 8. *D. de poen.* ubi ait, *Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta. quanquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat.* Verba priora quem habeant sensum, sequentia quo modo cum istis cohaereant, utraque quaestio aspera est. Singula excutere conabor, at, quam fieri potuerit, breviter.

Pro *spectetur*, alii exhibent *spectatur*; alii, *eventus quoque spectatur*: quod Viri docti probant, & magno conatu recipi jubent. certe *spectatur* praetulerim, quia §. §. praecedentes hoc modo conceptae sint; sed ob ejusmodi minutias aliquid immutari, religio mea non patitur. Quae sequuntur, verba *ut a clementissimo quoquo facta*, graviolem habent difficultatem, & dignus vindice nodus. Alciatus lib. 1. *Dispunct.* cap. 17. ex antiquis, si affirmanti fides fit, codicibus ita restituit: *ut in dementissimo quoquo facta.* Et haec dementia, quod mirari licet, adeo placuit, ut plurimos occupaverit Editores, tametsi juris repugnet principiis, dementem puniri. Sanior quidem sententia est, quam recentiores, libri Ethrusci ope consilio instructi, fovant: sed hosce cum confidero, doleo fata Saturnini ac horreo, quem cruenta adeo manu infestent. Desiderius Heraldus cap. 1. *Observat.* suspi-

catur, glossema subesse, eoque rejecto, legit, *Eventus spectantur a clementissimo quoque*. Heraldum excepit Salmasius *Observat. ad jus Attic. & Rom. cap. 12.* sed eo modo, quem nemo ingenuus imitabitur. Et bene erat, si ipse quoque manus temperasset, neque, irata Minerva, restituisset, *ut a clementissimo quoque factum*: quae emendatio amplissimum conviciandi campum Heraldō aperuit, *lib. 5. Animadvers. in Salmas. observ. ad jus Attic. & Rom. cap. 1.* paria adversario rependere prono. Suum quoque symbolum contulit Hugo Grotius *Flor. spars. ad b. l. &* censuit, scriptum fuisse, *Eventus spectetur, ut aestimentur animo quoquo facta*. Verum, ut de crisi taceam, sancta enim Grotii memoria est; recte observat Clarissimus Reinold *Varior. cap. 9.* omnibus, quae huc usque retuli, emendationibus sequentia obstare, *& ideo apud Graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur*; quae necessario cohaerere debent. Magnus Cujacius *lib. 19. Observat. cap. 10.* salva lectione, Jurisconsultum hoc sensu accipiendum putavit; quod caedes, licet a clementissimo quoquo facta sit, tamen, spectato eventu, coerceatur, sed poena levior. Et haec expositio plurimorum meruit assensum, cum jure etiam Divino niti videatur. Displicuit tamen aliis, quod, ea recepta, necesse sit,
ut

ut Saturnino vim inferas majorem, atque integram periodum avitis sedibus expellas: id, quod hodie tentare audent!

Meam igitur si proferre mihi liceat sententiam, vereor ne Viri insignes ideo seducti sint, quod casum non recte perceperint: quem, praeunte Basilicorum Scholiaste *ad lib. 60. tit. 51.* ita concipiendum existimo. *Vir clementissimus* (qualis intelligi debeat, docet Scipio Gentilis *lib. 2. Parg. cap. 13.*) *subita ira concitatus* (ita speciem ponendam esse, ostendunt versus Homeri, quos Jurisconsultus in exemplum adducit) *telum arripit, & ferit hominem: num puniatur? Spectatur eventus:* ut, si mors insecuta sit, immo puniatur; sin minus, absolvatur. Quanquam enim lex Cornelia aequae, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum, qui occiderit, puniat; est hic casus quodammodo extra legem, quoniam in homine clementissimo non adest propositum illud, animum, quem lex requirit, deliberatum. Nec quidquam proinde repugnat Hadriani rescriptum, cuius supra mentionem fecimus; nam ad maleficia, proprie dicta, restringendum esse eleganter demonstravit Amplissimus Bynkershoek *lib. 3. Observ. cap. 10.* certe legem Corneliam non excedere, haud ambigo. Et ita sensus constare videtur: sed verba si con-

sideremus, adhuc obscuriora sunt. Forte clarescent, si ita constituentur: *Eventus spectentur: ut a clementissimo quoquo facta*. Scilicet exemplo eorum, in quibus eventus consideratur, protulit Claudius factum alicujus clementissimi, qui sine praevio mentis discursu facinus perpetravit. Facta enim pro quibuscunque commissis occurrere, docet Jacobus Gothofredus *ad l. 11. D. de reg. jur.* Et levis utique mutatio est, eaque probabilior, quod litteras a fine vocum ad sequentis initium, & vice versa, saepe transulerunt librarii. Loca notarunt Zinzerlingius *Criticor. juvenil. cap. 3.* & Bernecceus *ad Justin. lib. 15. cap. 4. num. 13.* quibus addi possunt, qui ex eadem regula feliciter codices corruptos emendarunt, Scaliger *ad Auson. eclog. De feriis Rom. vers. 15.* ac van de Water *lib. 2. Observat. cap. 3.*

INDEX LEGUM,

quae in hisce Observationibus explicantur
aut emendantur.

E Pandectis.

<i>l. 2. §. 4. de orig. jur.</i>	Pag. 15.
<i>l. 2. pr. de adoptionib.</i>	139.
<i>l. 46. eod.</i>	138. seqq.
<i>l. 6. §. 1. de rer. divis.</i>	82.
<i>l. 6. §. 5. eod.</i>	100
<i>l. 12. pr. de senatorib.</i>	54.
<i>l. unic. §. 2. de offic. consul.</i>	3. seqq.
<i>l. 6. de offic. praesid.</i>	13.
<i>l. 6. §. 7. eod.</i>	176. seqq.
<i>l. 7. eod.</i>	13.
<i>l. 5. de offic. assessor.</i>	72.
<i>l. 7. pr. de jurisdict.</i>	157. seqq.
<i>l. 1. §. 6. de postuland.</i>	87.
<i>l. 8. eod.</i>	123.
<i>l. 9. de negot. gest.</i>	36.
<i>l. 35. eod.</i>	36.
<i>l. 3. de in integr. restit.</i>	69.
<i>l. ult. §. ult. quod met. caus.</i>	86.
<i>l. 3. §. 9. de minorib.</i>	70.
<i>l. 18. eod.</i>	52. seqq.
<i>l. 5. §. 2. de capit. minut.</i>	51.
<i>l. 7. pr. eod.</i>	II. 39. seqq.
<i>l. 3. si pars hered. petat.</i>	103. seqq.
<i>l. 2. pr. de servitut. praed. rustic.</i>	11.
<i>l. 66. pr. de contrah. emt. vend.</i>	21.
<i>l. 4. de serv. export.</i>	22.
<i>l. 20. pr. de praescript. verb.</i>	21.
<i>l. 39. pr. de evictionib.</i>	70.
<i>l. 21. §. 1. de testib.</i>	85.
	I. 16.

INDEX LEGUM.

<i>l. 16. pr. de rit. nuptiar.</i>	157.
<i>l. 19 eod.</i>	25. <i>seqq.</i>
<i>l. 57. pr. eod.</i>	32.
<i>l. 57 §. 1. eod.</i>	134.
<i>l. 47. solut. matrim.</i>	37.
<i>l. 1. §. 1. de legitim. tutorib.</i>	42.
<i>l. 5. §. 2. eod.</i>	41.
<i>l. 5. §. 2. de reb. eor. qui sub tut. &c.</i>	117.
<i>l. 29 de liber. & postum.</i>	36.
<i>l. 2. de his quae in testam. del.</i>	67.
<i>l. 83. §. 1. de hered. instit.</i>	35.
<i>l. 14. de jure codicill.</i>	36.
<i>l. 41. §. 6. de legat. I.</i>	114.
<i>l. 50. de condit. & demonstrat.</i>	122.
<i>l. 63. §. 1. eod.</i>	20.
<i>l. 91. ad leg. Falcid.</i>	98.
<i>l. 93. eod.</i>	98.
<i>l. 58. §. 3. ad senatusc. Trebell.</i>	21. 98.
<i>l. 62. §. 5. eod.</i>	98.
<i>l. 3. de conjung. cum em. lib. ej.</i>	164.
<i>l. 1. §. 13. de ventr. in poss. mitt.</i>	164.
<i>l. 4. de gradib. & affinib.</i>	168.
<i>l. 45. de damn. infect.</i>	35.
<i>l. 1. pr. de publican.</i>	158.
<i>l. 20 pr. de manumiss. vind.</i>	85.
<i>l. 12. §. 2. de fideicom. libert.</i>	121.
<i>l. 47. §. 2. eod.</i>	124.
<i>l. 6. qui & a quib. manum.</i>	36.
<i>l. 2. de re judicat.</i>	56.
<i>l. 52. §. 6. de obligat. & action.</i>	162.
<i>l. 66. de verbor. obligat.</i>	22.
<i>l. 133. eod.</i>	36.
<i>l. 36. de solutionib.</i>	105.
<i>l. 1. §. 7. si is, qui testam. lib. &c.</i>	119. <i>seqq.</i>
<i>l. 2. de extraord. crimin.</i>	13.
<i>l. 3. §. 5. de sepulcr. violat.</i>	95. <i>seqq.</i>
	<i>l. 1.</i>

INDEX LEGUM,

<i>l. 1. §. 1. de praevaricat</i>	78.
<i>l. 7. §. 4 ad leg. Jul. majest.</i>	165. <i>seqq.</i>
<i>l. 7. ad leg. Jul. de adulter.</i>	32.
<i>l. 38. §. 6. eod.</i>	134.
<i>l. 14 ad leg. Cornel. de sicar.</i>	182.
<i>l. 32. ad leg. Cornel. de fals.</i>	162.
<i>l. 16. §. 8. de poenis.</i>	179. <i>seqq.</i>
<i>l. 10. de castrens. pecul.</i>	34.
<i>Inscript. Titul. de extraord. cognit.</i>	61.
<i>l. 183. de regul. jur.</i>	33.

e Codice Justiniano.

<i>l. 2. de his qui ad eccles. conf.</i>	76.
<i>l. 1. §. 6. de veter. jur. enucl.</i>	32.
<i>l. 3. §. 18 eod.</i>	161.
<i>l. 1. de advocat. divers. judicior.</i>	80.
<i>l. 22. de nuptiis.</i>	147.
<i>l. 3. de natural. lib.</i>	147.
<i>l. 5. eod.</i>	144.
<i>l. 4. qui manum. non poss.</i>	23.
<i>l. 1. de sentent. praef. praet.</i>	65.
<i>l. 1. de appellationib.</i>	67.
<i>l. 1. de infirm. poen. coelib.</i>	98.
<i>l. 1. si quis Imp. maled.</i>	172.
<i>l. 6. ad leg. Fab. de plagiar.</i>	24.
<i>l. 3. de quaestionib.</i>	67.
<i>l. 1. de his qui in exsil. dat.</i>	123.

e Codice Theodosiano.

<i>l. 3. ad senatusc. Claudian.</i>	74.
<i>l. 6. de sepulcr. violat.</i>	108.
<i>Novella Theodosii. 30.</i>	21.

INDEX LEGUM.

ex Institutionibus.

§. 4. quib. ex caus. man. non lic.	22.
§. ult. de nuptiis.	130.

e fragmentis Caji

lib. 1. tit. 4. §. 9.	130.
— 2. tit. 8. §. 5.	43.

e Pauli sententiis.

lib. 1. tit. 6. A. §. 2.	24.
— 1. tit. 13. A. §. 3.	162.
— 2. tit. 21. B. §. 2.	31.
— 3. tit. 6. §. 26.	20.
— 5. tit. 29. §. 1.	173.

ex Ulpiani regulis.

Tit. 1. §. 13.	22.
— 7. §. 4.	128. seqq.

e Codice Gregoriano.

l. 2. quib. res judic. non noc.	55.
---------------------------------	-----

e collatione legum Mosaic. & Rom.

Tit. 13. §. 3.	21.
----------------	-----

e consultatione veteris Jurisconsulti

§. IX.	75.
--------	-----

INDEX AUCTORUM VETERUM:

qui illustrantur vel emendantur.

- Apulejus* 147.
Basilica 53. 117. 126. 163. 175.
Boethius 147.
Capitolinus 96. 113. 115. *seqq.* 163.
Cicero 17. 88. 89. 109.
Gellius 174.
Hieronymus 143.
Inscriptiones 22. 110. 137.
Lampridius 68.
Livius 54. 144.
Magno 30.
Minutius Felix 21.
Phlegon Trallianus 104.
Plinius 89. 142.
Quinctilianus 143.
Scholiastes Basilicæ 117. 126.
Seneca 174.
Suetonius 58. 61. 170.
Victor 102.

INDEX RERUM.

A.

- Arrogatio per rescriptum Principis an tempore Jurisconsultorum jam in usu fuerit?* 139.
in Auditorio, si proprie loquamur, Princeps Romanus non dixit sententiam, sed per decreta jus condidit. 63.

C.

- Civitas simpliciter pro urbe Roma*. 109.
Civitates suo jure utentes in quantum Populi Romani legibus tenebantur? 113. *seq.*

... *dis-*

INDEX RERUM.

... differunt a municipiis, etsi saepius confunduntur. 112.

Cognitionem impetrare, pro impetrare restitutionem. 70.

Cognitiones Principum a magistratum cognitionibus diversae fuerunt. p. 60.

Con saepe abundat. 20.

Conjugium impar. 146.

Consiliaris Paulo usurpatur pro consiliario. 73.

exstant Constitutiones, iisdem fere verbis conceptae, & tamen a diversis profectae Imperatoribus. 98. 123. idemque in rescriptis saepissime deprehenditur. 99. seqq.

pueri trium vel quatuor annorum Consules creati. 3 seqq.

in Criminum persecutione singuli fere Principes variarunt. p. 174.

Critica profuerit, an obsuerit? 1.

Cujacio iniquiores sunt Interpretes. 6.

Cum saepius excidit. 19.

... & con mutantur invicem. 19.

D.

Distringi & discingi confunduntur. 68.

E.

Edicta an post conditum Perpetuum ulla proposuerunt Praetores? 160. seqq.

Edictorum verba Jurisconsulti non pura puta exhibent, sed immiscent saepius, quae expositioni serviant. 158.

Exitus quo casu spectatur? 181.

F.

Fisco pontificum solebant inferri poenae, quae privatorum ultima voluntate constituebantur. 110.

Ma-

INDEX RERUM.

G.

Manius Acilius Glabrio, consul cum Imp. Commodo V, 83.

H.

per Hadrianum an recte Divus Pius intelligitur? 97. seqq.

I.

In auditorium pro in auditorio proba locutio est. 72. Inciviliter, incolorate, incunctabile, incunctanter, indubitanter &c. adverbia sunt, Jurisconsultis frequenter usurpata, nec aliis Auctoribus incognita. 85. seqq.

Inducere, verbum solemne si placitis Senatus obrogaretur. p. 66. inde Principum sententiis applicatum. 67.

Interlocutiones Principum distant ab interlocutionibus magistratuum. 59.

Julianus condendo edicto perpetuo quid praestitit? 160. 164.

in Jure dicundo certas quidem partes sibi sumserunt Principes, sed non raro illas quoque, quas magistratibus mandaverant, ad se traxerunt. 62.

Jurisconsulti multa vocabula adhibent, quae Ciceroni non leguntur, nec tamen ideo damnari debent. 85. seqq.

. rescripta Imperatorum sibi diligenter conquirebant. 125.

. in scriptis ejusdem generis ejusdem fere ordinem observarunt. 130.

Paragraphi & periodi, quibus verba Jurisconsultorum distinguuntur, non ita cohaeserunt olim, uti nunc exstant. 81. 167. seqq. 177.

Jurisdictio pro praetura. 163.

. pro edictis praetorum. 163.

si quae-

INDEX RERUM.

L.

si quaedam non satis probae Latinitatis in Jurisconsultorum fragmentis reperiantur, ea Compilatoribus potissimum adscribenda videntur. 88.

Lege Ælia Sentia inductum videtur, quod ex matrimonio, cum Latino aut dedititio per errorem contracto, nati deterioris parentis conditionem sequantur 152. ex eadem quoque, si erroris causa probata sit, redditur civitas. 155.

Legis Juliae de adulteriis caput fuit de dotibus. 31.

Lex Mensia an tantum de peregrinis egit? 150.

Lex municipalis. 112.

ad Leges saepe accesserunt Senatusconsulta. 23.

Leges Codicis derogant Pandectis, etsi ante promulgationem Pandectarum conditae sint. 41.

Librarii in fine vocum facillime aberrarunt. 132. 182.

. saepe injuria substituerunt vocem, quae mox praecesserat. 132.

M.

Majestatis crimen an verbis committeretur, a Principum moribus pependit. 170. seq.

. Alexandri Severi tempore valde coarctatum fuit. 171.

Marciano aliisque Jurisconsultis in more fuit, certas proponere regulas, & hisce adjicere, quae per Imperatores deinceps mutata sunt. p. 35.

notas Marciani in Papinianum sub Institutionum titulo exhibuerunt Architecti. 33.

Marcus philosophus an sub nomine Divi Pii intelligitur? 122.

Matrimonium vitio contractum liberorum favore aliquando confirmatum fuit. 134.

Medicus si dolo agat, lege Cornelia tenetur; sin desipit in periculo hominis, extra ordinem punitur. 178.

No-

INDEX RERUM.

N.

Notis scribere apud veteres admodum frequens, Jurisconsultis autem proprium fuit. 8.

Num pro non. 19.

Nuptiae incestae an confirmantur? 135.

justis Nuptiis omnino opus est, ut liberi in potestate parentum dicantur. 135. seqq.

P.

Perraro Jurisconsultis usurpatur, quando vix exemplum exstat, 54. 64.

Praetoribus quoque rescripserunt Imperatores. 164. poena, quae Praevaricantem advocatum manet, videtur ab Imperatorum arbitrio pependisse. 80.

PR. an proconsules denotant? 29.

nobilissimi Pueri in legum subscriptionibus dicuntur, non qua successores imperii, sed ob puerilem aetatem. 5.

R.

Rescripta Imperatorum tantum causae, cui data erant, jus constituerant. 99. seqq.

Restitutio in integrum requirit causae cognitionem. 69.

... denegatur si Princeps ipse sententiam dixerit. 64.

per Rogationem Jurisconsulti aliquando fortissime negant. 117.

S.

Sententiam dicit Princeps Romanus duobus modis; decernendo scilicet & interloquendo. 58.

contra Sententiam Principis minoribus quidem succurritur, sed duplici tantum casu. 75.

in Sepeliendi ritibus & Sepulcrorum ratione mire
vo

INDEX RERUM.

- variarunt gentes.* 93.
Sepeliri intra Urbem, Romae perpaucis contigit. 94.
obstante scilicet religione. 108.
Septimius Severus an nomine Pertinacis venit? 121.
Siglarum haec fuit ratio, ut integra semper formula adhiberi debuerit, ne mutato litterarum ordine. 16.
e Siglis petita emendationes admodum periculosae sunt. 7. *seqq. nec jure ex iis tantam sibi licentiam arrogant Eruditi.* 11. *seqq.*
Species pro causa seu juris disceptatione videtur Jurisconsultis proprium fuisse. 89.
Statuas & imagines Principum violare, gravissimum in militibus crimen. 172.
Stolam meruere, quid? 143.
Subvenit pro subvenire solet. 70.

T.

- Tribonianus hoc egit, ut ea, quae ipsi auctores ampliore stylo exsecuti erant, compendio nobis proponeret.* 68. 168. *nonnulla quoque, ut sensum magis apertum redderet adjecit, quae abundare videntur, & viros saepe eruditos ad emendationem adegerunt.* 78.
de Triboniani emblematis respondere, opus aleae plenum est. 140.
de Triboniano ejusque sociis quid statuendum? 14.
Tutela quoque patronorum vere legitima est ex XII. tabulis. 42.

FINIS.

Noordkerk, Hermann,

Observationum decas

Amsterdamum 1731

J.rom.m. 373#Beibd.1

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10566980-7